

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SOCIJALNI RAD

**“SOCIJALNO PODUZETNIŠTVO U BORBI PROTIV SIROMAŠTVA
KOD MLADIH KANTONA SARAJEVA“**

-Magistarski rad-

Student:

Hasanagić Vildana

Broj indexa: 726/II-SW

Mentor:

Prof. dr. Bašić Sanela

Sarajevo, septembar 2021.

Odsjek: Socijalni rad

**“SOCIJALNO PODUZETNIŠTVO U BORBI PROTIV SIROMAŠTVA
KOD MLADIH KANTONA SARAJEVA“**

-Magistarski rad-

Student:

Hasanagić Vildana

Broj indexa: 726/II-SW

Mentor:

Prof. dr. Bašić Sanela

Sarajevo, septembar 2021.

S A D R Ž A J

S A D R Ž A J	2
I. METODOLOŠKI OKVIR	3
1.1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	3
1.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA.....	4
1.3. KATEGORIJALNO – POJMOVNI APARAT	5
1.4. HIPOTEZE I INDIKATORI	7
1.5. NAUČNI I DRUŠTVENI CILJEVI ISTRAŽIVANJA.....	8
1.6. METODE ISTRAŽIVANJA.....	8
II. TEORIJSKE OSNOVE RADA	10
2.1. SIROMAŠTVO, SOCIJALNA ISKLJUČENOSTI I NEZAPOSLENOST	10
2.2. SOCIJALNO PODUZETNIŠTVO	17
2.2.1. KARAKTERISTIKE SOCIJALNIH PODUZETNIKA	24
2.2.2. TIPOLOGIJA SOCIJALNIH PREDUZEĆA.....	28
2.3. ISKUSTVA U PRIMJENI SOCIJALNOG PODUZETNIŠTVA.....	31
2.3.1. ISKUSTAVA ZEMALJA U REGIJI	35
2.3.1.1. SLOVENIJA.....	35
2.3.1.2. SRBIJA	36
2.3.1.3. HRVATSKA.....	38
2.3.2. ISKUSTVO BOSNE I HERCEGOVINE	39
2.3.2.1. ZADRUGARSTVO	39
2.3.2.2. COWORKING KAO MODEL SOCIJALNOG PODUZETNIŠTVA	42
2.3.2.2.1. POTENCIJALNI MODEL COWORKINGA U BiH.....	49
2.4. NIVO RAZVIJENOSTI SOCIJALNOG PODUZETNIŠTVA U BiH, GLAVNI AKTERI I ZAKONSKI OKVIR	51
2.4.1. JAVNI SEKTOR	52
2.4.2. PRIVATNI SEKTOR	55
2.4.3. MIKROKREDITNE ORGANIZACIJE	56
2.4.4. NEVLADINE ORGANIZACIJE	57
2.4.5. JAVNO-CIVILNO-PRIVATNO PARTNERSTVO ZA RAZVOJ SOCIJALNOG PODUZETNIŠTVA U BiH.....	59
2.4.6. PRIMJERI I DOBRE PRAKSE AKTIVNOSTI SOCIJALNOG PODUZETNIŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI	60
2.4.7. KLJUČNI NOSIOCI SEKTORSKIH INICIJATIVA U KANTONU SARAJEVO.....	63
2.5. SOCIJALNO PODUZETNIŠTVO U FUNKCIJI RJEŠAVANJA PROBLEMA SIROMAŠTVA I NEZAPOSLENOSTI.....	66
III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	73
IV. ZAKLJUČAK	91
V. REFERENCE	95
VI. ANNEX I.....	98

I. Metodološki okvir

1.1. Problem istraživanja

Siromaštvo je veliki socijalni problem i potencijalni i stvarni uzrok društvenih devijacija i socijalne isključenosti, odnosno socijalne ekskluzije. Siromaštvo podrazumijeva nedostatak osnovnih uslova za dostojanstven život. Odnosno podrazumijeva nepostojanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih uslova za zadovoljavanje osnovnih bioloških, zdravstvenih, kulturnih, obrazovnih i drugih ljudskih potreba.

Siromaštvo ne predstavlja ništa drugo do uskraćenost u mogućnostima zadovoljavanja osnovnih potreba, kao i nemogućnost inkluzije u prostore rada i proizvodnje, kulture i drugih društvenih djelatnosti. Ne samo da je uočljivo, siromaštvo je i veoma prepoznatljivo upravo zbog nedostatka materijalnih sredstava za život, beskućništva i neadekvatnih prikladnih stambenih uslova i nesigurnog okruženja.

Prema istraživanju Eurostata, uspoređivanjem 28 država članica EU, tri članice EFTA-e (Island, Norveška i Švicarska), pet zemalja kandidata za članstvo u EU (Crna Gora, Makedonija, Albanija, Srbija i Turska) i jednog potencijalnog kandidata (BiH), Bosna i Hercegovina je na pretposljednjem mjestu najsilomašnijih zemalja Europe, a jedina iza je Albanija. Podaci Eurostata smatraju se najrelevantnijim za ocjenu životnog standarda jer se uzima u obzir bruto domaći proizvod po glavi stanovnika s tekućim cijenama. Svaki drugi stanovnik BiH isključen je iz društva na jednoj ili više osnova, pokazuju sva relevantna istraživanja o siromaštву. Ako se situacija sagleda na osnovi mjerila, koja se koriste za procjene rizika u EU, stopa siromaštva u BiH dostiže razinu od 58% socijalno isključenih, dok je broj osoba pogodenih siromaštvo i socijalnom isključenosti na razini EU-a u 2016. bio 23,5% stanovnika. Riziku od dohodovna siromaštva u BiH izloženo je čak 32,4% stanovništva ili oko 1,5 mil. ljudi, dok je nešto više od 890.000 ili gotovo petina stanovništva teško materijalno uskraćena.¹

Britanski institut Legatum je objavio indeks prosperiteta za 2019 godinu kojim se ocjenjuju razvoj i napredak u 142 zemlje svijeta (što predstavlja više od 96% svjetske populacije i 99% globalnog

¹ Gavrilović, Ana 2005, *Socijalna politika*, Filozofski fakultet, Banja Luka, str. 254

bruto domaćeg proizvoda), a prema kojem je Bosna i Hercegovina na 70. mjestu, što je zapravo, svrstava na najlošije mjesto na Zapadnom Balkanu.

Siromaštvo se najčešće generira iz nezaposlenosti. Socijalni, odnosno društveni problem nezaposlenost se odnosi na situaciju u kojoj koja društvo ne može obezbijediti punu integraciju svih ili barem većine na tržištu rada. Iako je stopa aktivnosti dvostruko niža, a stopa nezaposlenosti gotovo trostruko viša u poređenju sa Evropskom unijom, problem nezaposlenosti u BiH duži period nije bio politički prioritet vlastima, što najbolje pokazuje podatak da Bosna i Hercegovina u periodu tranzicije nije imala odgovarajuću nacionalnu strategiju koja se odnosi na zapošljavanje. Prijedlog plana za smanjenje nezaposlenosti u BiH, koji je usvojen na državnoj razini 2008 godine, prvi je dokument koji se bavio ovom tematikom. Smatra se da najmanju mogućnost za zaposlenje u Bosni i Hercegovini imaju upravo mladi oba spola. Prema dostupnim podacima mladi ako ih upoređujemo sa prvom sljedećom kategorijom, imaju dvostruko veću stopu nezaposlenosti (57,9%).²

Neadekvatan nivo znanja i vještina navodi se ključnim uzrokom visoke stope nezaposlenosti među mladima u bh kontekstu. Mladi ljudi nakon što završe svoje obrazovanje jako teško pronalaze zaposlenje jer im nedostaje praktičnog znanja, a ne odlučuju se često da tokom svog studija volontiraju kako bi stekli dodatne vještine. A upravo iz tih razloga mladi ljudi se odlučuju na odlazak u inostranstvo kako bi pronašli bolja radna mjesta i uvjete za život, iako bi trebali razmotriti opciju pružanja dodatne podrške kako bi se u potpunosti realizirali kao ljudska bića i osigurali pristojan život.

1.2. Predmet istraživanja

Mnogi istraživači smatraju da bi upravo programi socijalnog poduzetništva putem pružanja dodatnih mogućnosti privremenog, povremenog ili stalnog oblika zapošljavanja mladih ljudi, mogli doprinijeti ublažavanju posljedica rastuće nezaposlenosti. Još je jasnije zašto bi ono trebalo dobiti veću pažnju pogotovo među mladim ljudima. Rezultati socijalnog poduzetništva stvaraju benefite ne samo za one koje sudjeluju u realizaciji takvih projekata, nego i za širu zajednicu, a veoma često se dobrobit može proširiti i na druge lokalne zajednice.

² Bašić, Sanela 2013, *Izazovi društvenog razvoja i profesija socijalnog rada u postkonfliktnom i tranzicijskom društvu: iskustva BiH*, Ljetopis socijalnog rada, str. 113-138.

Shodno tome, predmet ovog istraživanja je socijalno poduzetništvo mladih, odnosno vidovi podrške koje je mladima moguće pružiti kroz socijalno poduzetništvo kako bi oni izašli iz kruga siromaštva.

Posljednjih godina brojne domaće i međunarodne nevladine organizacije, razvijaju različite projekte podrške zapošljavanju mladih, razvoju ruralnih zajednica, razvoju poljoprivredne proizvodnje u funkciju smanjivanja socijalne isključenosti, nezaposlenosti, u krajnjoj liniji smanjivanju siromaštva u Bosni i Hercegovini. Također, sve veću pažnju dobijaju co-working prostori koje najčešće koriste freelanceri i start-upi sa kojima se postiže finansijska održivost kroz prodaju usluga gdje prihode koriste da pokriju troškove vezane za isporučivanje usluga podrške poduzetnicima, kao i troškove poslovanja. Obzirom da su podaci o socijalnom poduzetništvu oskudni, dragocjene su rezultati istraživanja koje je sprovela "Fondacije lokalne demokratije" iz Sarajeva, prema kojima na području Kantona Sarajeva djeluje 7 socijalnih preduzeća, najviše iz poljoprivredne djelatnosti. Uz nepostojanje zakonske regulative, evidentno je da postoji generalno nizak nivo osviještenosti društva o mogućnostima korištenja prilika koje nudi socijalno poduzetništvo.

Stoga ovo istraživanje ima za cilj istražiti na koji način djelovati da se poveća svijest mladih o socijalnom poduzetništvu kao mogućnosti izlaska iz siromaštva te koje aktivnosti promocije različitih mogućnosti socijalnog poduzetništva kao što su korištenje co-working prostora se sprovode u javnosti kako bi se ovaj pojam i koncept bolje razumio i iskoristile njegove različite prednosti u kontekstu Bosne i Hercegovine. Pored ovoga će se utvrditi struktura i tip subjekata koji se bave socijalnim poduzetništvom, sa posebnim osvrtom na one koje su fokusirani na mlade uključujući broj mlađih koji su obuhvaćeni ovim projektima, načini i izvori finansiranja, efikasnost programa socijalnog poduzetništva u reducirajući nezaposlenosti i smanjenju siromaštva kod mlađih te modeli promocije socijalnog poduzetništva u borbi protiv siromaštva među mlađima.

1.3. Kategorijalno – pojmovni aparat

Siromaštvo je do nedavno podrazumijevalo nedovoljno prihoda za nabavku minimalne korpe i usluga. A već danas siromaštvo je stanje kada nedostaju osnovne mogućnosti za dostojanstven život. Ono se manifestira na razne načine, među kojima su nedostatak prihoda i sredstava dostatnih da se osigura održiva egzistencija; glad i neuhranjenost, slabo zdravlje, ograničena ili nikakva dostupnost obrazovanju i ostalim temeljnim uslugama.

Siromaštvo predstavlja „stanje koje karakteriziraju trajna ili hronična uskraćenost resursa, sposobnosti, mogućnosti izbora, sigurnosti i moći koji su potrebni za adekvatan životni standard i ostvarenje drugih građanskih, ekonomskih, političkih, kulturnih i socijalnih prava.“

Nezaposlenost se najčešće definiše kao stanje u okviru kojeg se osobe ne mogu zaposliti. Kao socijalni, odnosno društveni problem, nezaposlenost podrazumijeva nemogućnost društva da zaposli osobe koje su bez posla, ali i sticanje prihoda po osnovu rada.

Mladi – osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti. Svaka mlada osoba ima pravo na podršku i unapređivanje svoga razvoja da postane odgovorna za sebe i društveno suodgovorna ličnost, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. (član 4. stav 1. Zakon o mladima FBIH)

Radi ostvarivanja prava iz stavka podrške mladima treba posebno:

1. unapređivati individualni i socijalni razvoj mlađih ljudi i sprječavati njihova moguća zapostavljanja;
2. provoditi politike kojima djeluje na negativne trendove po mlade u oblastima iz čl. 25;
3. doprinijeti održavanju i stvaranju pozitivnih životnih uvjeta za mlade, kao i okruženja koje je ugodno za mlade;
4. štititi mlade od opasnosti karakterističnih za njihovu dob, a kojima mogu biti izloženi (član 5. Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine)

Poduzetništvo – dolazi od riječi preuzeti, što znači ne čekati da se nešto dogodi samo od sebe nego sam krenuti u akciju. Jedna od brojnih definicija opisuje poduzetništvo kao „bilo koji pokušaj pokretanja novog poslovnog poduhvata, kao što je samozapošljavanje, nova poslovna organizacija ili ekspanzija postojećeg poslovnog poduhvata od strane pojedinca, timova ili već postojećih organizacija.“

Socijalno poduzetništvo – socijalno poduzetništvo kao „poduzetništvo s etičkim integritetom u cilju maksimiziranja društvene vrijednosti, a ne privatne vrijednosti ili profita“, prvi je definisao Bill Drayton,³ koji je ujedno i zaslužan i za osnivanje prve globalne organizacije pod imenom Ashoka 1980. godine.

³ Vidović Davorka 2012, *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 23. Dostupno na: https://www.bib.irb.hr/611357/download/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf

Socijalno poduzetništvo predstavlja stvaranje socioekonomskih struktura, veza, institucija, organizacija i mjera koje rezultiraju održivim društvenim koristima (Fowler, 2000).

Socijalni poduzetnik – pokretač i nositelj socijalno – poduzetničkog procesa. Određuje se kao osoba koja „prepoznae socijalni problem i koristi poduzetnička načela da organizira, stvara i upravlja poslovnim poduhvatom kako bi generirao socijalne promjene“ (Noya, 2006).

Mair i Marti (2006: 38) identificiraju kako se socijalni predzettnik u literaturi definirao kao osoba posebnih osobina i visoke etičnosti (Drayton, 2002), posebnih vještina upravljanja (Thompson et al, 2000) te izrazite strasti prema vlastitoj misiji (Bornstein, 1998).

1.4. Hipoteze i indikatori

Opšta (generalna) hipoteza:

Uspostavljanje zakonodavnog i institucionalnog okvira za razvoj socijalnog poduzetništva u KS doprinijelo bi, kroz bolji pristup tržištu rada, smanjenju siromaštva kod mladih u Kantonu Sarajevu.

Posebne hipoteze:

1. Nepostoji poseban zakon o socijalnom poduzetništvu niti strategija razvoja socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo.
2. Na nivou Kantona Sarajevo ne postoji dovoljan broj i vrste socijalnih preduzeća, posebno onih koja su namjenjena mladima.
3. Nevladine organizacije u svojim poduzetničkim aktivnostima imaju važnu, ali nedovoljnu ulogu da pružaju podršku mladima kako bi inicirali nove poduzetničke ideje.
4. Mladima nisu dostupne informacije o mogućnostima i prilikama u okviru socijalnog poduzetništva.

5. Usvajanje prilika i mogućnosti (npr. kroz programe co-working, podrške za start-up, Erasmus za poduzetnike i sl.) koje pruža socijalno poduzetništvo nisu iskorišteni od strane mlađih u Kantonu Sarajevo.

6. Aktivnosti socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo nisu dovoljno promovisane.

Indikatori: pisani iskazi (dokumenti) službi za socijalni rad, uvid u rad zavoda za zapošljavanje o procentualnoj stepenu nezaposlenosti mlađih, pisani iskazi mlađih koji su koristili co-working prostore.

1.5. Naučni i društveni ciljevi istraživanja

Naučni cilj istraživanja jeste sticanje naučnog saznanja o ulozi socijalnog poduzetništva, njegove važnosti i kako može doprinijeti socijalnoj koheziji i smanjenju socijalne isključenosti mlađih. Također, cilj istraživanja je sticanje saznanja o prilikama koje socijalno poduzetništvo pruža u povećanju zaposlenosti te unaprijeđenju kvaliteta života mlađih kroz poslovanje za društvenu dobit. Također ovo istraživanje će pružiti uvid u različite prilike i mogućnosti koje pruža socijalno poduzetništvo i kako može dovesti do transformacije finansijskog statusa mlađih u našoj državi.

Društveni ciljevi istraživanja su primjena stečenog, naučnog saznanja o socijalnom poduzetništvu kako bi se iskoristio njegov doprinos na povećanju broja mlađih koji koriste socijalno poduzetništvo kao podršku u zapošljavanju. Rezultati istraživanja će osvijestiti mlade i ukazati na prilike koje su dostupne mladima kako bi unaprijedili život te život zajednice, smanjenje nejednakosti i povećanje socijalne kohezije i integriranosti mlađih.

1.6. Metode istraživanja

Metode koje će se koristiti prilikom ovog istraživanja su metoda analize sadržaja dokumenata kojom će biti obuhvaćeni dokumenti koji su relevantni za ovu temu. Istraživanje je teorijsko-empirijskog karaktera, prvenstveno se oslanja na postojećim saznanjima o predmetu istraživanja i analizira društvena saznanja koja se baziraju na saznanjima stečenim kroz proces prikupljanja i obrade empirijskih podataka.

Od općenaučnih metoda u ovom istraživanju primjenjivat će se hipotetičko – deduktivna i statistička metoda.

Hipotetičko – deduktivna će se primjenjivati jer je postulirana na selektivnom i provjeravanom, potvrđenom društvenom iskustvu, u ovom slučaju korištenje socijalnog poduzetništva kao metode smanjenja siromaštva kod mladih, te statistička metoda jer je jedina metoda kojom se mogu istraživati masovne pojave, a društvo i društvene pojave jesu upravo masovne.

U okviru metode ispitivanja bit će korištena anketa, kao njen instrument. Anketa će biti formirana u pismenom obliku, gdje će se za anketiranje koristiti anketni upitnik sastavljen od seta pitanja formuliranih za potrebe ovog istraživanja.

Vremensko određenje predmeta istraživanja: za istraživanje obuhvaćen je vremenski period od 2014 do 2019 godine.

Prostorno određenje predmeta istraživanja: područje Kantona Sarajeva

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja: istraživanje pod naslovom „Socijalno poduzetništvo u borbi protiv siromaštva mladih Kantona Sarajeva“ će se realizirati u okviru nauke o socijalnom radu, uz korištenje naučnih saznanja iz nekih drugih naučnih disciplina kao što su ekonomija, specifičnije socijalna ekonomija. Samim tim ovo istraživanje pretenduje da bude interdisciplinarnog karaktera.

II. TEORIJSKE OSNOVE RADA

2.1. Siromaštvo, socijalna isključenosti i nezaposlenost

Danas, siromaštvo sve više predstavlja veliki socijalni problem i potencijalni uzrok društvenih devijacija i često dovodi do socijalne isključenosti. Kada govorimo o siromaštvu, možemo ga okarakterisati kao nedostajanje osnovnih uvjeta za dostojanstven život, odnosno da ne postoje ekonomski, socijalni i kulturni uslovi za zadovoljavanje bioloških, zdravstvenih, obrazovnih, kulturnih i drugih ljudskih potreba. Siromaštvo je prepoznatljivo upravo zbog nedostatka materijalnih sredstava za život, beskućništva i neadekvatnih, prikladnih stambenih uvjeta i nesigurnog okruženja.⁴

Prema stavu *Scottish Poverty Information Unita* (BBC, 2005) ljudi su siromašni ako nemaju dovoljno sredstava za svoje materijalne potrebe i ako ih uvjeti isključuju iz aktivnog sudjelovanja u djelatnostima koje se smatraju uobičajenima u društvu.⁵

Siromaštvo predstavlja „stanje koje karakteriziraju trajna ili hronična uskraćenost resursa, sposobnosti, mogućnosti izbora, sigurnosti i moći koje su potrebne za adekvatan životni standard i ostvarenje drugih građanskih, ekonomskih, političkih, kulturnih i socijalnih prava.”⁶

Kada govorimo o siromaštvu, možemo razlikovati dva vida siromaštva: apsolutno i relativno siromaštvo. Apsolutno siromaštvo se odnosi na nepostojanje dovoljno sredstava za pristojan život. Mnogi autori više prihvataju relativno siromaštvo. Razlika se ogleda u tome da apsolutno siromaštvo se odnosi na fiziološke potrebe, dok relativno siromaštvo se bazira na socijalnim potrebama.⁷

Granice siromaštva izračunavamo najčešće na osnovi dohotka; ako dohodak osobe ili porodice padne ispod određenog nivoa koji se smatra minimalnom potrebom za razuman životni standard, tada se ta osoba ili porodica smatraju siromašnima.

⁴ Gavrilović, Ana 2005, *Socijalna politika*, Filozofski fakultet, Banja Luka, str. 254

⁵ Bejaković, Predrag 2005, *Finansijska teorija i praksa*, 29(1), str. 135-138

⁶ European Stability Initiative, *Pregled siromaštva u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/PRSP_PregledSiromastva.pdf

⁷ Šućur, Zoran 2001, *Siromaštvo: teorije, koncepti i pokazatelji*, Pravni fakultet, Zagreb, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/28792>

Svjetska Banka na skroz drugi način definiše siromaštvo, i to kao život manje od 1,25 USD (što iznosi oko 2,00 KM) dnevno. Iskorjenjivanje siromaštva u svim oblicima i dalje je jedan od najvećih izazova sa kojima se čovječanstvo suočava i predstavlja prvi od 17 ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija (UN Sustainable Development Goals).⁸ Prema relevantnim analizama sektora socijalne zaštite iz 2019 godine u BiH živi oko 600.000 ljudi sa tri do pet KM dnevno, tačnije te osobe se smatraju siromašnima.

Informacije koje pruža Svjetska banka, to jest brojke koje se tiču siromaštva navode se u masovnim medijima, koje koriste i nevladine organizacije i vlade. Brojni kritičari navode kako je apsolutni broj siromaštva potcijenjen, što je još poraznije.

Kada govorimo o Bosni i Hercegovini, 15% stanovništva živi ispod apsolutne linije siromaštva, što znači da manje od 235 KM mjesečno. UN istraživanja pokazuju da svaki šesti stanovnik BiH živi od 3-5 KM dnevno (90 - 150 KM mjesečno), tj. 17% stanovništva je u ekstremnom siromaštvu daleko ispod apsolutne linije siromaštva, a da je 700.000 stanovništva na ivici siromaštva.⁹

Prema Anketi iz 2015. godine o potrošnji domaćinstva BiH, koja je urađena od strane agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, preko 170.000 domaćinstava odnosno pola miliona stanovnika bili su ispod praga relativnog siromaštva u 2015 godini.¹⁰

Prema istraživanju Eurostata,¹¹ komparacijom 28 država članica EU, tri članice EFTA-e (zemlje: Island, Norveška i Švicarska), pet zemalja kandidata za članstvo u EU (Crna Gora, Makedonija, Albanija, Srbija i Turska) i jednog potencijalnog kandidata (BiH), Bosna i Hercegovina se nalazi na pretposljednjem mjestu kao najsistemašnija zemlja Evrope, a na lošijem mjestu se nalazi jedino Albanija.¹² Podaci koji su dostupni od strane Eurostat-a predstavljaju se kao najrelevantnije što se tiče ocjene životnog standarda (gdje se uzima u obzir BDP po glavi stanovnika s tekućim cijenama).

⁸ Ujedinjene Nacije, *Zaustaviti siromaštva u svim svojim oblicima svugdje u svijetu*. Više dostupno na: <https://sdgs.un.org/goals/goal1>

⁹ Fondacija za socijalno uključivanje u BiH 2020, *Strategija socijalnog uključivanja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021-2027*, Sarajevo dostupno na: https://sif.ba/Documents/Publikacije/2021/SSU_FBiH_2021_2027_bhs.pdf

¹⁰ Crveni Križ u BiH, više informacija dostupno na: <https://ckfbih.ba/svjetski-dan-borbe-protiv-siromastva-i-socijalne-iskljecenosti-600-000-ljudi-u-bih-zivi-sa-3-do-5-km-dnevno/>

¹¹ Europski ured za statistiku (Statistical Office of the European Commission)

¹² Preokret – biznis info, više informacija dostupno na: <https://preokret.info/index.php/2020/06/23/eurostat-albanija-i-bih-su-najsiromasnije-zemlje-u-evropi/>

Siromaštvo u BiH koje je mjereno metodologijom apsolutnog siromaštva, to jeste nivo prihoda koji obezbjeđuje minimalnu egzistenciju je mnogo veći od zvaničnih podataka. Analize apsolutnog siromaštva se rade samo u okviru pojedinih projekata međunarodnih organizacija. Tako možemo vidjeti da ne postoji sistematsko praćenje apsolutnog siromaštva niti konsolidovani podaci. Ali je moguće procijeniti da je ispod linije apsolutnog siromaštva u BiH 4% do 6% više stanovnika u poređenju sa linijom relativnog siromaštva. Tako da je 175.000 – 210.000 stanovnika više, u relativnom siromaštvu u BiH 2017. bio je 591.000, a u apsolutnom oko 800.000 stanovnika, dakle oko 23% stanovnika.¹³

Procjena Arope stope za BiH izvršena je u studiji „Analize nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije“.¹⁴ Prema procjenama navedene studije, u BiH je bilo:

- 32,4% populacije izloženo riziku siromaštva (1.514.576 stanovnika);
- 19,1% populacije sa teškom materijalnom uskraćenošću, ali koja nije u opasnosti od siromaštva (891.614 stanovnika);
- 6,5% populacije sa vrlo niskim intenzitetom rada (305.641 stanovnika)

Arope stopa za BiH iznosila je 58%, odnosno 2.711.831 stanovnika je bilo izloženo riziku siromaštva i socijalne isključenosti. Ovi podaci stavljeni u međunarodnu perspektivu pokazuju da je rizik od siromaštva i socijalne isključenosti, mјeren Arope stopom, daleko veći nego u većini drugih evropskih zemalja, a sličan je samo u Bugarskoj gdje je izmјereno 49%.

Uzrokom pojave socijalne isključenosti smatraju se siromaštvo i nezaposlenost. Prema podacima smatra se da je u Bosni i Hercegovini veoma zastupljeno siromaštvo, što podrazumijeva da je i socijalna isključenost veoma izražena. Socijalna isključenost je “proces kojim su određeni pojedinci gurnuti na ivicu društva i spriječeni da u potpunosti učestvuju u društvu zbog svog siromaštva ili nedostatka osnovnih znanja i mogućnosti za cjeloživotno učenje, ili kao rezultat

¹³ Fondacija za socijalno uključivanje u BiH 2020, *Strategija socijalnog uključivanja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021-2027*, Sarajevo dostupno na: https://sif.ba/Documents/Publikacije/2021/SSU_FBiH_2021_2027_bhs.pdf

¹⁴ Papić, Žarko i Fetahagić, Maida 2019, *Prema Evropskoj Uniji - Ključni problemi socijalnog uključivanja u BiH*, Fondacije za socijalno uključivanje u BiH, Sarajevo, Dostupno na: https://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2019/Prvi_policy_papir_finalna_verzija.pdf

diskriminacije. Ovo ih dodatno udaljava od mogućnosti pronalaska zaposlenja, prihoda i mogućnosti obrazovanja, kao i društvenih aktivnosti u zajednici.¹⁵

Iz svega navedenoga do sada, možemo zaključiti da su siromaštvo i socijalna isključenost međusobno povezane, ali i različite društvene pojave. Ljudi koji su socijalno isključeni općenito se smatraju i siromašnim, naročito ako je siromaštvo definirano na višedimenzionalan način. Ali postoji nekoliko ključnih razlika između pojmove siromaštva i socijalne isključenosti:

- (1) Većina ljudi u društvu može biti siromašna, ali nema smisla reći da je većina isključena;
- (2) U većini slučajeva socijalna isključenost podrazumijeva nejednakost ili relativnu uskraćenost, dok kod siromaštva to nije slučaj;
- (3) Socijalna isključenost podrazumijeva da postoje procesi isključivanja i institucionalni procesi i akteri odgovorni za isključivanje, što kod siromaštva nije slučaj.¹⁶

U poređenju sa ostalim državama bivše SFRJ i zemljama Evrope, najgori ekonomski razvoj i kvalitet života stanovništva ubjedljivo ima Bosnu i Hercegovinu. A također prema analizi Svjetskog ekonomskog foruma, BiH se smatra kao zemlja sa najgorom ekonomijom u Evropi, a da tome najviše pridonose neefikasna državna birokratija, neodgovorne “političke elite”, organizovani politički kriminal, korupciju, visoke poreske stope, te izuzetno veliku političku nestabilnost. Smatra se da u Bosni i Hercegovini živi oko 58% stanovništva na granici siromaštva, dok je 18% stanovništva ispod linije koje označava kritično stanovništvo. Radna snaga između 25 i 50 godina se može smatrati najproduktivnijom i ova skupina učestvuje preko 62.0% u ukupno nezaposlenim licima.

¹⁵ Petrović, Jagoda, 2013, *Nemam dakle ne postojim*, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, str. 35

¹⁶ Papić, Žarko i Fetahagić, Maida 2019, *Prema Evropskoj Uniji - Ključni problemi socijalnog uključivanja u BiH*, Fondacije za socijalno uključivanje u BiH, Sarajevo, Dostupno na: https://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2019/Prvi_policy_papir_finalna_verzija.pdf

Tabela: Broj zaposlenih¹⁷, broj nezaposlenih¹⁸

Pokazatelji	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Broj zaposlenih	125.184	126.609	129.031	144.223	147.848	152.394
Broj nezaposlenih	71.415	72.545	69.163	66.325	62.561	58.746

Izvor: Federalni zavod za statistiku; Izvještaj o razvoju Kantona Sarajevo

Standardna međunarodna definicija nezaposlenosti obuhvata sve osobe starije od dobne granice za mjerjenje ekonomski aktivnog stanovništva, koje su (1) tokom referentnog razdoblja bile bez posla, (2) tokom tok razdoblja bile u svakom trenutku na raspolaganju za posao, te (3) tražile posao (poduzimale određene korake u cilju pronalaženju posla).¹⁹

Jedan od značajnijih problema predstavlja nezaposlenost mladih koja ima za posljedicu povećanje odlaska mladih iz BiH.

Nezaposlena lica od 15-30 godina starosti u KS²⁰

Godina	Ukupno 15-30 godina starosti	Ukupno nezaposleni	Učešće mladih u nezaposlenim (%)
2014	21.021	71.415	29,4
2015	21.148	71.746	29,5
2016	18.528	69.163	26,8
2017	16.661	66.325	25,1
2018	14.804	62.561	23,7
2019	13.098	58.746	22,3

Izvor: Javna Ustanova „Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo“

Ukupan broj nezaposlenih mladih u 2019 godini se smanjuje kao i broj ukupno nezaposlenih (3.815 manje u odnosu na 2018 godinu). To dovodi i do smanjenja učešća mladih u ukupno nezaposlenim sa 23,7% u 2018. na 22,3% u 2019. godini.²¹

¹⁷ Federalni zavod za statistiku; <http://www.px-web.fzs.gov.ba/> pristupljeno 9.03.2021

¹⁸ Izvještaj o razvoju Kantona Sarajevo za 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2019; <https://zpr.ks-gov.ba/> pristupljeno 9.03.2021

¹⁹ Prema uputama International Labour Organisation (ILO-a)

²⁰ Bilten Statistički pregled decembar/prosinac 2019. godine; Javna Ustanova „Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo“, Sarajevo januar/siječanj 2020. godine

²¹ Ibid

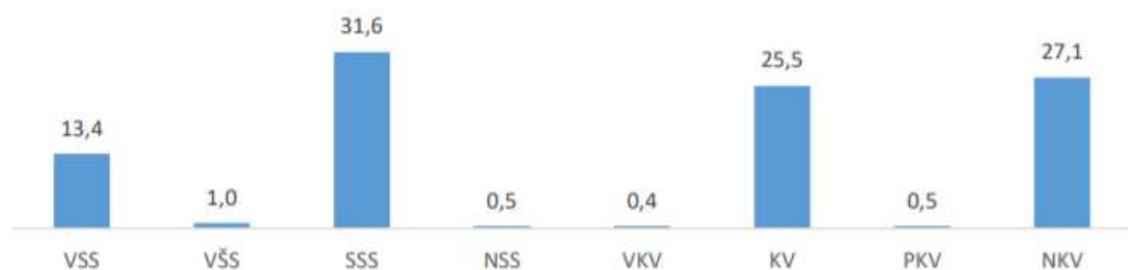
Na evidenciji nezaposlenih, početkom 2014. godine nalazi se 9.565 lica u dobi od 15-24 godine (Mladi) što predstavlja 13.3% ukupno nezaposlenih.

Broj nezaposlenih lica od 15-30 godina starosti po kvalifikaciji, u KS²²

Nezaposleni		VSS	VSS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV	Ukupno
2014	Od 15-30 godina	4.207	48	9.194		20	5.581	23	1.939	21.012
	Ukupno	8.224	852	21.565	354	391	19.582	381	20.066	71.415
2015	Od 15-30 godina	4.528	43	9.571		28	5.176	22	1.780	21.148
	Ukupno	9.306	825	22.582	349	367	19.297	366	19.453	72.545
2016	Od 15-30 godina	3.726	15	8.838	2	22	4.240	27	1.658	18.528
	Ukupno	8.652	751	21.801	341	316	18.161	348	18.793	69.163
2017	Od 15-30 godina	3.492	8	7.891	0	30	3.693	27	1.520	16.661
	Ukupno	8.764	667	20.833	321	316	17.246	348	17.830	66.325
2018	Od 15-30 godina	3.145	10	7.064	1	27	3.099	25	1.427	14.804
	Ukupno	8.318	626	19.844	290	304	16.004	332	16.843	62.561
2019	Od 15-30 godina	2.859	3	6.120	0	28	2.709	19	1.360	13.098
	Ukupno	7.887	579	18.564	271	261	15.009	276	15.899	58.746

Izvor: Javna Ustanova „Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo“

Nezaposlenost prema kvalifikacionoj strukturi u Kantonu Sarajevo 2019.²³

Broj nezaposlenih mladih (15-30 godine) sa visokom stručnom spremom predstavlja 16% ukupno nezaposlenih sa visokom stručnom spremom u Kantonu Sarajevo, postepeno se smanjuje po

²² Statistički pregled decembar/prosinac 2019. godine; Javna Ustanova „Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo“

²³ Izvještaj o razvoju Kantona Sarajevo za 2019; dostupno na:

https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/izvjestaj_o Razvoju_ks_za_2019.pdf

godinama. Od ukupnog broja nezaposlenih mladih (15-30) najviše je nezaposlenih sa srednjom stručnom spremom 18.564, odnosno 46%.

Upravo visoka stopa nezaposlenosti ima za posljedicu veliku nejednakost između onih koji imaju pristup produktivnom zaposlenju i onih kojima je taj pristup onemogućen. Možemo reći da je jednim dijelom povezano sa nejednakostima koji su povezani za nivo obrazovanje i vještine među različitim aspektima radne snage. Rizik od siromaštva i socijalne isključenosti u BiH koji je mјeren uz pomoć indikatora AROPE, daleko je veći u odnosu na većinu drugih evropskih zemalja.

Što se tiče socijalnih posljedica nezaposlenosti možemo predstaviti nezaposlenost kao osnovni uzrok siromaštva, koja ne pogađa samo pojedinca nego i njegovu porodicu i širu društvenu zajednicu. Usljed nezaposlenosti dolazi do promjena u radnoj etici i vrijednostima, također i kriminalnog i delikventnog ponašanja kao agresivnoj reakciji na takvo stanje i pojave specifične socijalne klase koju čine nezaposleni pojedinci. Nezaposlenost najčešće dovodi do kriminalnog ponašanja ali također i kriminalno ponašanje doprinosi nezaposlenosti (poslodavci ne žele da zapošljavaju pojedinca sa kriminalnim dosjeima).

Kako bi se umanjio problem nezaposlenosti i posljedica ovakvog stanja, potrebno je da se pomoću mјera jačaju programi alternativne ekonomije kao što su: stvaranje pravnog okvira za osnivanje socijalnih preduzeća, otvaranje javnih radova, jačanje zaštićenog tržišta rada. Također potrebno je jačati socijalno, žensko i omladinsko poduzetništvo, a i porodični biznis.

Tri najveća problema koje treba sveobuhvatno riješiti su siromaštvo, socijalna isključenost te posljedice slabosti i neuvezanosti sistema društvene zaštite.

Predstavnici političke vlasti ne nude nikakva rješenja, tako da se iz godine u godinu povećava broj ljudi koji se nalaze na margini društva Poseban problem je što se iznos plata ne mijenja, a cijene životnih namirnica i usluga rastu, čime raste i inflacija.

Najveći problem predstavlja činjenica da predstavnici političke vlasti ne nude nikakva moguća rješenja, pa se zbog toga povećava broj ljudi koji se nalaze na margini društva. Upravo iz tog razloga će navesti različite mogućnosti socijalnog poduzetništva koji na različite načine mogu doprinjeti smanjenju siromaštva, socijalne isključenosti te nezaposlenosti u krajnjoj instanci.

2.2. *Socijalno poduzetništvo*

Socijalno poduzetništvo kao fenomen afirmirao se tek nedavno, u posljednjih nekoliko desetljeća. Sama aktivnost datira u daleku historiju, dok je pojam ipak tek utemeljen. Prvi počeci socijalno-poduzetničkog djelovanja (Johnson, 2003) bilježe se u Viktorijanskim privatnim bolnicama iz druge polovine devetnaestog stoljeća. A pored ovoga mogu se naći u modernim univerzitetima i drugim privatnim inicijativama u socijalnom aspektu, koje danas uzimamo "zdravo za gotovo".

Najpoznatiji primjer dolazi iz zemalja Trećeg svijeta, iz Bangladeša, 1976. godine Muhammad Yunus, inače član Ashoka Global Academy²⁴ osnovao je banku za siromašne pod nazivom „Grameen Bank“. Odobravanjem mikrokredita, koji predstavlja jedan od načina izlaska iz kruga siromaštva, ali i pružanjem ostalih finansijskih usluga i informacija. Grameen Bank pokušava naći način kako da pomogne siromašnima da započnu svoje vlastite samoodržive projekte. Mikrofinansiranje se sastoji od odobravanje kredita koji je većinom manji od 200 USD fizičkim osobama, najčešće se radi o ženama, jer je dosta istraživanja pokazalo da žene reinvestiraju svoju dobit u daljnje poslovanje i svoje porodice, što dovodi do pozitivnijeg efekta odobravanja mikrokredita.²⁵ Banka je proširila djelovanje i danas se smatra jednom od najutjecajnijih organizacija. Ne samo u ekonomskom, već i u društvenom životu Bangladeša.

Ovaj primjer je pomogao mnogima u razvoju ideje o socijalnom poduzetništvu. Oblici socijalnog poduzetništva javljaju se prvo u Sjevernoj Americi (SAD-u i Kanadi), a i onda i u Velikoj Britaniji, krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina. Ideju o socijalnom poduzetništvu osnovao je Bill Drayton, i to način što je osnovao zakladu Ashoka 1980 godine u Washingtonu. Njegov cilj je bio stvoriti platformu za temeljnu potporu socijalnim poduzetnicima, odnosno onim poduzetnicima koji imaju socijalnu viziju. Upravo ova njegova zaklada je bila podrška drugima da otvore zaklade koje su način djelovanja u Americi, za razliku od Evrope koja djeluje na drugi način, to jest unutar okvira civilnog sektora. Drayton na socijalno poduzetništvo gleda kao na

²⁴ Ashoka se smatra prvom globalnom organizacijom koja se bavi promicanjem socijalnog poduzetništva, osnovana je od strane Billa Draytona. Ashoka Global Academy pokazuje kako socijalni poduzetnici mogu riješiti probleme na svjetskoj razini, a njezini članovi služe kao arhitekti dinamičnog i konkurentnog građanskog sektora u budućnosti.

²⁵ Counts, Alex 2020, *Reflections on the latest studies on microcredit*. Dostupno na: www.grameenfoundation.org, pristupljeno: 17. aprila 2021

„poduzetništvo s etičkim integritetom u cilju maksimiziranja društvene vrijednosti, a ne privatne vrijednosti ili profita“²⁶

Postoje i druge zaklade, kao što su Zaklade Skoll, Schwab, Acumen Fund, Zaklade za socijalno poduzetništvo i druge. Zaklade se baziraju na tome da daju podršku u novčanom smislu ili ulažu u početnike socijalne preudzetičke širom svijeta. Socijalni poduzetnici se susreću sa velikim problemom kao što je početni kapital i zato je ovakav vid pomoći jako značajan za razvoj.

Kao koncept koji je značajan i u teorijskoj i u naučno-istraživačkoj sferi, socijalno poduzetništvo ulazi u akademsku zajednicu tek ranih devedesetog stoljeća. Pionirski program istraživanja i podučavanja socijalnog poduzetništva pod nazivom "Social Enterprise Initiative" pokrenut je 1993. godine od strane Harvard Business School. Snažniji razvoj dostigao je nakon 1995. godine u akademskoj zajednici i u nastavne programe od strane J. Gregory Dees, koji se smatra jednom od značajnijih osoba za definisanje pojma socijalnog poduzetništva. Pored ovoga on je prva osoba koja je održala predavanja iz socijalnog poduzetništva.²⁷

Danas kada govorimo o poduzetništvu, vezujemo ga obično za mala i srednja preduzeća, ali i mikro preduzeća. Socijalno poduzetništvo se smatra pojmom koja iz dana u dan dobija sve važnije mjesto u javnom diskursu. Iz razloga što su istraživači koji su okupljeni oko istraživačkih mreža, kao što je EMES (European Social Enterprise Research Network), koji od sredine 1990-tih godina, istražujući ovu pojavu, ukazuju na značaj i potencijal za stabilniji i održiviji društveno-ekonomski razvoj. EMES tokom godine formirao se u jaku istraživačku mrežu čiji je fokus bio na istraživanje socijalnog poduzetništva u Evropi, te je i ponudio prve komparativne studije i teorijske modele.²⁸

Rastom popularnosti koncepta socijalnog poduzetništva, porastao je i broj definicija. I dalje ne postoji univerzalna definicija socijalnog poduzetništva, vidljivo je ipak da misija rješavanja socijalnih problema i kreiranja društvene vrijednosti uključuje osnovu svake definicije. Socijalno

²⁶ Dees, Gregory, *Social Entrepreneurship: Mobilizing Resources for Success*, str. 4.

²⁷ Ibid.

²⁸ EMES – <http://www.emes.net>, pristupljeno: 18 aprila 2021

EMES je istraživačka mreža etabliranih sveučilišnih istraživačkih centara i pojedinih istraživača čiji je cilj postupno izgraditi europski korpus teorijskih i empirijskih znanja, u disciplinama i metodologijama, oko pitanja "trećeg sektora". Nastali su 1996. godine. Okupljaju mnoge autore koji djeluju na području socijalnog poduzetništva što je rezultiralo brojnim tekstovima i publikacijama na tu temu.

poduzetništvo je nov fenomen u trećem sektoru modernih ekonomija i razlikuje se od tradicionalnog neprofitnog sektora.²⁹

Prema Baturini (2013) socijalno poduzetništvo je područje koje je još u nastajanju i jako je teško odrediti nešto što je još "živo" i još uvijek se razvija. Međutim iako mlađ, ipak su tu sagledavanja naučnika koji teorijski tumače ovaj društveni fenomen modernog vremena.

Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju (OECD)³⁰ definiše socijalno poduzetništvo kao inovativni poslovni model koji povezuje ekonomske i društvene ciljeve i daje značajan doprinos integraciji tržišta rada, socijalnoj inkluziji i ekonomskom razvoju.

Prema Nonprofit Enterprise and Self-sustainability Team (NESST)³¹ socijalno preduzeće je biznis koji je stvoren da potpomogne društvene ciljeve na finansijski održiv način.

Za Social Economy Network, socijalno poduzetništvo je angažovanje poduzetničke i poslovne prakse kako bi se promovisalo opšto dobro zajednice.³²

Said Business School definira socijalno poduzetništvo kao profesionalan, inovativan i održiv pristup sistematskim promjenama koje nadilaze nedostatke tržišta i iskorištavaju dostupne mogućnosti.

Bitno je naglasiti na šta se tačno odnosi socijalno poduzetništvo, kako bi ne bi došlo do miješanja sa drugim pojmovima. Treba ga razlikovati od drugih privatnih incijativa usmjerenih prema socijalnoj misiji, općem dobru, tj. od milosrđa (eng. charity) ili filantropije (eng. philanthropy). To su principi koji se odnose na pomaganje onima koji se nalaze u socijalno nezavidnoj situaciji te nose elemente pasivnog primanja, a između ostalog nemaju sistematicnost i složenost državnih socijalnih mehanizama. Za razliku od ovih principa, socijalno poduzetništvo uključuje aktivnu djelatnost, baziranu na ekonomskoj aktivnosti. Socijalni poduzetnici su aktivni učesnici na tržištu, iako su njihovi primarni razlozi usmjereni na ostvarivanje socijalnih ciljeva.

²⁹ Zrilić, Nataša i Širola, Davor 2014, *Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj*, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, str 59-76, dostupno na <https://hrcak.srce.hr/128879>

³⁰ Organisation for Economic Co-operation and Development; više informacija na: <http://www.oecd.org/>, pristupljeno: 17.4.2021

³¹ Nonprofit Enterprise and Self-sustainability Team (NESST); više informacija na: <https://www.nesst.org/>, pristupljeno: 17.4.2021

³² Social Economy Network; više informacija na: <http://www.socialeconomynetwork.org/>, pristupljeno: 17.4.2021

Zbog riječi "socijalno" ovaj fenomen se često povezuje sa manje profitnim ili čak neprofitnim poduzetništvom, što ne odgovara u potpunosti njegovoj definiciji i konceptualizaciji. Kako Bornstein i Davis (2001) navode, socijalni poduzetnički poduhvati mogu generirati dobit i ona im može biti jedna od propozicija te njihove organizacije mogu biti organizirane kao profitne ili neprofitne.³³

Zelena knjiga o poduzetništvu u Europi definiše poduzetništvo kao „način razmišljanja i proces kreiranja i razvijanja ekonomskih aktivnosti stapanjem spremnosti na preuzimanje rizika, kreativnosti i/ili inovativnosti s razumnim upravljanjem, unutar nove i postojeće organizacije“.³⁴

Iz različitih definicija možemo zaključiti da je zajednička crta svih pristupa poduzetništva upravo inovativnost. Tu zajedničku crtu slijedi i definisanje poduzetnika kao: „osobe nadarene poslovnim duhom i rukovodnim sposobnostima, bogate znanjem o poslovanju i ljudima, odlučne i spremne da preuzme rizik upravljanja preduzećem na temelju inovacija i stalnog razvoja“.³⁵ Odnosno možemo reći da socijalno poduzetništvo predstavlja implementaciju poduzetničkih obilježja kao što su uporan rad, jasno postavljanje ciljeva i odgovornost u društvenom sektoru s ciljem unaprijeđenja kvalitete življjenja.

Prema Stevenson i WeiSkillern (2006) razlikujemo širi i uži pristup razumijevanju socijalnog poduzetništva.

Socijalno poduzetništvo u širem smislu podrazumijeva inovativnu aktivnost sa socijalnim ciljem koja se pojavljuje bilo u profitnom, bilo u neprofitnom aspektu ili u međusektorskom prostoru. U užem smislu, socijalno poduzetništvo shvatamo kao fenomen primjene poslovnih znanja i vještina u neprofitnom sektoru, kada neprofitne organizacije počnu sa primjenom tržišnog načina sticanja finansijskih sredstava.³⁶

Prema Baturini (2013) socijalno poduzetništvo odnosi se na poduzetništvo koje je usmjereni na ciljeve vezane uz sektor socijalne skrbi. Najraspostranjeniji primjer socijalnog poduzetništva su

³³ Tkalec, Zdravko; Quien, Maja i Posavec Zvjezdana 2013, *Mogućnosti integracije učeničkih zadruga i socijalnog poduzetništva u obrazovnom procesu*, Zagreb, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130393>

³⁴ Novaković Ferk, Martina i Bogdanović Miloš 2011, *Razvoj poduzetničke kompetencije kroz korištenje poslovnih simulacija*, Zagreb, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130097>

³⁵ Gregorić Marina; Hegeduš Ivan i Kolenko Katarina 2018, *Važnost inovacija i poduzetništva za ekonomski razvoj Republike Hrvatske*, Hrvatska, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/196926>

³⁶ Zrilić, Nataša i Širola, Davor 2014, *Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj*, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, str 59-76, dostupno na <https://hrcak.srce.hr/128879>

socijalni inkubatori koji se odnose na poduzetničku infrastrukturu za ljudе koji se ne mogu baviti poduzetništvom u pravom smislu te riječi. Možemo konstatovati da postoje određene proturječja u pojmu socijalnog poduzetništva koja se odnosi na nespojivost poduzetništva i društvenih koristi.³⁷

Definisanje pojma socijalnog poduzetništva je problematično iz dva razloga:

1. Zbog postojanja socijalne komponente koja se može nazvati i društveno korisnom komponentom;
2. Poduzetništvo klasičnog tipa podrazumijeva tržišni pristup i orijentaciju na poslovne ciljeve.³⁸

Kako bi što lakše objasnili kontradiktornost ovog pojma, potrebno je razložiti šta podrazumijevamo pod socijalnom, a šta pod poduzetnom komponentom. Socijalna komponenta podrazumijeva usmjerenost na socijalna pitanja, odnosno odgovaranje na prepoznate socijalne potrebe u društvu na koje nije odgovoreno. U poređenju sa tradicionalnim poduzetništvom, koje je okrenuto postizanje ekonomске vrijednosti, prvenstveno dobiti, socijalno poduzetništvo je usmjereno na kreiranje društvenih vrijednosti u društvu i doprinosu općem dobru. Mnogi autori naglašavaju hibridni karakter socijalnog poduzetništva kao ključnu karakteristiku za razumijevanje ovog fenomena, budući da kombinuje komercijalne i neprofitne oblike djelovanja (donacije, volonterski rad), ima "multidionički" karakter (volonteri, zaposlenici, korisnici, zajednica...), različite pravne i organizacijske oblike te se gubi granice tradicionalnih sektora – države, privatnog tržišnog sektora i civilnog društva.

U jednu ruku socijalno poduzetništvo možemo razdvojiti od poduzetništva u privatnom sektoru povezujući ga s motivom ulaska koji je kod privatnog sektora tradicionalno povezan s profitom, za razliku od socijalnog poduzetništva gdje predstavlja izraz altruizma. Ali to nije uvijek slučaj. Socijalno poduzetništvo se često bazira na etici i moralnoj odgovornosti, motivi mogu također

³⁷ Ožegović, Lazar 2012, Poslovni (biznis) inkubator-model bržeg razvoja socijalnog poduzetništva, Fakultet za inženjerski menadžment i ekonomiju, Republika Srbija, dostupno na: <http://www.nesst.org>

³⁸ Zrilić, Nataša i Širola, Davor 2014, *Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj*, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, str 59-76, dostupno na <https://hrcak.srce.hr/128879>

uvrstiti i manje altruistične razloge, poput ličnog samoostvarenja ili čak postizanja dobiti. Osim toga i poduzetništvo u privatnom sektoru može funkcionirati u socijalnom duhu.³⁹

U privatnom sektoru, veliki broj preduzeća i organizacija stvara bitne društvene vrijednosti u obliku zaposlenja, unaprijeđivanja uvjeta rada, pružanja potrebnih proizvoda i usluga, konkurentske okruženja, a i sam porez koji ti subjekti plaćaju, dalje se koristi u socijalne svrhe. Prema Jean Baptiste Say poduzetništvo nikako nije ograničeno samo na ekonomsku sferu već na svekoliku ljudsku djelatnost, i to se više obraća pažnja na društvenu nego na egzistencijalnu djelatnost. Ekonomski teorija poduzetništva definiše poduzetništvo kao ukupnost poduzetnikovih inovacijskih, organizacijskih, usmjeravajućih, nadozornih i upravljačkih sposobnosti. Te se odnosi na proces kreiranja vrijednosti ujedinjavanjem jedinstvene kombinacije resursa u svrhu korištenja prilika.⁴⁰

Tu spadaju sve djelatnosti poduzetnika koje su fokusirane na ulaganja i kombinaciju potrebnih inputa, širenja na nova tržišta, stvaranje novih proizvoda, novih potrošača te novih tehnologija, a naglašeno je povezanost za prijelomna vremena, uslove neizvjesnosti, krize i promjene u okolini. Poduzetništvo se smatra posebnom gospodarskom funkcijom, koja se razlikuje od vlasničke i upravljačke, ili drugačije rečeno: skup više međusobno povezanih funkcija koje su fokusirane na pokretanje novih poslovnih incijativa koje imaju za cilj očekivanja iznad prosječnih prihoda. A to znači da se poduzetništvo dosta razlikuje od profesionalnog upravljanja rutinskim gospodarskim djelatnostima u relativno stabilnim uslovima poslovanja. Poduzetništvo uvijek predstavlja viši stepen sposobnosti da se uoči i iskoristi izvanredna prilika za mogući poslovni uspjeh te poduzetničku odlučnost da se uđe u akciju i onda kada je poduzetnički rizik izuzetno visok.⁴¹

Socijalno poduzetništvo često je fokusirano na marginalizirane i zanemarene društvene skupine koje se nalaze u nepovoljnijoj poziciji te često nemaju finansijsku i/ili političku moć. Karakteriše ga identificiranje određenog društvenog problema, zatim kreativno i inovativno identificiranje poduzetničke prilike te stvaranje stabilne ravnoteže odnosno rješavanje nekog društvenog problema.

³⁹ Zrilić, Nataša i Širola, Davor 2014, *Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj*, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, str 59-76, dostupno na <https://hrcak.srce.hr/128879>

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Škrtić, Marica i Mikić Mihaela 2007, *O socijalnom poduzetništvu u svijetu i u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, Hrvatska. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/26128>

Bornstein i Davis (2001) tvrde da je „socijalno poduzetništvo zarazno jer svaka osoba započinje organizaciju tj. posao koji podrazumijeva društvene promjene, ohrabri i druge da slijede ideje i rješenja kroz predavanje, istraživanje, investiranje, zagovaranje, programiranje, pisanje, filantropiju ili bilo koje drugo područje“.

Zato socijalno poduzetništvo u širem smislu ohrabruje ljudе da vide sebe kao osobe koje mogu napraviti promjenu te ih okuplja zajedno da rade na svojim idejama. Poduzetništvo se smatra da je više od samog pokretanja posla. Ono podrazumijeva traženje prilika, preuzimanje rizika te izraženu upornost.

Važno je osvrnuti se na razlike između tradicionalnog i socijalnog poduzetništva, i to uz pomoć analize pojmove. Danas se više koristi ekomska perspektiva koja socijalno poduzetništvo smatra da je više predodređen teorijskom određenju poduzetništva. Za Deesa „socijalno poduzetništvo je više vrsta poduzetništva nego vrsta socijalnog djelovanja, a socijalni poduzetnici su prvenstveno poduzetnici“.⁴²

Dees na osnovu drugih teoretičara pokušava shvatiti po čemu se razlikuju socijalni poduzetnici od tradicionalnih poduzetnika. I to pomoću Jean B. Sayovog shvatanja "stvaranja vrijednosti", Peter Druckerovog insistiranja na "prilikama koje se prepoznaju i iskorištavaju" te Howard Stevensonovog pojma "dovitljivosti i spretnosti". Zaključuje se da su socijalni poduzetnici više orientirani na socijalni cilj, i tako da im je više u fokusu postizanje općeg dobra a ne lični interesi i stjecanje profita kada je riječ o primarnom cilju.⁴³

Socijalno poduzetništvo je prvenstveno fokusirano na socijalnu misiju i prilikom ispunjenja misije poduzetnici upravljaju stvaranjem modernijih načina rješavanja socijalnih pitanja. Razlika između poduzetnika ogleda se i u inovativnosti vođenja socijalnog preduzeća i korištenju resursa. Također je važno i generiranje društvenih vrijednosti. Jedna od važnih stavki za dugoročno djelovanje socijalnog preduzeća je fokusiranost na socijalnu misiju.

Prema mišljenju Stryjan (2005) on socijalno poduzetništvo ne odvaja od tradicionalnog, već ga posmatra kao njegov oblik. Bitno je naglasiti i finansijsku likvidnost bez koje je ne moguće

⁴² Dees, Gregory, *Social Entrepreneurship: Mobilizing Resources for Success*, str. 4.

⁴³ Ibid.

poslovati uspješno, zato se često iz vida izgubi ta socijalna misija i osjetljivost prema marginaliziranim skupinama.

2.2.1. Karakteristike socijalnih poduzetnika

Još u prvoj polovini 20. stoljeća Joseph Shumpeter je definirao socijalnog preduzetnika opisujući ga kao agenta društvene i ekonomске promjene implicirajući kako su poduzetnici posebno osjetljivi na društveno okruženje.

Shumpeter gleda na poduzetnike kao inovatore koji su pokretačka snaga kreativno – destruktivnih procesa u kapitalizmu te je funkcija poduzetnika da ponovo formiraju revolucioniziraju obrasce proizvodnje. Tako i Drucker ima sličan pogled na poduzetnike, te smatra da su motivisani potražnjom za promjenama, koje oni koriste kao priliku. To jest gdje drugi vide problem oni vide priliku. Više se fokusiraju na ostvarenje svoje vizije, i kako da dođu do njenog ostvarenja. Obuhvaćeni su u procesima konstantne inovacije, adaptacije i učenja. Djeluju hrabro bez obzira na ograničenja u resursima koja su pred njima.

U svojoj knjizi „Kako promijeniti svijet“ David Bornstein objasnio je ponašanje uspješnih i prosječnih poduzetnika. Opisao je uspješne poduzetnike kao osobe koje ne moraju biti samouvjereniji, uporniji ili imati više znanja.⁴⁴ Upravo razlika između ove dvije vrste poduzetnika ogleda se u tome da uspješniji poduzetnici bolje planiraju, preferiraju dugoročne ciljeve, traže i iskorištavaju više prilika i mogućnosti, a preuzeće im je njihova strast.

Osobine po kojima se uspješni socijalni poduzetnici ističu:⁴⁵

- Volja za samodisciplinom – Preduzeća u socijalnom sektoru trebaju biti prilagođena svom okruženju. U uslovima današnjih tehnoloških promjena eksterni, finansijski i operativni uvjeti mogu se promjeniti u trenu. Vođe koje mogu držat korak sa promjenama, su oni koji se mogu smatrati uspješnim, dok sa druge strane oni koji ne vode računa ne mogu biti uspješni.

⁴⁴ Žuvić, Emilija i Ostroški Sanja 2012, *Socijalno poduzetništvo ili društveno poduzetništvo?*, dostupno na www.quantum21.net

⁴⁵ Bornstein, David 2004, *How to change the world: Social entrepreneurs and the power of new ideas*, str. 233.

- Volja za dijeljenjem zasluga – Kao rezultat urođene poniznosti i snage za socijalnog poduzetnika smatra se dijeljenje uspjeha s drugima, koji se ne smatra jednostavnim načinom za dobivanje dodatne pomoći i motiviranja svih uključenih u poslovanju.
- Volja za "rušenjem" postojećih struktura – Poduzetništvo se nalazi pod utjecajem rigidnih i zagušljivih struktura koje djeluju kao barijera inovacijama. Ovaj inovativni pristup poslovanja ili socijalnim promjenama definiše poduzetničko okruženje.
- Volja za prevladavanjem interdisciplinarnih ograničenja – Identifikovati sve interesne grupe u svom preduzeću od presudne je važnosti. Potrebno je udovoljiti svim zahtjevima potencijalnih interesnih grupa u smislu poslovanja kako bi zadobili njihov interes i podršku. Ključan je cilj da sve interesne grupe trebaju vaše preduzeće.
- Volja za radom u tišini – socijalni poduzetnici teže promjenama, a ne priznanjima ili slavi. Želja da se promijeni nešto je jedan od glavnih motiva socijalnih poduzetnika. Jean Monnet navodi kako ambiciozne ljude možemo podijeliti u dvije skupine: one koji žele nešto postati i one koji žele nešto učiniti. Socijalni poduzetnici se nalaze u drugoj skupini.
- Etika kao pokretač – razlika između tradicionalnog poduzetnika i socijalnog poduzetnika može se sjediniti u jednom pitanju: „Je li poduzetnikov san izgradnja najuspješnije proizvodnje tenisica ili osiguravanje cjepiva za svu djecu na svijetu?“

Socijalni poduzetnici iako posjeduju isti temperament kao tradicionalni poduzetnici,⁴⁶ njihova razlika se ogleda u tome što kod socijalnih poduzetnika oni svoje potencijale koriste za rješavanje društvenih problema kao što su: obrazovanje, zagađenje okoliša te nejednaka pristupačnost tehnologije i slično. Oni istovremeno djeluju kao agenti društva gledajući propuštene prilike za poboljšanjem sistema uvođenjem novih pristupa i rješenja s ciljem kreiranja društvene vrijednosti.⁴⁷

Socijalni poduzetnici više se fokusiraju na generiranje „društvene vrijednosti“ nego na ostvarenje zarade. Razlika između neprofitnih organizacija i socijalnih poduzetnika ogleda se u tome što poduzetnici teže ostvarenju većih promjena. Istovremeno obje vrste poduzetnika imaju sposobnost uočavanja problema, pronalaženja rješenja i upornost u njihovu provođenju. Prema Crafordu

⁴⁶ Izraz tradicionalni poduzetnik koristi se za poduzetnike u malim i srednjim poduzećima budući da upravo oni imaju tradiciju neizmjerne različitosti i civilizacijski utjecaj na život i rad ljudi u različitim društvenim okvirima i gotovo svim strukturama gospodarskog razvoja.

⁴⁷ Institute for Social Entrepreneurs, više informacija dostupno na: <https://community-wealth.org/about>

socijalni poduzetnici imaju rijetku kombinaciju pragmatizma s profesionalnim vještinama, vizionarskog i etičkog ponašanja.

Prema Bill Draytonu (1980), četiri glavne kvalitete socijalnog poduzetnika su: kreativnost, poduzetnički kvalitet, društveni uticaj i etičan pristup – odnosno snaga i sposobnost da se uradi ono što je ispravno i kada je to teško.⁴⁸ Sposobnost poduzimanja rizika, optimizam u fokusiranju na prilike radije nego na trenutnu realnost, nagon za uspjehom bez obzira na okolnosti, kreativnost i sposobnost boljeg rada u fleksibilnom okruženju, samopouzdanje i potraga za izazovima, traženje više od ljudi i od sistema spadaju u osnovne kvalitete socijalnih poduzetnika.

Pokretač i nosilac socijalno-poduzetničkog procesa je socijalni poduzetnik. Socijalni poduzetnik je osoba koja otkriva socijalni problem i upotrebljava poduzetnička načela da organizuje, stvori i upravlja poslovnim poduhvatom kako bi generirao socijalne promjene. Dees je prvi koji je postavio osobine socijalnog poduzetnika. Socijalni poduzetnik je centar socijalno-poduzetničkog procesa i definiše ga kao "agenta društvenih promjena". Od njegovog modernog djelovanja u socijalnoj sferi započinje i transformativni efekti na društvo.

Postoji nekoliko načina gdje socijalni poduzetnici djeluju kao inovatori u socijalnoj sferi, a to su:

- Djelovanje prema takvoj misiji koja vodi kreiranju društvenih vrijednosti i prema općoj dobrobiti (a ne samo privatnoj koristi);
- Prepoznavanje i iskorištavanje novih prilika koje su u skladu s osnovnom misijom;
- Uključenost u proces stalnih inovacija, učenja, prilagođavanja;
- Djelovanje i uprkos ograničavajućim sredstvima;
- Naglašeni osjećaj odgovornosti za posljedice svoga djelovanja.⁴⁹

Johnson je prepoznao neka ključna obilježja socijalnih poduzetnika (2000,2003) uz pomoć istraživanja mladih socijalnih poduzetnika u Kanadi. Smatra se da je za uspješne socijalne poduzetnike specifično da su dobri u oba područja, i u poduzetničkim vještinama kao i u prepoznavanju socijalnih problema. Socijalni poduzetnik ima sposobnost da utječe na druge i da ih

⁴⁸ Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetnistvo-u-BiH.pdf, pristupljeno 1.9.2021

⁴⁹ Vidović Davorka 2012, *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 23. Dostupno na: https://www.bib.irb.hr/611357/download/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf

uvjeri u svoju sposobnost pretvaranja u stvarnost vlastitih vizija.⁵⁰ Prema Johnsonu, socijalni poduzetnici su društveno osviješteni i djeluju s odgovornošću prema zajednici. Moderniji pristup i imaginacija u kreiranju nekih novih načina kombinovanja postojećih resursa te povezivanju tržišnih mehanizama sa socijalnim ciljevima, spadaju u karakteristike socijalnih poduzetnika koji se posebno naglašavaju u diskursu američkih i globalnih zaklada koje promovišu socijalno poduzetništvo.

Naprimjer, Zaklada Ashoka definiše socijalne poduzetnike kao: „ambiciozne i uporne, one koji mijenjaju društvo na novi način i čine dobro cijelom čovječanstvu. Umjesto prepuštanje brige za socijalne potrebe vladi i poslovnom sektoru, socijalni poduzetnici stvaraju vrijednosti kao što su: poticanje socijalnih inovacija, doprinos konkurentnosti na tržištu, poticanje društveno odgovornih socijalnih inovacija, doprinos konkurentnosti na tržištu, poticanje društveno odgovornog poslovanja, generiranje zapošljavanja, povećavanje sudjelovanje građana (posebno u lokalnim zajednicama), povećavanje solidarnosti i socijalne kohezije te doprinos socijalnoj uključenosti marginaliziranih skupina.⁵¹

Bornstein (1998) ističe etičnost i vizionarske karakteristike socijalnog poduzetnika koje mu osiguravaju prepoznavanje dalekosežnih transformativnih efekata njegovih poduhvata na globalnoj razini.

Za razliku od američke perspektive, u evropskoj se ističe funkcija kolektivne dimenzije socijalnog poduzetništva – pokrenut će ga skupina pojedinaca, a način funkcioniranja je kolektivni, demokratski, te djeluje u sprezi s njom, obuhvatajući i druge subjekte izvan same organizacije u procesu. Evropska perspektiva stoga ne naglašava kao presudnu harizmatičnost socijalnog poduzetnika (uloge kao pojedinca), već kreće od socijalnog poduzetništva kao zajedničkih aktivnosti međusobno povezanih subjekata, kao djelovanje uronjenog u lokalnu zajednicu i fokusiranog prema zajedničkoj dobrobiti.⁵²

Prema Boschee i McClurg (2003) tradicionalna preduzeća često funkcioniraju na socijalno odgovoran način, ali njihov trud je tek neizravno vezan sa socijalnim problemima. Socijalna preduzeća su različita od tradicionalnih, jer je njihova strategija stvaranja prihoda izravno

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Vidović Davorka 2012, *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 23. Dostupno na: https://www.bib.irb.hr/611357/download/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf

⁵² Ibid.

usredotočena prema njihovoj misiji. Također, tradicionalna preduzeća mijere svoju uspješnost finansijskim rezultatima, generiranjem zarade za vlasnika. S druge strane, Nicholls (2006) navodi da se socijalna preduzeća vode s dvostrukom linijom gledanja na uspjeh, virtualnom kombinacijom finansijskih i socijalnih povrata. Cilj socijalnih preduzeća ostaje profitabilnost, ali zarade se ne isporučuje dioničarima već se opet ulaže u misiju čime se dalje pruža podrška i osnaživanje marginalnih grupa. Socijalni poduhvati mogu biti poduzetnički u formi iako ne generiraju zaradu. Zato je razlika u modelu finansiranja i djelovanja koji se prihvata kako bi bio postignut društveni cilj. Socijalna preduzeća se odvajaju od ovisnosti o donacijama prema samoodrživosti kreirajući dohodak.

2.2.2. *Tipologija socijalnih preduzeća*

Klasifikacija socijalnih preduzeća je moguća prema različitim kriterijima. Najčešće se koristi nivo integrisanosti socijalnih programa i poslovnih aktivnosti socijalnih preduzeća. Prema navedenom kriteriju moguće je identificirati sljedeće kategorije ovih preduzeća:⁵³

- (1) Interna socijalna preduzeća;
- (2) Integrisana socijalna preduzeća;
- (3) Eksterna socijalna preduzeća

Kada govorimo o prvoj kategoriji, možemo reći da se u ovakvim preduzećima poslovne aktivnosti i socijalni programi podudaraju. Ova preduzeća se formiraju od strane neprofitnih organizacija izričito u programske svrhe. Aktivnosti preduzeća su u potpunosti implementirane u poslovanje i socijalne programe organizacije, i centralne su za njegovu misiju. Kroz aktivnosti preduzeća se samofinansiraju socijalni programi.

Kod integrisanih socijalnih preduzeća, socijalni program se jednim dijelom podudara s poslovnim aktivnostima, i to na način da dijele troškove i imovinu. Integrisana socijalna preduzeća formiraju organizacije kao mehanizme finansiranja kako bi podržale aktivnosti i misije neprofitnog subjekta. U većini slučajeva ova preduzeća šire ili potiču misiju organizacije na način da joj omogućavaju da postigne veći socijalni uticaj. Komercijalizacijom socijalnih usluga organizacije i njihovom prodajom na novom tržištu može biti ostvareno širenje misije.

⁵³ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szstk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

Kod eksternih socijalnih preduzeća, poslovne aktivnosti se razlikuju od socijalnih programa. Ova preduzeća se formiraju od strane neprofitnih organizacija kako bi finansirale socijalne usluge i/ili troškove poslovanja. U poređenju sa poslovanjem matične organizacije, aktivnosti preduzeća su "eksterne". Ova socijalna preduzeća nemaju koristi od podjele troškova ili sinergije programa s osnivačem, te stoga, da bi ih mogla koristit moraju biti u potpunosti profitabilna. Eksterna socijalna preduzeća mogu biti koncipirana u okviru matične organizacije kao profitni centar ili odvojeno, kao profitna ili neprofitna poslovnica.⁵⁴

U Bosni i Hercegovini se susreću operativni modeli socijalnog poduzetništva. Oni se ne smiju se miješati s pravnom formom socijalnih preduzeća. Oni opisuju moguće konfiguracije koje se koriste za stvaranje socijalne i ekonomске vrijednosti. Najčešći modeli koji se pojavljuju su:⁵⁵

- **Model poduzetničke podrške** – svrha ovog modela je u prodaji poslovne podrške i finansijske usluge svojoj ciljnoj grupi, samozaposlenim pojedincima ili firmama. Nakon toga, ciljna grupa socijalnog preduzeća prodaje svoje proizvode i usluge na otvorenom tržištu. Tipovi biznisa koji koriste ovaj model su: finansijske institucije (npr. mikrokreditne organizacije), menadžment i konsalting agencije, profesionalne usluge (računovodstvo, pravno i tržišno savjetovanje i informacije).
- **Model posrednika na tržištu** – svrha ovog modela ogleda se u tome da se osiguraju usluge svojoj ciljnoj grupi kako bi im se pomoglo da pristupe tržište. Generalno u ove usluge spadaju proizvodna i marketinška podrška i krediti. Glavni cilj je da posrednik na tržištu ili u potpunosti kupuju proizvode svoje ciljne grupe ili ih uzima po konsignacionom principu pa ih nakon toga prodaje na tržištu uz odgovarajuće marže. Tipovi poslovanja koji koriste ovaj model su: marketinške organizacije, firme i prodavnice potrošne robe, kao i poslovi prodaje prehrambenih i poljoprivrednih proizvoda.
- **Model zapošljavanja** – svrha ovog modela je u tome da stvara prilike za zapošljavanje i poslovne obuke svojoj ciljnoj grupi, osobama sa teškoćama u zapošljavanju, kao što su osobe sa invaliditetom, beskućnici, bivši prestupnici i drugi. Ove organizacije funkcionišu na način da preduzeće zapošljava svoju ciljnu skupinu i prodaje njihove proizvode i usluge

⁵⁴ Ibid

⁵⁵ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

na otvorenom tržištu. Ovaj model koriste udruženja osoba sa invaliditetom kao i organizacije za pružanje socijalnih usluga koje pomazu ženama s niskim prihodima, zavisnicima na oporavku, bivšim beskućnicima. Najkorišteniji tipovi preduzeća koja se bave zapošljavanjem svojih klijenata su kompanije za higijensko održavanje stambenih i poslovnih prostora, kafići, knjižare, radnje s poklonima, kompanije za uređenje prostora.⁵⁶

- **Model članarine** – komercijalizira svoje usluge (npr u aspektu zdravstva ili obrazovanja) te ih prodaje direktno ciljnoj grupi ili pojednicima, firmama, zajednicama ili trećoj strani. Članarina kao naknada za usluge smatra se jednim od najčešće korištenih modela socijalnog preduzeća među neprofitnim organizacijama.
- **Model klijenata s niskim prihodima** – sličan je prethodnom modelu, kod kojeg ciljna grupa predstavlja tržište za prodaju roba ili usluga. Omogućava ciljnoj skupini s niskim primanjima pristup onim proizvodima ili uslugama kojima je zbog cijene, distribucije i karakteristike proizvoda pristup vrlo ograničen. Kao primjer mogu se navesti zdravstvenu njegu, komunalne usluge i ostale usluge koje klijenti plaćaju. Ali s obzirom na niska primanja ciljne skupine, postizanje finansijske održivosti može predstavljati izazov.⁵⁷
- **Model zadrugarstva** – ogleda se u tome da omogućava direktnu korist svojoj ciljnoj skupini kroz usluge članovima kao što su: informacije o tržištu, tehnička podrška, kolektivni ugovori, pristup proizvodima i uslugama. Članstvo zadruga uključuje više malih proizvođača iz iste grupe proizvoda ili zajednice koje imaju iste potrebe na primjer pristup kapitalu ili zdravstvenoj njezi. Organizacije koje funkcioniraju na principu fer trgovine najčešće posluju s poljoprivrednim i robnim proizvođačima u vlasništvu zadruga. Grupe za samopomoć koje okupljaju žene s niskim primanjima često se udružuju u zadruge kako bi podržale različite interese članova koje su povezane sa trgovinom, zdravstvom i obrazovanjem. Primjer zadruga vezanih za ekonomski razvoj i programe finansijskih usluga su kreditne unije.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP.. Dostupno na: <http://szstk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

- **Model povezivanja s tržištem** – omogućava bolje trgovinske odnose između ciljne grupe i kooperativa i eksternog tržišta. Socijalna preduzeća funkcioniraju kao brokeri, gdje se povezuju kupci s proizvođačima i obrnuto. Tipovi ovih socijalnih preduzeća uključuju uvoz, izvoz, istraživanje tržišta i brokerske usluge, među neprofitnim organizacijama.⁵⁸

2.3. Iskustva u primjeni socijalnog poduzetništva

Socijalno poduzetništvo kao fenomen javlja se u Evropi, i to prvo u Italiji kasnih osamdesetih godina prošlog stoljeća, te se kasnije proširio i na druge evropske zemlje. U evropskim zemljama u kojima nije stvoren specifično-organizacijski oblik, socijalno poduzetništvo se javlja u različitim oblicima – humanitarnim organizacijama, fondacijama, zadrugama, udruženjima, organizacijama uzajamne pomoći, centrima za zapošljavanje i slično. Najčešći oblici koji se pojavljuje su zadruge i udruženja. Od zakonske regulative u državi zavisi izbor organizacijskog oblika, to jest da li zakon dozvoljava neprofitnim organizacijama bavljenje tržišnim aktivnostima i u kojoj mjeri. Socijalno poduzetništvo može se javiti u bilo kojem području djelovanja koje ima socijalnu svrhu, ali pokazano je da se najviše u Evropi pojavljuje u dva glavna tipa djelatnosti: integracija u tržište rada i usluge socijalne brige u zajednici.⁵⁹

Socijalna preduzeća fokusirana na radnu integraciju javlja se u skoro svim evropskim zemljama, a većinom su se formirala iz nekadašnjih skloništa za nezaposlene ili zaštitnih radionica kojima su se organizovale različite proizvodne ili uslužne djelatnosti. Ovakav oblik poduzetništva je nazvan „socijalno preduzeće za radnu integraciju“ (Work Integration Social Enterprise – WISE), a podrazumijeva sve oblike zapošljavanja osoba slabijeg položaja na tržištu rada ili onih koje su s njega potpuno eliminirane, kao npr. osoba sa invaliditetom, žena i drugih.

Također i drugi tip socijalnih preduzeća pojavljuje se u svim evropskim zemljama i mogu poprimiti različite organizacijske oblike. Radi se o aktivnostima pružanja socijalnih usluga u zajednici, za potrebe na koje nije odgovoreno. Pojavljuje se u područjima poput obrazovanja, brige o djeci, zdravstvene njege, pomoći u kući, kućne njege i drugo. Glavni cilj ovog tipa socijalnog preduzeća je pružanje usluga za društvene grupe koje nisu prepoznate u programima javnih socijalnih politika, kao i za one koje izbacuju iz tog sistema. Socijalno poduzetništvo u određenom broju evropskih

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szsttk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

zemalja se prepoznae kao posebna djelatnost, a u nekima su se i formirali zakoni koji regulišu njegovo funkcioniranje te javne politike koje usmjeravaju njegov razvoj. Prema informacijama koje pruža EMES-ove međunarodne istraživačke mreže, u Evropi se može prepoznati preko 40 različitih pravno-organizacijskih oblika koji sačinjavaju socijalnu ekonomiju, a dio njih se odnosi na socijalno poduzetništvo.⁶⁰

U Italiji, kada su stvorenji prvi pravno-institucionalni okviri za socijalno poduzetništvo, najčešće se radilo o grupama koje su eliminirane sa tržišta rada, a radna reintegracija je bila primarni cilj zadružnog djelovanja.⁶¹ Za razliku od tradicionalnih zadruga, koje su se brinule o potrebama i interesima svojih članova, ovi novi oblici bili su posvećeni i korisnicima izvana te su postupali u opću korist zajednice, a ne samo na korist svojih članova.

Sa uočavanjem posebnosti ovih zadruga koje su fokusirane na socijalne ciljeve i širu društvenu korist, 1991 godine donesen je i zakon kojim se reguliše njihovo djelovanje. Često se naziva i kao pionirski zakon o socijalnom poduzetništvu.⁶² Zakon o socijalnim zadrugama utvrđuje dva tipa zadruga – tip A i tip B. Tip A se fokusira na one socijalne zadruge koje pružaju socijalne, obrazovne, zdravstvene usluge, dok se drugi tip odnosi na radnu integraciju, posebno je usmjeren na osobe s otežanim pristupom tržištu rada, i ne mora nužno proizvoditi socijalne usluge.

Prema podacima iz 1996. godine u Italiji procjenjuje se da je bilo 4.000 socijalnih zadruga, s preko 100.000 članova, 75.000 zaposlenih i 9.000 volontera. Nakon desetak godina, funkcioniralo je 58.000, među kojima je bilo 7.568 socijalnih zadruga. Najčešće se pojavljuju zadruge tipa A, koje sačinjavaju oko 70% svih socijalnih zadruga.⁶³

I druge organizacije najčešće iz sektora civilnog društva počele su se baviti socijalnim poduzetništvom, pa je iz tog razloga 2005. donesen i širi zakon koji reguliše tzv. socijalna preduzeća (tal. Impresa sociale). Ovaj je zakon osigurao i drugim pravnim oblicima da zadobiju brend „socijalnog preduzeća“ te odredio cijeli niz aktivnosti koje su društveno korisne i svrstavaju se u kategoriju djelatnosti socijalnog preduzeća, poput pružanja socijalnih usluga, zaštita okoliša, zdravlja, obrazovanja, radne integracije i slično. Nakon više od deset godina poslije prvog

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Golubović Dragan, Pravni i institucionalni aspekti socijalnog preduzetništva: komparativni pregled i stanje u BiH. TACSO. Dostupno na: http://www.icvbih.org/dokumenti/doc_pravni_aspekti.pdf

⁶² Vidović Davorka 2012, *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 23. Dostupno na: https://www.bib.irb.hr/611357/download/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf

⁶³ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szsttk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

italijanskog zakona, britanska vlada napravila je korake u zakonskom regulisanju socijalnog poduzetništva. Neki smatraju da je to najsistematičniji zakonski okvir kojim se reguliše socijalno poduzetništvo u Evropi (Heckl i Pecher 2007), iako je osmišljen kao kombinacija evropskog i američkog koncepta socijalnog poduzetništva. Vlada je 2002 godine pokrenula Koaliciju za socijalno preduzeće i oformila Odjel za socijalno preduzeće (Social Enterprise Unit), sa namjerom intenzivnije promocije socijalnog poduzetništva.

Na osnovu dostupnih istraživanja o socijalnom poduzetništvu moguće je detektovati nekoliko glavnih modela pravnih oblika koji se javljaju u zakonodavstvima o socijalnom poduzetništvu u evropskim zemljama:⁶⁴

- **Zadružni model (Co-operative model)** podrazumijeva zadruge fokusirane prema socijalnim ciljevima. Ovaj oblik je zastavljen u Italiji, Francuskoj, Portugalu i Poljskoj.
- **Model preduzeća (Company model)** temelji se na profitnom djelovanju i ograničenoj distribuciji profita. Ovaj model karakterističan je za Belgiju i Veliku Britaniju.
- **Model slobodnog oblika (Open form model)** – za koji nije važan pravno-organizacijski oblik, već je prepoznato i zakonski regulisano socijalno-poduzetničko djelovanje. Model se pojavljuje u Finskoj i Italiji.

Model primarno fokusiran prema postizanju socijalnih ciljeva je socijalna zadruga. Ono što razlikuje socijalnu zadrugu od „običnih“ zadruga jest socijalna misija, to jest temeljna usmjerenost prema nekom obliku socijalne integracije i interesima zajednice. Osim toga, nisu nužno fokusirane samo na interesu svojih članova već u njihovo funkcioniranje mogu biti uključeni i vanjski stakeholderi i korisnici iz zajednice. Zadružno djelovanje se odnosi na organizacije koje se formiraju od većeg broja članova i kojima se rukovodi prema demokratskom načelu. Fokusiranost prema socijalnoj svrsi podržava se sistemom fiskalnih olakšica ili drugih beneficija, ali uključuje i sistem kontrole i nadzora kako bi se onemogućile zloupotrebe posebnog tretmana koji takve organizacije imaju. Socijalne zadruge se često formiraju s ciljem radne integracije marginaliziranih i posebno osjetljivih društvenih grupa.

⁶⁴ Vidović Davorka 2012, *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 23. Dostupno na: https://www.bib.irb.hr/611357/download/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf

Model preduzeća prezentuje snažnije povezivanje s „profitnom“ zakonodavstvom odnosno onim zakonima koji regulišu rad komercijalnih preduzeća i trgovačkih društva.

Model preduzeća socijalno poduzetništvo percipira kao tip preduzeća, kao tržišno djelovanje sa socijalnom svrhom.⁶⁵

Iako se preferira reinvesticija viška dobiti na daljnje institucionalne aktivnosti, obezbjeđena je dijelom i distribucija zarade među članovima. Demokratsko načelo u upravljanju nije nužno propisano i postoji veća, iako je ograničena, vezanost na načelo odlučivanja prema učešću u vlasničkom kapitalu. Iako se ističe vezanost za zajednicu i njene potrebe, kolektivni karakter funkcioniranja ovog tipa socijalno poduzetništva nije potenciran.⁶⁶

U modelu slobodnog oblika karakteristično je da postoje zakoni koji regulišu socijalno-poduzetničke aktivnosti, ali ne predviđaju neki poseban novi pravno-organizacijski oblik za takvo funkcioniranje. Zato se socijalno poduzetništvo može pojaviti u različitim organizacijama ili preduzećima. Naprimjer, finski zakon potiče bilo kakav oblik preduzeća koji ima cilj da zaposli osobe sa invaliditetom i dugotrajno nezaposlene.⁶⁷ Osnov u ovakvim modelima je na aktivnostima koje provode i ciljevima koje realizuju, a ne na obliku organizacije i upravljanja. U odnosu na finski zakon, italijanski zakon nema za cilj da promoviše neku posebnu aktivnost ili područje djelovanja, niti za to predviđa poticajna sredstva i olakšice. Odnosi se na sve oblike preduzeća i organizacija koje su barem dijelom uključene u socijalno-poduzetničke aktivnosti i fokusirane na opće dobro.

U državama u kojima je socijalno poduzetništvo prepoznato kao poseban fenomen, zakonodavstvo se nije promijenilo kako bi reguliralo posebnim propisima. U njima se uglavnom socijalno poduzetničke djelatnosti regulišu kroz već postojeće pravne i organizacijske oblike te uz postojeće zakone. I one zemlje koje su usvojile zakone i formirale nove pravne oblike, paralelno funkcioniraju novi i stari oblici – od udruženja, zadruga do preduzeća s ograničenom odgovornošću, kroz koje se sve može javiti socijalno poduzetništvo.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Vidović Davorka 2012, *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 23. Dostupno na: https://www.bib.irb.hr/611357/download/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf

⁶⁷ Lupšić, Diana; Bajok, Igor; Medić, Milan; Glavina Petričević i Sunčana; Petričević Teodor; iJIm Fruchterman *Poduzetništvo u službi zajednice*, Zbornik tekstova o društvenom poduzetništvu. Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva. Dostupno na: https://zaklada.civilnodrustvo.hr/upload/File/hr/izdavastvo/digitalna_zbirka/poduzetnistvo_u_sluzbi_zajednice.pdf

2.3.1. Iskustava zemalja u regiji

2.3.1.1. Slovenija

Koncept socijalnog poduzetništva u Sloveniji je još uvijek relativno nov, te se nije ni toliko koristio do 2009 godine. Zakon o socijalnom poduzetništvu donijet je 2011 godine od strane Slovenije koji pruža definiciju socijalnog poduzetništva koji je u velikoj mjeri u skladu s definicijom Evropske unije. Nakon toga, Zakon uvodi razliku između društvenih preduzeća i društvenih preduzeća za radnu integraciju (WISE). Zakon nudi mogućnost institucijama da se prijave i dobiju status socijalnog poduzetništva. Mnogi učesnici smatraju da Zakon treba poboljšati jer je vidljivo da je previše strog i ograničavajući.⁶⁸ Zakon prati prijedlog Strategije socijalnog poduzetništva i srodnih programa mjera koji definišu mjere javne potpore sektoru. Razlog što dolazi tek kasnije do usvajanja tih dokumenata, usuštini jer su postojale samo vrlo ograničene javno finansirane mjere potpore, i to uglavnom su bile usmjerene na WISE.⁶⁹

Možemo reći da postoji samo vrlo ograničeni broj javnih mjera u Sloveniji koje su posebno kreirane za društvena preduzeća. Glavnom nacionalnom mrežom u sektoru smatrao se Slovenski Forum socijalnog poduzetništva.

Podaci o veličini sektora društvenog poduzetništva nisu poznati, 46 subjekata je registrovano kao društveno preduzeće (Evropska Komisija, 2014). Trenutni registar ne pokriva cijeli spektar SE u Sloveniji. Razlog je dijelom zbog strogih kriterija za održavanja statusa SE i što nema javnu finansijsku prednost koja se nudi odvojeno od postojećih mjera MLFSA. Evropska komisija (2014) procjenjuje da ima oko 900 organizacija koje potencijalno ubrajaju u operativnu definiciju Evropske Unije. Glavnim pravnim oblicima preuzetim društvenih preduzeća podrazumijevaju se zadruge, instituti i udruge koje provode privredne aktivnosti.⁷⁰

Određen broj aktuelnih društvenih preduzeća ima svoj uticaj kroz ljude koje zapošljavaju (WISE). To se pojavljuje kao rezultat naslijeda kompanija za onesposobljene osobe i vladine politike u borbi

⁶⁸ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://ssztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

⁶⁹ Macura Ranka, 2016, *Pojam karakteristike socijalnog preduzetništva*, Zbornik Radova: Socijalno Preduzetništvo – Teorija i praksa, str. 30. Dostupno na: Dostupno na: https://www.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zbornik-radova_Socijalno-preduzetnistvo.pdf

⁷⁰ Ibid.

protiv strukturne nezaposlenosti. Novi trendovi se svode na utjecaj na okoliš i zdravlje kroz proizvodnju organske hrane, recikliranje i obradu otpada.⁷¹

2.3.1.2. Srbija

U Srbiji zbog nesuglasica oko značenja i značaja socijalnog poduzetništva, poduzetnici se suočavaju s neizgrađenim institucionalnim okvirom. Iako se ovdje radi o nepovoljnom pravnom, ekonomskom i institucionalnom okviru, socijalno poduzetništvo ipak postoji, ali u formi pojedinačnih inicijativa ili relativno organizovanih podsektora (kao što su naprimjer preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom) kojima mogu biti riješeni problemi nezaposlenosti i socijalne isključenosti.⁷²

U 2012 godini prema relevantnim informacijama od strane Republičkog zavoda za statistiku u Srbiji je radilo 1.196 preduzeća, koja možemo okarakterisati kao socijalna preduzeća. Socijalna preduzeća su doprinosila 0,2% bruto domaćem proizvodu i sudjelovala s 0,6% u ukupnoj zaposlenosti u Srbiji. Radi se o zadrugama (785), udruženjima građana (283), preduzećima za zapošljavanje osoba sa invaliditetom (45), fondacijama (23), razvojnim agencijama (32), poslovним inkubatorima (18) i izdvojenim preduzećima (spin off) pod uvjetom da zadovoljavaju kriterije, poput socijalnih ciljeva i trošenje dobiti prije svega na takve ciljeve (8).

Superioran oblik socijalnih preduzeća u Srbiji bile su zadruge, gdje se u toj kategoriji izdvajaju zemljoradničke zadruge. Veoma je mali broj udruženja građana za koje se moglo smatrati da su socijalna preduzeća, zbog neadekvatnog pravnog okvira, to jest iz razloga što tadašnjim zakonom nije bilo dozvoljeno da nevladine organizacije stiču zaradu obavljanjem djelatnosti. Nova tržišta su još u razvoju, iako se u određenom broju mogu pronaći u oblasti socijalnih usluga, poljoprivrede i ruralnog razvoja. Vitalnost sektora socijalnog poduzetništva možemo prepoznati po tome što subjekti u ovom sektoru (socijalna preduzeća, organizacije civilnog društva koje ih promovišu, institucije koje im daju podršku) u manjkavosti izgrađene institucionalne podrške formiraju mreže i koalicije koje će im olakšati povezivanje, razmjenjivanje iskustva, učenje i poslovanje.⁷³

⁷¹ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

⁷² Republički zavod za statistiku, 2014

⁷³ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

2010 godine osnovana je Koalicija za razvoj socijalnog poduzetništva. Glavni cilj ove koalicije je stvaranje podsticajnog okruženje za razvoj socijalnog poduzetništva. Uloga koalicije je bitna prije svega zbog strateškog pristupa razvoja socijalnog poduzetništva ali i sinergijskog djelovanja članica. U Srbiji 2011 godine osnovana je Mreža socijalne ekonomije koja je imala cilj da obezbijedi prostor za socijalna preduzeća kako bi se međusobno pomagala, da podstakne saradnju između njih i sa drugim subjektima, te da se na jednom mjestu nađu proizvodi socijalnih preduzeća kako bi se olakšalo traženje i kako bi bili dostupniji kupcima ili partnerima za saradnju.⁷⁴

Važno je i spomenuti Mrežu održivog razvoja – mrežna organizacija koja ima za cilj da pruži aktivnu podršku (stručnu, informativnu, medijatorsku, organizacionu i edukativnu) strategijama, programima i projektima održivog razvoja. Manji broj lokalnih samouprava u Srbiji ponudilo je korištenje poslovnih prostora ili obradivih zemljišta kako bi pomogle u oblasti socijalnog poduzetništva. Sve se češće pojavljuju slučajevi gdje preduzeća iz poslovnog sektora kupuju proizvode ili usluge od socijalnih preduzeća ili im pomažu u vidu novčanih donacija i promocije.⁷⁵

Ne postoji nijedan zakon u Srbiji koji ovu oblast reguliše na sveobuhvatan način. Ali, novim zakonskim rješenjima socijalno poduzetništvo je prepoznato i otvorene su nove mogućnosti za osnivanje i poslovanje socijalnih preduzeća. Pojam se spominje u Zakonu o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana i Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, a u novom Zakonu o zadugama očekuje se osnivanje i poslovanje posebnog oblika – socijalne zadruge.

Pored ovoga, novi zakon o udruženjima omogućava pravnim subjektima da ostvare prihode o obavljanju djelatnosti, što im omogućuje da posluju kao socijalna preduzeća. Ali za finansiranje i finansijsko poslovanje socijalnih preduzeća uvjeti su relativno nepovoljni, izuzev preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Najveći problem je nedostatak mikrofinansiranja i olakšice u procesu javnih nabavki. Kada bi postojala ova dva elementa u pravnom i poslovnom okruženju došlo bi do lašeg osnivanja kao i poslovanja preduzeća što bi rezultiralo konačnom uobičavanju ovog sektora u Srbiji.⁷⁶

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Više informacija na web stranice Mreže održivog razvoja ana <http://mor.rs/>

⁷⁶ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szstk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

2.3.1.3. Hrvatska

U dokumentima koji se dovode u vezu sa socijalnim poduzetništvom u Hrvatskoj navodi se da ono nije dovoljno razvijeno. Dobre primjere socijalnog poduzetništva u Hrvatskoj većinom su pokrenute od strane organizacije civilnog društva (bilo osnivanjem izdvojene pravne osobe, najčešće zadruge ili trgovačkog društva, koja svoju dobit vraća organizaciji od koje je osnovana; bilo organizovanjem socijalno - poduzetničke inicijative u okviru djelovanja same organizacije) – kao jedne od aktivnosti koja se provodi od strane organizacije kako bi osigurala samoodrživost, ali i organizovanjem obuka za pojedince i organizacije koje imaju interesa za razvoj socijalnog poduzetništva.⁷⁷

Promovisanje vrijednosti socijalnog poduzetništva od strane organizacije civilnog društva rješavanjem društvenih problema budući da su zbog rata i nezaposlenosti ljudi ostali na margini društva. Njihove aktivnosti su se finansirale od strane aktivnosti različitih donatora. Socijalni poduzetnici se u svom radu suočavaju s nedovoljnim finansijskim sredstvima i znanju o pokretanju, upravljanju i održivosti poslovanja, zavisnosti od donacija i finansiranja od strane javnog sektora. Zbog nepovjerenja od strane ulagača i bankarskog sektora za kreditiranje i zajmove onemogućuje razvoj oba segmenta. Bez obzira na to, možemo prepoznati različite pojavnje oblike socijalnih poduzetnika – od institucionalnih (razvijena socijalna poduzetništva kroz pravni okvir udruženja, zadruga, trgovačkih društava), do područja koja pokrivaju pružanje intelektualnih usluga, proizvodnu djelatnost, poljoprivredu, turizam, kulturu i dr, te načine na koje pridonose rješavanju društvenih problema (zapošljavanjem skupina u riziku od socijalne isključenosti ili pružanje usluga za socijalno osjetljive skupine, promoviranjem regionalnog razvoja).

Zbog nedovoljnog nivoa znanja i vještina iz aspekta upravljanja, finansiranja i promocije socijalno-poduzetničkih aktivnosti, značajnu ulogu u razvoju sektora socijalnog poduzetništva imaju poduzetničke podržavajuće institucije, kao što su razvojne agencije, poduzetnički centri i sl.

Hrvatsko zakonodavstvo ne prepoznaje socijalno poduzetništvo kao specifičan pojam. Ipak, zakonski okvir ne spriječava poslovanje i razvoj socijalnih poduzetnika. Veći dio socijalno-poduzetničkih poduhvata počeo je kroz udruženja i zadruge. Zakon o zadrugama identificira socijalne zadruge koje su formirane za obavljanje djelatnosti kojima se pruža pomoć u zadovoljenju

⁷⁷ Macura Ranka, 2016, *Pojam karakteristike socijalnog preduzetništva*, Zbornik Radova: Socijalno Preduzetništvo – Teorija i praksa. str. 30. Dostupno na: Dostupno na: https://www.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zbornik-radova_Socijalno-preduzetnistvo.pdf

osnovnih životnih potreba nemoćnih, socijalno ugroženih i osoba koje se nalaze u teškoj situaciji. Ovaj zakon obuhvata i djelatnost uključivanja osoba sa umanjenom radnom sposobnošću i drugih fizičkih osoba koje nemaju dovoljno sredstava da zadovolje osnovne životne potrebe, a nisu ni u mogućnosti da ih ostvare radom ili prihodom od imovine ili iz drugih izvora u svojim radnim i privrednim procesima.⁷⁸

U Hrvatskoj je 2015 godine donijeta Strategija razvoja društvenog poduzetništva za period 2015-2020 godina. Temeljni ciljevi koji su utvrđeni navedenim dokumentom su:⁷⁹

- (1) Uspostava i unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za razvoj društvenog poduzetništva;
- (2) Uspostava finansijskog okvira za razvoj društvenog poduzetništva;
- (3) Promocija važnosti i uloge društvenog poduzetništva kroz sve oblike obrazovanja;
- (4) Osiguranje vidljivosti uloge i mogućnosti društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj te informisanje opšte javnosti o temama u vezi sa društvenim poduzetništvom

2.3.2. Iskustvo Bosne i Hercegovine

Analizom ekonomске situacije u BiH, naročito iz perspektive tržišta rada (visoka stopa dugoročne nezaposlenosti i neaktivnost stanovništva naročito kod ruralnog stanovništva), možemo zaključiti da postoji izražena socijalna potreba da se podrži radno aktiviranje mladih u sektoru proizvodnje hrane i drugim sektorima proizvodnje hrane korištenjem modela zadruga i tako omogućava radno i svako drugo aktiviranje mladih, zapošljavanje, osmišljavanje novih vrijednosti, pozitivan uticaj na platni bilans, na kvalitetu života stanovništva, na blagostanje.

2.3.2.1. Zadrugarstvo

Zadrugarstvo u BiH postoji više od stoljeća. U historiji razvoja zadrugarstvo se može podijeliti u tri razdoblja: razdoblje od pojave prvih zadruga do kraja Drugog svjetskog rata (1904 – 1945), zatim razdoblje od uspostave socijalizma do prvih demokratskih izbora (1945 – 1991) i na kraju, razdoblje ratnog i sadašnjeg zadrugarstva. Prve zadruga u BiH osnovane su u seoskim sredinama i

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine. Dostupno na: <http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/226%20-%207.pdf>

imale isključivo kreditni karakter. Prva zemljoradnička proizvođačka zadruga formirana je 1909 godine.⁸⁰

Upravo pojava proizvođačko-prerađivačkih zadruga, iako ih je relativno mali broj, smatrala bitnom novinom u tadašnjem zadrugarstvu. Zadruge su većinom bile mljekarske, voćarske, voćarske-vinogradske, povrtarske i pčelarske.

Različite međunarodne organizacije i institucije, domaće i međunarodne nevladine organizacije, kao i lokalne zajednice i kantoni/regije, entiteti i državne institucije osnivaju razne projekte zapošljavanju mlađih, razvoju ruralnih zajednica, razvoju poljoprivredne proizvodnje u funkciji smanjivanja socijalne isključenosti, nezaposlenosti, u krajnjoj liniji smanjivanja siromaštva u BiH.⁸¹

U okviru projekta zapošljavanja mlađih (Youth Employment Project – YEP) provođeni su i projekti sa fokusom na zapošljavanje mlađih, naročito u proizvodnji hrane u ruralnim područjima, koji su validni za propitivanje modela zadrugarstva za zapošljavanje i poduzetništvo. Projekt zapošljavanja mlađih se sastoji od 2 faze: prva faza je implementirana u periodu od 2008 do 2011 godine i finansijski podržana od strane Švicarske agencije za razvoj i saradnju i Austrijske agencije za tehničku saradnju; druga faza je nastavak projekta u periodu od 2011 do 2014 godine, koja je finansirana od strane Švicarske agencije za razvoj i saradnju. Kao konačni rezultat prve faze je poboljšanje aktivnih mjera na tržištu rada, zaposlenje za 1.521 osobe, a 2.888 je prošlo obuku kako bi što lakše integriralo na tržištu rada.

Kao uspješna priča izdvaja se model ruralnog zapošljavanja kroz potporu proizvodnji jagodastog voća, posebno malina, koji je razvio Švicarski Caritas. Ova organizacija već duži period radi na razvoju poljoprivredne proizvodnje u BiH. U program Caritasa uključeno je 1.500 proizvođača. Program je usmjeren na lanac vrijednosti koji se razvijao u tri pravca: kreditni fond, pomoć u organizaciji poljoprivrednih proizvođača i savjetovanje. Korištena su u ovom programu sredstva za kreditiranje preko mikrokreditne organizacije LOK pod uvjetima koje je odredio program. U kreditni paket spada sadni material, navodnjavanje, hemijska sredstva, gnojiva, prskalice, analizu zemljišta, savjetodavne usluge i druge neophodne inpute za početak proizvodnje.⁸²

⁸⁰ Šoljić, Kemal; Pavličević, Jerko, i Milas, Zdenko 2005, *Zadrugarstvo u Bosni i Hercegovini korak prema Europi*. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/2265>

⁸¹ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://ssztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

⁸² Ibid.

Pomoć u organizovanju poljoprivrednih proizvođača smatralo se osnaživanje malih poljoprivrednih proizvođača te izgradnju njihovih institucija, prije svega Udruženja poljoprivrednih proizvođača na raznih nivoima (od lokalnog, preko regionalnog i entitetskog, do nacionalnog nivoa) i zadruga. Svi sudionici su obogaćeni znanjem kroz treninge, predavanja, stručne ekskurzije, stručna studijska putovanja i mentorstvo koji se odnosi na zajednički rad u evropskim zemljama relevantnih osoba. Osnovna vizija udruženja je predstavljanje poljoprivrednih proizvođača, zagovaranje interesa proizvođača u procesu kreiranja politika prema međunarodnim organizacijama kao i prema poslovnim partnerima u lancu vrijednosti. Osnovna misija zadruga podrazumijeva što bolju prodaju proizvodu i što jeftinija nabavka inputa (sjemena, oprema), drugačije rečeno zajednička nabavka, zajednički plasman. One su potpuno fokusirane na biznis.

Prema Jusoviću pozitivni primjeri zadruga koje su osnovane uz podršku Caritasa, a zatim potvrđile samoodrživost na tržištu mogu se navesti: ATD Donji Vakuf, PMG Gradačac, VIP Drina Ustikolina, koje rade u skladu s najvišim evropskim standardima.⁸³ Dokaz za to je plasman proizvoda na evropsko tržište (Švicarska) i organizovanje proizvodnje na prostoru koji pokriva više općina i dva entiteta. Kao dobar primjer može se navesti i VIP Krajina u Laktašima.⁸⁴

Model savjetovanja od strane Caritasa se razvija već 5 godina. U toku tog perioda analizirani su razni modeli savjetovanja i finansiranja savjetovanja. U finansiranje troškova savjetovanja uključuju se i lokalne zajednice, ali i drugi nivoi javne uprave.

Caritas se nalazi na poziciji lidera na platformi koja je okupila i koordinira sve učesnike (lokalne zajednice, poljoprivredne proizvođače, udruženja poljoprivrednih proizvođača, zadruga, poslovni sektor, trgovačke lance, institucije za savjetovanje, treninge i obuku).⁸⁵

U okviru ovog modela se proizvodi 6-8 hiljada tona malina, i BiH se smatra trećom državom po izvozu malina nakon Poljske i Srbije, po osnovu izvoza godišnje se ostvari prihod od 30 do 40 miliona KM.

⁸³ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

⁸⁴ Domazet, Anto 2016, *Lokalni ekonomski razvoj*. Forum Lijeve Inicijative. str. 46. Dostupno na: <http://radnici.ba/wp-content/uploads/2018/02/Analiza-5.pdf>, pristupljeno 1.9.2021.

⁸⁵ Caritas, više informacija dostupno na: <https://www.caritas.org/>, pristupljeno 1.9.2021.

Kada govorimo o iskustvu u BiH, možemo uvidjeti da se radi o implementaciji tri temeljna modela: **model poduzetničke podrške; model zadrugarstva i model povezivanja s tržištem.**⁸⁶

Ovi modeli su kombinovani na način da se osigura holistički pristup i otkloni identificirani sistemski propusti unutar lanca vrijednosti. U kombinaciji sa određenim faktorskim uslovima (klima, sastav tla), specifičnostima konkurenčije u industriji i vizijom bilo od velikog značaja za ostvarene izvanredne rezultate.

2.3.2.2. Coworking kao model socijalnog poduzetništva

Bernie DeKoven je iskoristio “coworking” kao izraz 1999. godine, kako bi opisao zajednički rad uz pomoć kompjutera i novih tehnologija.⁸⁷ Coworking se smatra oblikom poduzetništva koji je utemeljen na umrežavanju različitih profesionalaca i izvršavanje djelatnosti u zajedničkom radnom prostoru. Razlikuju se od tradicionalne uredske okoline po tome što su coworkeri nezavisni, ali mogu i sarađivati u cilju maksimizacije pozitivnih rezultata. Prilagođen je nezavisnim profesionalcima, poduzetnicima, članovima dislociranih ili virtuelnih timova kao i putnicima. Ovakav način rada odnosi se na udruživanje materijalnih, profesionalnih, intelektualnih i društvenih resursi u svrhu koristi svih koji su uključeni u proces.

Prvi coworking prostori se osnivaju iz razloga što raste broj nezavisnih profesionalaca (freelanceri) koji rade od kuće, s fakulteta ili iz kafića, a koji prepoznaju negativne posljedice toga. I tada počinju i prva okupljanja koja imaju za cilj zajednički rad i umrežavanje, a 2005 godine se otvara i prvi coworking prostor.⁸⁸

Koncept coworkinga može biti prikazan kroz 3 ključna pojma: coworking prostor, coworking zajednica i coworking kultura. Upravo da bi coworking inicijative i projekti bili uspješni potrebno je da imaju ova tri elementa.⁸⁹

⁸⁶ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

⁸⁷ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

⁸⁸ Intera Technology Park, *Coworking koncept*, dostupno na: <https://intera.ba/novosti/coworking-koncept-novi-sveprisutniji-način-rada-i-u-mostaru>

⁸⁹ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

Coworking prostor predstavlja zajednički prostor za rad koji je prilagođen potrebama zajednice coworkera. Najčešći problem samostalnih profesionalaca smatra se neekonomičnost organiziranja vlastite uredske infrastrukture (tehnička oprema i uredski pribor) i najma uredskog prostora, pogotovo kada se ne koriste na dnevnoj bazi. Brifinzi, brainstorminzi, prezentacije i sastanci za saradnicima ili klijentima su realne situacije u kojima postoji potreba za uredskom infrastrukturom. Što se tiče coworking prostora bitno je spomenuti da on rješava problem uz prihvatljiv trošak ili nikakav trošak – da li bio na stalnoj ili povremenoj bazi, ili uz fiksnu ili fleksibilnu radnu poziciju, o čemu će odlučiti sam korisnik prema svojoj potrebi, afinitetu ili raspoloženju.⁹⁰

Osim što predstavlja radno mjesto, coworking prostor smatra se i mjestom za sastanke, sklapanje dogovora, druženje i prezentacije. Također se mogu organizovati razni događaji kao što su izložbe, javno predstavljanje, radionica, predavanja i diskusija. Događaje je moguće organizovat samo za članove ili za širu zajednicu. Osim toga što može biti dodatan izvor prihoda, oni pomažu promociji coworkinga drugima koji možda sebe trenutno ne smatraju potencijalnim korisnicima.

Coworking ne predstavlja samo fizički prostor nego i zajednicu profesionalaca koji na sličan način rade. Coworking zajednicu sačinjavaju udruženi profesionalci koji se između sebe podržavaju, dijele set vrijednosti te grade zajedničku kulturu. Uspostava coworking zajednice pridonosi kreiranju zdrave socijalne okoline, što je od velikog značaja samostalnim profesionalcima koji pri radu kod kuće često osjećaju izoliranost, nefokusiranost i neproduktivnost.

Za članove coworkinga nudi se cijeli niz mogućnosti, u zavisnosti koliko oni imaju želje za interakcijom – da li je riječ o spontanom upoznavanju, razmjeni ili prenošenju znanja i iskustva, do umrežavanja, saradnje i pronalaska novih klijenata ili angažmana.

Coworking kultura se bazira na sljedećim principima:

- **Saradnja,**
- **Otvorenost,**
- **Zajedništvo,**
- **Pristupačnost,**
- **Samoodrživost⁹¹**

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://ssztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

Coworking iako spaja grupu ljudi koji nezavisno rade, postoji i prepostavka da oni dijele zajednički set vrijednosti. Fokus im je na sinergijskom učinku koji se javlja uslijed boravka i radne grupe pojedinaca koji su talentirani u istom prostoru.

Struje coworkinga su:

- **Originalni coworking** – je baziran na zajednici koja sarađuje i sistem vrijednosti;
- **Slobodni coworking** – je baziran na razmjeni “modus operandi” unutar zajednice i partnera;
- **Proworking** – je baziran na prostornu infrastrukturu i prateće servise⁹²

Postoje i određeni uvjeti da bi se otvorio jedan uspješan coworking prostor, a to su: zajednica, dodatne pogodnosti, lokacija, kultura i atmosfera. Najbitnija je lokacija, naročito za coworking prostore u većim gradovima. Iz razloga što se do njih može lahko doći korištenjem javnog prijevoza, jer imaju dostupno parkiralište i da su u blizini ostalih kompanija i restorana. Može se reći da ljudi koji dolaze raditi u coworking prostore mogu obavljati posao i kod kuće i iz kafića, ali oni ipak traže mogućnosti da u toku pauze porazgovaraju s nekim ili da se druže s radnim kolegama nakon završenog radnog vremena.

U coworkingu je jako bitno zajedništvo, i samim tim on privlači korisnike da opet dođu u takav prostor. Većina coworking prostora nude korisnicima osnovne usluge kao naprimjer što su besplatna kafa ili korištenje različitih radnih površina. To pomaže njima da unaprijede ponudu i na taj način privlače veći broj korisnika. Određeni popusti u restoranima te implementacija radionica vrlo su bitne. Iako ne utiče na produktivnost korisnika, vrlo je bitna atmosfera u tim prostorima.

Ovi prostori predstavljaju mesta gdje vlasnici kućnih poslova, freelanceri te zaposleni na svim nivoima dolaze da rade, da proširuju svoje kontakte, unaprijeđuju produktivnost te da razvijaju svoje poslove u nešto veće. Upravo coworking na sve načine pomaže širom spektru ljudi zaposlenih u različitim industrijama.

Martin Ruef je sociolog koji proučava poduzetnike, dolazi do saznanja da oni koji su proširili svoju bazu kontakata i poznanstva u coworking prostoru profitirali su inventivnjem pristupu problemu, te i samom postavljanju biznis modela.⁹³

⁹² Ibid.

⁹³ Roberson, Mary-Russel 2012, A sociologist with a long view. Dostupno na: <https://today.duke.edu/2012/12/ruef>

Coworking također može da bude i veza sa mladim, pasioniranim poduzetnicima. Neki coworking prostori imaju u ponudi i besplatna predavanja za svoje korisnike.

Sve se više osnivaju nove organizacije, odnosno start-upovi, a pokreću se od strane žena, manjina i migranata u bilo kojem sektoru.⁹⁴

Poduzetništvom se pokušavaju riješiti mnogobrojni društveni problemi, pa zato socijalno poduzetništvo dobiva svoj strateški okvir i veoma bitno mjesto u mnogobrojnim istraživanjima.

Startupi u mnogim slučajevima ne mogu priuštiti velike kancelarije i prateće troškove ili su još uvijek u potrazi za ljudima kako bi ih regrutovali za svoje projekte. Njima ne treba puno resursi kako bi mogli razviti svoj biznis u coworking okruženju, a također coworking im omogućava uslove za kreiranje novih proizvoda uz ideje i podršku coworking zajednice.

Studija Deskmag portala⁹⁵ pokazuje da je veliki broj korisnika coworking prostora unaprijedila svoje biznise mreže (86%) i značajno uvećala svoj društveni krug (93%). Uz pomoć coworkinga lakše se angažuju novi saradnici koji mogu da dalje prošire mrežu kontakata. Pa i ukoliko neka osoba nema dovoljno znanja da ostvari svoje ideje, ona može podijelit ideju sa osobama čije je to primarno zanimanje.

Prednost coworkinga se ogleda u tome što obezbjeđuje velikim biznisima da testiraju nova tržišta relativno bez rizika i da sarađuju sa drugim kompanijama, pristupajući problemu iz više uglova nego inače.⁹⁶ Ako se zaposlenici određene kompanije nađu u problemu balansiranja između privatnog i poslovnog života, coworking okruženje tu može pomoći. Kompanije mogu da zadrže svoje najbolje radnike, ujedno podržavajući njihovo samopouzdanje i povećanje motivacije pri obavljanju poslova. Već sada se mogu pratiti rezultati saradnje između coworking zajednica i kompanija na primjerima partnerstava između kompanija PepsiCo i WeWorkLabs ili inkubatora Hubraum i YoulsNow koje Deutsche Telekom vodi u saradnji sa Betahausom (mreže coworking prostora u Evropi).

Coworking omogućava određene prednosti različitim akterima na tržištu. Tako da naprimjer nezaposleni mogu dobiti znanja i vještine koja su potrebna tržištu rada a time i zaposlenje,

⁹⁴ Stilin, Anita 2016, *Suvremeni trendovi u poduzetništvu*, Veleučilište u Rijeci. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/171161>

⁹⁵ Deskmag, više informacija na: <https://www.deskmag.com/en/>

⁹⁶ Vladimir R. 2018, *Šta je coworking i koje su njegove prednosti*. Dostupno na: <https://irevolucija.net/sta-je-coworking-i-koje-su-njegove-prednosti/>

poduzetnici mogu naći svoju sljedeću investiciju ili partnere, mladi startupi imaju priliku da se povežu s ekspertima i izgrade svoju mrežu kontakata, velike korporacije mogu pronaći nove talente i pružiti svojim zaposlenima bolji balans između privatnog i poslovnog života.

Prema dosadašnjim istraživanjima, možemo izdvojiti sljedeće prednosti:

- društveno integrisan samostalni rad,
- ekonomično i održivo samozapošljavanje,
- umrežavanje i mogućnost ostvarivanja saradnje s profesionalcima iz oblasti,
- razmjena iskustva, znanja i vještina,
- izgradnju profesionalne zajednice,
- uspostavljanje ekonomičnog uredskog prostora u skladu sa stvarnim potrebama.⁹⁷

Upravo tvrdnja da su mali biznisi okretniji od tradicionalnih kompanija je uveliko dokazana. Ukoliko se desi da posao stane ili ne doživi uspjeh, oni se uvijek mogu okrenuti prema nečemu novom i drugačijem već sutra (ne moraju čekati iduću godinu za to).

Troškovi kao što su komunalni, nabavka opreme, osiguranje i generalno vođenje posla iz poslovnog objekta postali su preskupi. Ukoliko je zarada nedovoljna, poslovi mogu propasti iz razloga što se nagomilavaju ovakvi troškova. Sa druge strane freelanceri nemaju ovakve troškove pogotovo ako se odluče za coworking prostore. Freelanceri imaju više šanse da prežive ekonomske potrese jer su sami u poslu, što znači da se oni stalno edukuju, šire svoju mrežu kontakata i puno vremena rade na sticanju novih vještina koje ih čine konkurentnijima u poslovima kojima se bave.⁹⁸

Iz svih ovih gore navedenih razloga, freelanceri su stabilni na svome poslu. Oni ne mogu biti vraćeni na nižu funkciju, premješteni ili otpušteni s posla. U poređenju sa velikim kompanijama koje mogu biti i zatvorene jer im se prisustvo na određenom tržištu ne isplati, freelanceri nastavljaju da doprinose društvu, u dobrom ili lošim poslovnim vremenima. Svijet poduzetnika i malih biznisa svakodnevno raste, a coworking omogućava sve ono što treba freelanceru, poduzetniku ili startupu u razvoju. Potrebno je naglasiti i moguću saradnju sa centrima za razvoj karijere studenata na fakultetima u BiH koji bi osim traženje prakse i poslova za studente i ohrabrali te iste mlade ljude da realizuju poslovne ideje i da im daju podršku na tom putu.

⁹⁷ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP, strana 59. Dostupno na: <http://ssztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

⁹⁸ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP, strana 59. Dostupno na: <http://ssztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

Postoji preko 2.500 coworking prostora u svijetu, najviše njih se nalazi u Evropi, kulturni prostori su Betahouse u Berlinu i Barceloni, Impact Hub u Londonu, La Mutinerie u Parizu. Može se reći da su ljudi u čitavom svijetu se identificirali s idejom coworkinga. Smatra se modelom poslovanja budućnosti. Cilj globalnog coworking pokreta je zajednički vrijednosni sistem baziran na pet ključnih načela: saradnja, pristupačnost, održivost, otvorenost i zajedništvo.⁹⁹

Iako coworking prostori nastaju ubrzano širom svijeta, u Bosni Hercegovini situacija je drugačija i njihov razvoj ide sporije zbog nedovoljnog razumijevanja koncepta, nedostatka finansijskih sredstava te kulture za rad u dijeljenom prostoru. Coworking zajednica je sve glasnija da se stanje popravi.

Nest71 Sarajevo predstavlja coworking prostor i dio je informatičko – programerskog HUB-a, pod imenom HUB 387. Sve popularniji koncept poslovanja podrazumijeva okupljanje većeg broja informaciono – tehničkih (IT) kompanija na jednoj lokaciji. Osnovne prednosti poslovanja u HUB-u su: mogućnosti za intenzivnu saradnju, brža razmjena znanja, kao i zajedničko djelovanje malih i srednjih IT preduzeća kako bi se kroz uvezanost i jačanje konkurentnosti te pristup novim tržištima. Također HUB nudi mogućnost značajne uštede u troškovima iznajmljivanja prostora, grijanja i režijskih izdataka, pa i aktivno učestvovanje i pohađanje različitih treninga, i seminara.¹⁰⁰

Više značajnijih rezultata je urađeno u okviru segmenta kreiranja prostora za pokretanje biznisa, i to putem poslovnih inkubatora INTERA tehnološki park u Mostaru. Učesnik za inkubiranje može biti inovator/pojedinac, startup (novo) preduzeće ili već postojeće preduzeće sa novim poslovnim projektom. Ideja koja se kandiduje mora biti artikulirana kroz poslovni plan sa bitnim elementima kao što su: tržišna analiza, finansijska konstrukcija, pitanje osoblja ili outsourcinga itd.

Vrlo sličan inkubator je pokrenut u Banja Luci od strane Inovacionog centra Banja Luka. Uz podršku poduzetnicima i izgradnju uspješnih kompanija, ICBL korisnicima koji su na početku svoje ideje ili imaju želju da razvije poslovnu priču kroz inkubaciju nudi sve potrebne elemente za uspješan profesionalni razvoj kroz široki spektar usluga profesionalnog savjetovanja uz pomoć dokazanih metodologija koje su korištene u razvijenim zemljama iz oblasti koje donose inovacije – i to od organizacionog procesa pa do novih poslovnih ideja. Inovacioni centar pomaže kod

⁹⁹ Plavi ured, Coworking, dostupno na: <https://plaviured.hr/coworking/>

¹⁰⁰ UNDP, 2014. Iseljeništvo i razvoj Bosne i Hercegovine - Uspješni primjeri. Dostupno na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/library/razvoj/iseljeni_tvo-i-razvoj-bosne-i-hercegovine---uspjeni-primjeri.html, str. 27

osnivanja i razvoja preduzeća koja su bazirana na inovacijama, znanju, kreativnosti i novijim tehnologijama.

U prethodnih 5 godina podržan je razvoj 49 poslovnih ideja u okviru poslovnog inkubatora, od kojih je 27 uspješnih ideja. U njima su angažovani preko 190 radnika i oni sada posluju kao samostalne firme. Veliki broj preduzeća koje ICBL podržava posluju u okviru sektora informacionih tehnologija, ali tu se i nalaze preduzeća iz sektora poljoprivrede, modne industrije, energetske efikasnosti i drugih sektora. Usluge koje je moguće koristiti u okviru Coworkinga Banja Luka su radno mjesto koje uključuje sto i stolicu, pristup brzom internetu, mogućnost štampanja, skeniranja i faksiranja dokumenata, također postoji mogućnost korištenje sale za sastanke/prezentacione sale, dok coworkeri dobijaju po jedno besplatno piće/vodu/kafu dnevno. Osobama koje žele osnovati kompanije nudi se mogućnost registrovanja na njihovoj adresi, gdje u osnovu za njih vrše prijem i proslijedivanje pošte, ali i vrše u njihovo ime usluge prijema i proslijedivanje telefonskih poziva i fax poruka. Zbog saradnje s partnerskim firmama olakšane su im knjigovodstvene i pravne usluge.

Coworking Banja Luka nudi na raspolaganje svoje resurse i može da pokrije sve administrativne usluge, ali korisnici imaju mogućnost da ih koriste u manjem obimu prilagođeno svojim potrebama, i to za male troškove naknade, za razliku koliko bi plaćali kada bi imali svoj prostor i zaposlene radnike koji bi to radili. To im nudi mogućnost da prilikom pokretanja posla imaju niske troškove poslovanja te da time smanjuju sam rizik pokretanja istog.¹⁰¹

Coworking podrazumijeva da profesionalci različitih profesija posluju sami za sebe na jednom mjestu, dijele resurse za poslovanje te stvara mogućnost da se okrenu jedni drugima kako bi sinergetski kreirali bolju ponudu.

U fazi nastanka nalazi se i coworking prostor Brdo koji ujedno je i prvi prostor te vrste u Tuzli. Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu je u fazi realizacije coworking prostora u vlastitim prostorijama, kako bi osnažio zaposlenje svojih studenata te kreativnih i aktivnih učenika srednjih škola u Kantonu Sarajevo. Coworking će biti podržan od strane lokalne zajednice, privrednih subjekata te od stranih organizacija.

¹⁰¹ Više informacija na: <https://www.smartoffice.ba/>

„Creative Hub“ je coworking prostor u Banja Luci koji stimuliše unaprijeđenje kreativnih industrija, kao jednog od sektora koji imaju visoki potencijal za razvoj. On okuplja profesionalce, freelancere i umjetnike s ciljem povezivanja, edukacije i otvaranja novih poslovnih mogućnosti.¹⁰²

Coworking „HAUBA“ predstavlja prostor u Banja Luci koji je moderno opremljen, te posjeduje 15 radnih mjestra koja je moguće iznajmiti u trajanju od jednog sata do jedne godine. Pored što omogućava pristup brzom internetu i tehnike koje su neophodne za neometan rad, nudi i programe edukacije iz različitih oblasti kreativnih industrija, IT opremu, pravnu pomoć te salu za sastanke.¹⁰³

Analizom svjetskih i regionalnih iskustava, ujedno i iskustava u BiH, možemo zaključiti da je coworking kao model socijalnog poduzetništva najpričiniji „Modelu poduzetničke podrške“, gdje on postiže finansijsku održivost kroz prodaju usluga gdje se prihodi koriste da pokriju troškove vezane za isporučivanje usluga podrške poduzetnicima kao i troškove poslovanja. Coworking podrazumijeva izgradnju zajednice putem održavanja događaja, mikro–umrežavanja te udruživanja društvenih, profesionalnih i materijalnih resursa koji se sinergijski vraćaju svim korisnicima zajednice kroz izgradnju coworking kulture.

2.3.2.2.1. Potencijalni model coworkinga u BiH

Nevladine organizacije i vladine institucije bi trebale da omoguće lakši pristup coworking incijativama prilikom pronalaženja napuštenih prostora koja su u vlasništvu države, entiteta, kantona, gradova i općina. Sve stare zgrade, napuštena skladišta, fabrike koje ne rade više i ostali objekti koji su slični trebaju biti stavljeni na raspolaganju u zakup coworking projektima po nižoj cijeni na određeni period. Time se pruža šansa kako dijelu grada gdje coworking nastaje, tako i samom objektu koji će biti doveden u bolje stanje nego što je bilo prije.

Uz pomoć javnih edukacijskih ustanova vlada može pokrenuti istraživanja, edukacijske programe o coworkingu i ostalim temama koje su vezane za zapošljavanje i pokretanje biznisa. Edukacijski program o coworkingu može biti bitan elemenat ponude coworking prostora. Stručnjaci u državnim ustanovama bi se trebali povezati s coworking prostorima u njihovom gradu, kao savjetnicima koji

¹⁰² Više informacija na: <https://m.facebook.com/ads/creativehub/>

¹⁰³ Više informacija na: <https://www.facebook.com/FondacijaHAUBA/>

bi s vremena na vrijeme održavali predavanja, davali savjete korisnicima prostora i bili u toku s inovacijama tog pokreta.¹⁰⁴

Vladine agencije koje imaju zadatak poboljšanja poslovnog ambijenta u zemlji, kao i one koje imaju zadatak osiguranje uvjeta za zaposlenje mlađih ljudi, moraju naučiti što više informacija o coworkingu kao novom načinu poslovanja. Mnogo je lakše danas podržati mali biznis nego stvoriti veliku korporaciju sa upitnom budućnošću. U poređenju sa velikim korporacijama, freelanceri su prinuđeni da se sami izbore sa birokratskim preprekama.

Velika pomoć coworking pokreta i mladim poduzetnicima ogleda se u poreskim olakšicama, pomoći u administraciji te knjigovodstvenim uslugama. Još jedna od mogućnosti je da se startupima daju neke vrste nagrada i benefita ukoliko započinje biznis u coworking zajednici. Tako da freelanceri i mlade kompanije bi mogle primati grantove u vidu plaćene članarine u coworking prostorima na početku, a ujedno bi im bilo omogućeno da ne obavlјaju svoje poslove izolovano u „kućnim kancelarijama“. Grantovi bi mogli biti ograničeni na prvih nekoliko mjeseci u pokretanju samostalnih poslovnih projekata. Ukoliko biznis bude uspješan, ova vrsta podrške bi se prebacila na članove koji tek dolaze. Organizacije mlađih, nevladin sektor i međunarodne agencije mogu pomoći s ciljem popularizacije coworking načina rada i poslovanja.¹⁰⁵

U BiH trenutno postoji mnogo incijativa, edukacija koja je usmjerena na pokretanje biznisa, samozapošljavanje. Potrebno je uvesti što više subjekata koji rade na tome kako bi bili informisani o coworkingu i njegovom postojanju u BiH, kako bi mogli pripremiti buduće korisnike da iskoriste prednosti coworking prostora.

Biro za zapošljavanje u BiH na različitim nivoima nudi razne programe za nezaposlene osobe. Ovi programi se odnose na podršku zapošljavanja kroz finansiranje doprinosa za njihovo prvo radno iskustvo, treninge i prakse. Ustanove imaju mogućnost da kroz svoje programe podrške uključe i podršku freelancerima, naprimjer kao što su subvencioniranje troškova coworking prostora, povezivanje sa poslovnom zajednicom te edukacija.¹⁰⁶

Aktivnije uključivanje privrednog sektora je veoma bitno za razvoj koncepta coworkinga kroz kreiranje on-demand poslova, što u završnici utiče na smanjenje troškova, a ujedno i pruža priliku

¹⁰⁴ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

¹⁰⁵ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>

¹⁰⁶ Ibid.

za generisanje prihoda. Uloga Projekta zapošljavanja mladih je ključna i zahtijeva iniciranje pokretanja ovakvih prostora kao prirodan slijed i proširenje aktivnosti koji nose Klubovi za traženje posla u BiH.

Također podrška velikih kompanija može biti usmjerenja na pokrivanje većih troškova na godišnjem nivou kao što su brzi pristup internet konekciji, osvježenje, grijanje ili pružanjem direktnih finansijskih sredstava koja bi omogućila pokrivanje različitih troškova tokom godine. Praksa nam je pokazala da općinski prostor koji je predviđen za coworking mogu u manjem dijelu okupirati već postojeće male kompanije koje bi troškove režije preusmjerile na građenje prostornog i intelektualnog kapaciteta u prostoru. A zauzvrat kompanije bi doobile promociju na pojedinim ili svim aktivnostima te kampanjama koje coworking prostor provodi.¹⁰⁷

2.4. Nivo razvijenosti socijalnog poduzetništva u BiH, glavni akteri i zakonski okvir

Princip smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti u BiH većim dijelom je fokusirana na pasivnoj podršci siromašnim i socijalno ugroženim porodicama. Upravo socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva postaju sve bitnije komponente politike integracije u EU. Jedan od odgovora na ovo stanje je Strategija socijalnog uključivanja koja predstavlja razradu strateškog cilja Socijalno uključivanje iz Strategije razvoja BiH. Strategija je do sada usvojena u Federaciji BiH, Brčko Distriktu, a očekuje se i usvajanje od strane Vijeća Ministara. Jedna od mjera ove Strategije socijalnog uključivanja je izgrađivanje sistema podrške socijalnom poduzetništvu. U samoj Strategiji se navodi da je za uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada potrebno obezbjediti podršku socijalnom poduzetništvu, kao jednom od oblika zapošljavanja ovih kategorija, te da sistem podrške izgraditi na lokalnom nivou vlasti kao i na drugim nivoima gdje se osniva socijalno poduzetništvo. Sistem podrške treba da uključi mјere kojima se pojednostavljuju administrativne usluge, olakšice te finansijska podrška.

U Bosni i Hercegovini je naglašena niska zastupljenost tri osnovne vrste poduzetničke aktivnosti:

1. Malo prisustvo rane poduzetničke aktivnosti sa srednjim/visokim očekivanjima rasta radnih mјesta;

¹⁰⁷ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

2. Niska zastupljenost rane poduzetničke aktivnosti bez očekivanja rasta radnih mesta i sa niskim očekivanjima rasta radnih mesta;
3. Malo prisustvo poduzetničkih aktivnosti zaposlenika.¹⁰⁸

Ovako stanje je upravo zbog nedovoljno poznavanja koncepta i mogućnosti koji se otvaraju putem socijalnog poduzetništva, nepostojanje adekvatnog institucionalnog i zakonskog okvira koji bi poticao aktivnosti socijalnog poduzetništva, nedostatak vještina i znanja, te incijative za zapošljavanje putem socijalnog poduzetništva. Kako bi se poduzetničke aktivnosti u BiH unaprijedile i poboljšale neophodno je generalno unaprijediti institucionalnu podršku i karakteristike poduzetničkog okruženja, koje će pružiti bolje uvjete za razvoj poduzetništva. Najbitnije je da svi relevantni sektori i akteri aktivno uključe u ove procese, a tu spadaju javni sektor, privatni sektor, organizacije civilnog društva i same poduzetnike i korisnike ovih aktivnosti i da među njima postoji saradnja, partnerstvo i koordinacija.¹⁰⁹

2.4.1. Javni sektor

Socijalno poduzetništvo se nalazi između javnog, privatnog i civilnog sektora. Što se tiče oblika koji se pojavljuju kao socijalno poduzetništvo, država i svi njeni subjekti se mogu javiti kao nosioci socijalnog sektora. Prije svega država¹¹⁰ ima razlog za razvoj socijalnog poduzetništva jer razvoj društvenih odnosa ide puno brže nego razvoj društvene strukture koja je, bez obzira na uređenje, više od drugih otporna na promjene u društvu. Zato država uvijek ima interes da se problemi riješe tako da se, osim vlastitim aktivnostima, različitim mjerama doprinosi poticanje socijalnog poduzetništva. Uglavnom se to čini putem zakonodavstva, omogućavajući pravnim normama u različitim aspektima poduzimanja i propagiranja takve djelatnosti. Ali treba imati u vidu da je nakon raspada Jugoslavije, koja je 90-te godine počela sa privatizacijom i frontalnim uvođenjem privatne incijative u poduzetništву, uslijedio ratni period, nakon čijeg je okončanja i nastupanja mira počeo period tzv. prvobitne akumulacije kapitala poduzetničke ekonomije.¹¹¹ Zato možemo

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

¹¹⁰ Država kao pojam ovdje obuhvata sve oblike državnih tijela svih nivoa, BiH, entiteta, Distrikta Brčko, kantona, gradova, općina zasnovano na ustavnoj organizaciji vlasti i vlasničkom statusu imovine u njihovoj svojini.

¹¹¹ Ibid.

reći da u Bosni i Hercegovini ranije nije bilo moguće postojati svjesnost i informiranost o socijalnom poduzetništvu.

Ali, kada se devastiranoj društvenoj strukturi veliko siromaštvo, nezaposlenost i drugi egzistencijalni problemi, od izuzetne važnosti je da država, koja ne može podmiriti potrebe svih svojih građana, potencira socijalno poduzetništvo i uključi sve aktere iz javno-državnog sektora.

U Bosni i Hercegovini zadrugarstvo se pojavljuje od 1888. godine, kada je formirana prva zadruga u Derventi, a dok je prva stambena zadruga osnovana 1897. godine u Sarajevu. U pravnom sistemu bivše SFRJ postojali su zakoni o zadrugama, od čega su najpopularniji oblici poljoprivrednih zadruga, stambene i štednokreditne zadruge, često se povezuju za određeni sindikat radnika (npr, željeznički, tekstilna industrija itd.).

Zadrugarstvo se još naziva kooperativa, a zadrugari kao kooperanti. Na nivou države BiH postoji Opći zakon o zadrugama, kojim je moguće podupirati socijalno poduzetništvo. Ovaj zakon je stavljen snage Zakon o zemljoradničkim zadrugama Republike Srpske iz 1999. i Zakon o zadrugama FBiH iz 1997. Prema ovom zakonu, zadruga je oblik organiziranja dobrovoljno udruženih članova (zadrugara) da bi zadovoljili svoje zajedničke ekonomске, socijalne i kulturne potrebe i težnje kroz zajedničko posjedovanje i demokratsko kontrolirano privređivanje (poslovanje) zadruga koje može biti opšte ili specijalizirano.¹¹² Zadruga u pravnom prometu istupa u svoje ime i za svoj račun, odgovara svojom imovinom, a za obaveze koje se ne mogu podmiriti iz imovine zadruge, zadrugari odgovaraju solidarno, najmanje iznosom svog uloga, ako pravilima nije predviđen veći iznos.¹¹³

Zadruga može biti osnovana sa najmanje 5 fizičkih ili pravnih lica (pravila zadruge mogu odrediti da to budu samo fizička lica) zaključivanjem ugovora o osnivanju zadruge.

Članovi zadruge pristupnicom stiču status zadrugara, a zadruga je dužna da vodi i knjigu zadrugara.

Funkcija zadruge ogleda se u tome da učestvuju svi zadrugari po principu jedan član – jedan glas (skupština zadrugara). Ako zadruga ima preko 300 članova, može se odrediti da se poslovi skupštine prenesu u nadležnost najmanje 30 predstavnika koja su fizička lica. Upravni odbor se sastoji od najmanje 3 člana, nadležnosti su utvrđene zakonom. Nadzorni odbor se sastoji od najmanje 3 člana, koji se biraju iz reda zadrugara, kao i članovi upravnog odbora. Direktor zadruge

¹¹² Opći zakon o zadrugama, osnovne odredbe član 1. dostupno na:
https://propisi.ks.gov.ba/sites/propisi.ks.gov.ba/files/Zakon_o_zadrugama_18_03_1.pdf.

¹¹³ Opći zakon o zadrugama, osnovne odredbe član 8. dostupno na:
https://propisi.ks.gov.ba/sites/propisi.ks.gov.ba/files/Zakon_o_zadrugama_18_03_1.pdf.

je osoba koja je ovlaštena za zastupanje i predstavljanje zadruge i prevedbu svih odluka iz aspekta poslovanja zadruge.¹¹⁴

Poljoprivredne zadruge se smatraju najčešćim oblikom zadruge, ali zadruge mogu obavljati i mnoge druge djelatnosti.

Entitetski zakoni o igrama na sreću smatraju se jednim od oblika poticanja socijalnog poduzetništva. Zakon o igrama na sreću je članom 23. propisao da će dobit u visini od 50% biti izdvojena za korisnike koji se bave „socijalnom i humanitarnom djelatnošću, problemima i zadovoljavanjem potreba osoba sa invaliditetom, organizacijama koje se bave kulturom, organizacijama koje se bave vaninstitucionalnim obrazovanjem i vaspitanjem djece i omladine“.¹¹⁵

U Zakonu o igrama na sreću („Sl. novine FBiH“, broj 1/02, 40/10) kod igara gdje su nagrade u robama i uslugama, obavezno je da se unaprijed uplati 6% od ukupne vrijednosti nagradnog fonda i to: ravnomjerno 1,5% Crvenom križu, „Caritasu“, „MDD Merhametu“ i „Dobrotvoru“.¹¹⁶

Zatim i od prihoda koji pripada Federaciji, 50% sredstava Vlada Federacije raspodijelit će za finansiranje programa koji se odnose na: prikupljanje sredstava za oboljelu djecu i mlade od teških bolesti čije se liječenje finansira iz Fonda solidarnosti; zaštitu prava djece koja su žrtve zlostavljanja, prosjačenja; zadovoljavanje potreba osoba sa invaliditetom u smislu poboljšanja njihovih uvjeta života i njihovih organizacija; sudjelovanje u borbi protiv ovisnosti; smještaj i utočište žrtvama nasilja; promoviranje kulture i udruga koje se bave inovacijama za nagradni fond za nagrađivanje inovatora za inovacije od međunarodnog značaja. Sredstva se dodjeljuju po osnovi programa rada i projekata.¹¹⁷ Incijatori programa i projekata podnose zahtjeve za dobivanje sredstava mjerodavnom federalnom ministarstvu, najkasnije do kraja tekuće za sljedeću godinu. A raspodjela sredstava se vrši na temelju Pravilnika o kriterijima za raspodjelu sredstava.¹¹⁸

¹¹⁴ Zakon o zadrugama, dostupno na:

[http://www.fuzip.gov.ba/bundles/websitenews/gallery/files/118/1499845191142_Zakon_o_zadrugama_\(“Sl_novine_FBiH”,_broj__28_97\).pdf](http://www.fuzip.gov.ba/bundles/websitenews/gallery/files/118/1499845191142_Zakon_o_zadrugama_(\)

¹¹⁵ Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetništva-u-BiH.pdf>

¹¹⁶ Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetništvo-u-BiH.pdf, pristupljeno 1.9.2021

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid.

2.4.2. Privatni sektor

Smatra se veoma bitnim faktorom u razvoju socijalnog poduzetništva prije svega u pogledu obezbjeđivanja kapitala za pokretanje i održavanje aktivnosti socijalnog poduzetništva, a pogotovo iz razloga što u ovom sektoru postoje oblici osnivanja, organizovanja i djelovanja koji su pogodni za razvoj socijalnog poduzetništva. Veću pažnju privatni sektor je dobio usvajanjem zakona o privrednim društvima koji postoje kako u RS tako i u FBiH. Ovdje se radi o 19 profitabilnim subjektima, to jest o subjektima osnovanim radi sticanja dobiti, te se u tom smislu mogu zvati privredni subjekti.

Najinteresantniji oblik za socijalno poduzetništvo je društvo sa ograničenom odgovornošću (d.o.o) jer predstavlja mogući oblik za mala i srednja preduzeća. Upravljanje ovakvim preduzećem smatra se učinkovitijim od nekih drugih oblika kao što je naprimjer dioničarsko društvo (d.d) te zato omogućava lakše i brže prilagođavanje uvjetima na tržištu i čini ga funkcionalnijim za turbulentna tržišta.¹¹⁹ Ali i za stabilnija tržišta, ovi subjekti predstavljaju izbor, što potvrđuje Strategija Evropske Unije za mala i srednja preduzeća zbog njihove pokretljivosti i lakšeg transfera kapitala.

U sklopu grupe malih i srednjih preduzeća, posebno mjesta zauzimaju tzv. vezana društva ili klasteri. Engleska riječ cluster označava skup, grozd, a u ekonomiji se koristi za označavanje subjekata koji su povezani vertikalno u svojoj djelatnosti. Što znači da se određena djelatnost od početka (naprimjer proizvodnja hrane) odvija u svim fazama u sklopu klastera (prerada, proizvodnja proizvoda vezani za proizvodnju hrane, otvaranje pogona za proizvode koji su vezani uz prehrambene proizvode do otvaranja restorana, isporuke potrošačima, istraživanja za nove proizvode itd). Klasteri se smatraju veoma pogodnim za razvoj malih i srednjih preduzeća koja su ujedno i najpogodniji oblik razvoj socijalnog poduzetništva. Ali i omogućavaju povezivanje javnog i privatnog sektora, što je bitno za socijalno poduzetništvo.¹²⁰

U FBiH i RS postoje zakoni o podsticaju razvoja malih i srednjih preduzeća. U Federaciji je to Zakon o poticaju razvoja male privrede, te u ovom zakonu ova preduzeća se definiraju kao preduzeća koja zapošljavaju do 250 radnika, i to mikro preduzeća do 10 radnika, mala preduzeća

¹¹⁹ Macura Ranka, 2016, *Pojam karakteristike socijalnog preuzetništva*, Zbornik Radova: Socijalno Preuzetništvo – Teorija i praksa. str. 30. Dostupno na: Dostupno na: https://www.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zbornik-radova_Socijalno-preuzetnistvo.pdf

¹²⁰ Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetnistvo-u-BiH.pdf, pristupljeno 1.9.2021

od 10 do 49 radnika i srednja preduzeća od 50 do 250 radnika sa prometom definiranim u zakonima (postoje razlike u visini prometa za pojedine kategorije).¹²¹ Federacija ima i program Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta (ministarstvo koje svojim nadležnostima zaslužuje da bude jedno od bitnijih zbog značaja razvoja ekonomije, stvaranje veće zaposlenosti i smanjenja isključenosti) pod imenom „Izgradnja poduzetničkih zona u FBiH“. Te zone mogu biti zanatske, industrijske, poduzetničkozanatske, uslužne, turističke i transfer tehnologija. Ovaj program za cilj ima razvoj i koncentraciju poduzetništva, što još uvijek nije ostvareno.¹²²

2.4.3. Mikrokreditne organizacije

Ove organizacije smatraju se neizostavnim subjektom u socijalnom poduzetništvu. Upravo ovaj sektor u BiH je u poslijeratnom periodu odigrao značajnu ulogu u smanjivanju siromaštva i podršci razvoju malog i srednjem poduzetništva među socijalno ugroženom populacijom koja nema mogućnost pribavljanja finansijskih sredstava kod tradicionalnih banaka. Uz pomoć mikrokreditiranja veliki broj ljudi je uspio da pokrene porodične poslove u aspektima poljoprivrede, stočarstva, proizvodnje organske hrane, zanata i drugoga.¹²³ Rad mikrokreditnih organizacija je zakonski regulisano. U Federaciji BiH se provodi Zakon o mikrokreditnim organizacijama.¹²⁴ Prema ovom zakonu mikrokreditnu organizaciju definiraju kao „pravno lice koje se može osnovati i poslovati kao mikrokreditno društvo (d.o.o ili d.d) ili mikrokreditna fondacija“. Ukoliko se osniva kao mikrokreditno društvo, resorni zakon je zakon o privrednim društvima, a ako se osniva kao fondacija, onda je resorni zakon o udruženjima i fondacijama (i to prema prostoru djelovanja i nadležnom registru, ovi zakoni mogu biti kantonalni, entitetski i na

¹²¹ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

¹²² Ibid.

¹²³ Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini. 2015. Nivo razvijenosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini – glavni akteri i zakonski okvir. Dostupno na: https://koma.ba/wp-content/uploads/2016/06/Analiza_Nivo-razvijenosti-socijalnog-poduzetni%C5%A1tva-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf, pristupljeno 1.9.2021

¹²⁴ Zakon o mikrokreditnim organizacijama 2006. Dostupno na: https://www.fba.ba/images/documents_archive/zakoni_4_1.pdf, 1.9.2021.

nivou države BiH).¹²⁵ Mikrokreditno društvo se upisuje u sudski registar prema mjestu sjedišta mikrokreditnog društva.

Ovakvu organizaciju mogu formirati najmanje tri domaća ili strana fizička lica, ili najmanje jedno domaće ili strano pravno lice, pod uslovima utvrđenim zakonom. Nadzor nad radom mikrokreditnih organizacija vrši se od strane agencija za bankarstvo.¹²⁶

Potrebno je spomenuti da su i banke, kao privredni subjekti, dio okruženja za socijalno poduzetništvo putem svojih kreditnih linija za mala preduzeća, investicijske projekte ili čak posebne linije za socijalno poduzetništvo, kao i putem grantova, donacija koje godišnje dodjeljuju subjektima civilnog društva, bilo putem javnim konkursa ili poziva.¹²⁷

2.4.4. Nevladine organizacije

Najbrojniji segment civilnog društva je nevladin sektor. Kapacitet, utjecaj NVO sektor veoma se jasno može pokazati numeričkim podacima o NVO-ima i osobama koje su uključene u njihove aktivnosti. Tako da prema istraživanju ukupan broj registrovanih NVO-a u 2005 godini bio je 9.095, od čega je manje od pola aktivno (oko 4.629). U praksi to bi značilo da na svakih 820 građana dolazi po jedan NVO.¹²⁸

Dok u 2008. godini ukupan broj registrovanih NVO-a bio je oko 12.000.¹²⁹ Može se reći da NVO-e pružaju usluge za 29% građana. Tako da 60% NVO-a rade u lokalnim zajednicama, što daje dodatnu vrijednost njihovom radu jer omogućava direktni kontakt sa krajnjim korisnicima njihovih usluga i uvid u njihove stvarne potrebe i probleme.¹³⁰

Nevladine organizacije smatraju se prilično fleksibilnim i mogu se prilagoditi novim okolnostima i lokalitetima što nije karakteristika većih državnih struktura. Nevladine organizacije uspostavljaju

¹²⁵ Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetnistvo-u-BiH.pdf, pristupljeno 1.9.2021

¹²⁶ Zakon o mikrokreditnim organizacijama 2006. Dostupno na: https://www.fba.ba/images/documents_archive/zakoni_4_1.pdf http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2006/zakoni/59_39bos.htm, član 7, 1.9.2021

¹²⁷ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

¹²⁸ Odjel za međunarodni razvoj, Nezavisni biro za humanitarna pitanja i Birks Sinclair & Associates Ltd. (2005.), *Kvalitativna studija 3 – Zapošljavanje, pružanje socijalnih usluga i nevladin sektor: Status I perspective za BiH, Analiza i implikacije za politike*, Sarajevo: BiH

¹²⁹ Kronauer Consulting 2009, *Analiza stanja civilnog sektora u BiH*, Sarajevo.

¹³⁰ Ibid.

direktan kontakt sa korisnicima, te otvoreno prihvataju saradnju sa drugim organizacijama i institucijama, te na bolji način prihvataju promjene i inovacije. Tako da uz pomoć aktivnosti NVO u Bosni i Hercegovini otvara se veliki prostor i mogućnosti za njihovo aktivno učestvovanje u oblasti socijalnog poduzetništva, animiranje i uključivanje potencijalnih korisnika i socijalnih poduzetnika.

Kada govorimo o socijalnom poduzetništvu, svi zakoni procijenjuju da udruženja i fondacije mogu imati svoju imovinu, što je jako bitna činjenica kad se zna da to mogu biti i nekretnine i pokretne stvari. Imovinu mogu i naslijediti, odnosno može se sticati i uz pomoć poklona i ostalih oblika donacija. Što se tiče djelatnosti, ona je neprofitabilna.

Zakon na nivou BiH to definiše „radi ostvarivanja nekog zajedničkog ili javnog interesa, a pri tome nema nakanu sticati profit“. Entitetski zakoni to isto navode, tj. "osnovna svrha nije sticanje dobiti".¹³¹

Kada se ovo dovede u vezu sa mogućnostima koje daju javni i privatni sektor, može se reći da postoje veliki potencijali za socijalno poduzetništvo. U FBiH funkcionira Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom. Član 3. ovog zakona razdvaja nadležnosti u oblasti socijalne politike između nadležnog ministarstva na nivou FBiH i nadležnih kantonalnih ministarstva.¹³²

Federalni zakon je u članu 4. dozvolio da djelatnost socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom mogu obavljati, pored ustanova socijalne zaštite, i humanitarne organizacije, udruge građana, vjerske zajednice i organizacije koje osnivaju građanin pojedinac i strane fizičke ili pravne osobe.¹³³

Društvo potiče i daje podršku ovakvoj djelatnosti naročito u aspektu socijalne i zdravstvene zaštite, kulture i obrazovanja, iako nisu zanemarljive mogućnosti u proizvodnji određenih dobara (voće, vino, sirevi, začinsko bilje, određeni galenski proizvodi itd). Kombinacije svih modela i sektora su

¹³¹ Ninković-Papić, Ranka; Sljepčević, Tatjana; Halepović, Tatjana, 2012, *Izvještaj o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, SIPU International AB- TACSO kancelarija u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: http://www.icvbih.org/dokumenti/doc_izvjestaj_o_procjeni.pdf.

¹³² Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

¹³³ Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetnistvo-u-BiH.pdf, pristupljeno 1.9.2021

moguće, što je i izazov za socijalne poduzetnike i omogućava im da pronađu kombinaciju koja će dati najbolje rezultate za dobrobit društva i za njih same, i omogućiti ostvarivanje profita koji će se iznova ulagati u istu ili neku drugu aktivnosti socijalnog poduzetništva i time ojačati cijeli sektor.¹³⁴

2.4.5. Javno-civilno-privatno partnerstvo za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH

Javno-civilno-privatno partnerstvo označava skup zajedničkih incijativa javnog sektora, privatnog i neprofitnog sektora gdje svaki akter aktivno sudjeluje u planiranju i odlučivanju.¹³⁵

Dok u užem smislu se odnosi na saradnju i kooperativne pothvate u sklopu kojih javni, privatni i civilni sektor udružuju resurse i stručna znanja kako bi kroz adekvatne alokacije resursa, rizika i nagrada, zadovoljili neku javnu potrebu.¹³⁶

Globalizacija, decentralizacija i sve veće interesovanje za društvenu odgovornost preduzeća i investicije za siromašne promijenilo je percepciju odgovornosti razvoja između vlasti, poslovnog sektora i organizacija civilnog društva. Zato upravo oblast socijalnog poduzetništva otvara velike mogućnosti i zahtijeva saradnju, nadopunjavanje, preklapanje, koordinaciju i sinergiju sva tri sektora.¹³⁷

Tendencija za javno-privatno-civilnom saradnjom vjerovatno je izraženija na lokalnom nivou koji je i najbitniji za razvoj socijalnog poduzetništva. Kao primjer, socijalna preduzeća ne mogu sama odgovoriti na određene izazove poslovnog okruženja i investicijske klime i nužno se moraju oslanjati na lokalne vlasti i pružaoce usluga, tj. nevladine organizacije.¹³⁸

Socijalno poduzetništvo se odvija u raznim oblicima i na razne načine, ali ipak su zastupljena dva prevladavajuća načina: putem tzv. socijalnog zapošljavanja kada se programima, projektima ili u posebnim preduzećima zapošljavaju posebne kategorije stanovništva ili putem posebno formiranih privrednih subjekata.¹³⁹

¹³⁴ Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetnistvo-u-BiH.pdf, pristupljeno 2.9.2021.

¹³⁵ Delnet Thematic Brief no 1, Public-Private Partnerships: A Key Tool for Consolidating Social Dialogue at the Local Level, DELNET, May 2005 Dostupno na: <https://www.odraz.hr/nase-teme/lokalni-razvoj/javno-privatno-partnerstvo/>, pristupljeno: 2.9.2021.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ninković-Papić, Ranka; Sljepčević, Tatjana; Halepović, Tatjana, 2012, *Izvještaj o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, SIPU International AB- TACSO kancelarija u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: http://www.icvbih.org/dokumenti/doc_izvjestaj_o_procjeni.pdf.

¹³⁹ Ibid.

Svako tržište za socijalno poduzetništvo ima svoje karakteristike i tržišne zakone (zakon ponude i potražnje) i kao takvo se ne izdvaja od uobičajnih tržišnih rizika na koje se može naići, kao što su: neuređenost i nestabilnost tržišta, zakonski okvir za rad, loše planiranje i marketing, loše upravljanje poduzetničkim subjektima i drugi. Ali u drugu ruku, odgovarajućim zakonima i mjerama ekonomске politike i programima razvoja socijalnog poduzetništva mogu se umanjiti tržišni rizici i aktivno podsticati razvoj socijalnog poduzetništva.¹⁴⁰

2.4.6. Primjeri i dobre prakse aktivnosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini

Ne postoji precizni podaci o tačnom broju socijalnih preduzeća koji su osnovani na području Bosne i Hercegovine. Primjeri operativnih i uspešnih socijalnih preduzeća koji djeluju u sektoru ruralnog razvoja i poljoprivrede:

1. Opća poljoprivredna zadruga “AGROFARM” Žepče
2. Ekodizajn d.o.o
3. Marketing and Export Centar (MEC)¹⁴¹

“AGROFARM” sa sjedištem u Žepču osnovana je u Februaru 2005. godine kao institucija za podršku i usluge poljoprivrednim proizvođačima u regionu i šire. Glavni motiv ove poljoprivredne zadruga je organizovanje proizvodnih procesa i promocija lokalnih proizvoda kao i kreiranje prepoznatljivog brenda kroz kvalitet, na lokalnom i međunarodnom tržištu. Ova institucija se može pohvaliti sa pozitivnim rezultatima u radu sa više od 100 kooperanata pri čemu se taj broj stalno uvećava.

“Agrofarm” je jedna od članica AgroMAP mreže u BiH koja okuplja sakupljače, uzugajivače i prerađivače ljekovitog i aromatičnog bilja, koja je nakon toga prerasla u AgroMAP klaster.

Uspješno su implementirani brojni projekti kao što su: pokretanje plasteničke proizvodnje, pokretanje proizvodnje povrća na otvorenom, podizanje nasada različitog voća – jabuke, kruške, šljive, maline itd. , proizvodnja i distribucija esencijalnih ulja (*Mellisa Officinalis; Pinus Sylvestris;*

¹⁴⁰ Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetnistvo-u-BiH.pdf, pristupljeno 2.9.2021

¹⁴¹ Ibid.

Rosmarinus Officinalis; Agnus Castus),¹⁴² kao i proizvodnja i distribucija sapuna, ulja za masažu i slično.

Ekodizajn d.o.o je osnovan 2016. godine u septembru kao socijalno preduzeće koja se nalazi u vlasništvu Udruženja građana “Nešto više”. Ekodizajn se nalazi u kategoriji socijalnih preduzeća kroz ispunjavanje sljedećih kriterija: provođenje operacija vodeći se visokim ekološkim standardima, zapošljavanje marginaliziranih skupina te provođenjem nekomercijalnih aktivnosti. Glavna područja rada su: proizvodnja hrane na ekološkim i organskim principima, prostorno uređenje na ekološkim i organskim principima te obuke za osobe sa invaliditetom. Preduzeće se nalazi u blizini Mostara, i većina poslovnih aktivnosti je provedena na tom području osim isporuka voća i povrća iz vlastite proizvodnje.¹⁴³

Marketing and Export Centar (MEC) d.o.o predstavlja socijalno preduzeće, koje se nalazi u opštini Laktaši. Djeluje u sklopu poljoprivrednog sektora sa misijom uvezivanja malih proizvođača sa tržistem i u vlasništvu je Centra za ekonomski i ruralni razvoj (CERD).¹⁴⁴

MEC pruža marketinške usluge za grupu žena iz ruralnih područja, koje su uključene u proizvodnju povrća na organskim principima. MEC je osnovao vlastiti brend koji se zove “Domestica”. I to je jedan tržišni brend koji sakuplja domaće poljoprivredne proizvode (uglavnom se tu radi o organskim) koji su prepoznati od strane klijenata kao lokalni brend od povjerenja. Pored povrća, ovaj brend je u procesu uključivanja drugih grupa proizvođača (marginaliziranih grupa ruralnih područja) s ciljem osiguranja plasmana i drugih usluga koje su neophodne za povećanje ekonomске moći stanovnika ruralnih područja.¹⁴⁵

S druge strane u Bosni i Hercegovini možemo navesti i neke organizacije

1. Sarafon d.o.o

- za rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom
- osnovana 1996 godine, i bavi se djelatnošću nabavke i distribucije pomagala

¹⁴² Agrofarm. Više informacija na: <https://m.facebook.com/pages/category/Beauty--Cosmetic---Personal-Care/Agrofarm-Essential-oils-2022951088008479/>

¹⁴³ EkoDizajn. Više informacija na: <http://www.ekodizajn.ba/>

¹⁴⁴ Centre for Economic and Rural Development (Centar za ekonomski i ruralni razvoj), više informacija na: <https://cerd.ba/>.

¹⁴⁵ Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetnistvo-u-BiH.pdf, pristupljeno 2.9.2021

- zapošljava osobe sa oštećenjem sluha

2. EDUS

- unapređenje obrazovanja i podrške djeci sa i bez teškoća u razvoju
- Neprofitna, nevladina organizacija koja u saradnji sa javnim predškolskim i školskim ustanovama pruža unaprijeđen naučno dokazani model obrazovanja djeci sa i bez razvojnih poremećaja, edukaciju i unaprijeđenje znanja profesionalnog kadra
- Podrška roditeljima kroz predavanja, te naučna saradnja široj profesionalnoj zajednici¹⁴⁶

3. NVO Altruista Svjetlo

- Dobrovoljna, nevladina, nestranačka i multinacionalna organizacija za pomoć osoba sa poteškoćama u razvoju
- Daju priliku osobama sa teškoćama u razvoju da pokažu svoje vlastite vrijednosti i da budu korisni za drustvo

4. CEI Nahla

- Centar za edukaciju i istraživanje je nevladina organizacija koja pruža obrazovanje i podršku ženi i porodici djelujući u skladu s principima slobode misli, savjesti i vjere u savremenom građanskem društvu

5. Fondacija Mozaik

- Vodeća društveno poduzetna organizacija u region
- Osnovana sa ciljem podsticanja razvoja ruralnih zajednica
- Fokus je mobilizacija lokalnih resursi i održivost društvenog i ekonomskog razvoja¹⁴⁷

6. TMP d.o.o

- Jedina od zaštitnih radionica u FBiH koja brine o zapošljavanje slijepih i slabovidnih i drugih osoba sa invaliditetom

¹⁴⁶ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

¹⁴⁷ Ibid.

- Slijepim i slabovidnim osobama pružaju usluge praktične obuke i usavršavanja u stečenom zanimanju te prekvalifikacija za nova zanimanja

7. BH Crafts

- Preduzeće koje objedinjuje kreativne humanitarne poslovne i osobne elemente razvoja u uravnoteženi uspješan način
- Ovo preduzeće je jedini certificirani fair trade proizvođač u regiji
- Osnovni ciljevi su ekonomsko osnaživanje žena, te očuvanje tradicionalnih vještina koje polako izumiru

8. Udruženje “Žene Ženama”

- Nevladina organizacija žena i za žene
- Radi se o samoorganizovanoj ženskoj grupi, čiji je fokus na članstvu koje ima djelovanje u području ženskih prava i rodne ravnopravnosti
- Doprinosi smanjenju diskriminacije i nasilja protiv žena; osnaživanju ženskog pristupa pravdi i povećanje ženske uloge u odlučivanju i liderstvu

2.4.7. Ključni nosioci sektorskih inicijativa u Kantonu Sarajevo¹⁴⁸

a) Federalno ministarstvo rada i socijalne politike

- Ministarstvo vrši upravne, stručne i druge poslove utvrđene u zakonu koji se odnosi na nadležnosti Federacije u oblasti: socijalne politike, rada, mirovinskog i imovinskog osiguranja
- U sistemu Federalnog ministarstva rada i socijalne politike nalazi se Jedinica za implementaciju projekta socio-ekonomiske podrške, obuke i prezapošljavanja

b) Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo

- Ministarstvo vrši upravne i stručne poslove utvrđene Ustavom, zakonom i drugim propisima, koji se odnosi na ostvarivanje nadležnosti Kantona u oblasti rada, socijalne politike, raseljenih lica i izbjeglica

¹⁴⁸ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

- Poslovi koji se tiče Ministarstva vrše se u okviru sljedećih osnovnih organizacionih jedinica: Sektor za rad i zapošljavanje i Sektor za socijalnu politiku
- Sektor za rad i zapošljavanje: obavljaju se poslovi koji se odnose na: izvršavanje propisa iz oblasti rada, radnih odnosa i zapošljavanja na nivou Kantona Sarajevo
- Sektor za socijalnu politiku: obavljaju se poslovi koji se odnose na planiranje socijalne zaštite i zaštite porodice i djece na nivou Kantona, provođenja Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata. U okviru ovog sektora postoje tri odjeljenja kao što su: 1. Odjeljenje za socijalni rad i socijalnu zaštitu; 2. Odjeljenje za zaštitu porodice sa djecom, zaštitu civilnih žrtava i 3. Odjeljenje za raseljena lica, povratak i repatrijaciju¹⁴⁹

c) Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo

- Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo vrši određene stručne i druge poslove koji pretežno zahtijevaju primjenu stručnih i naučnih metoda rada i sa njima povezane upravne poslove koji se odnose na: 1. planiranje prostornog i društveno-ekonomskog razvoja Kantona; 2. izradu, čuvanje i stavljanje na stalni uvid planova prostornog uređenja i davanje stručnih mišljenja i informacija u postupku izdavanja urbanističke saglasnosti, u skladu sa zakonom; c) rad i razvoj geografsko-informacionog sistema Kantona, koji se odnosi na nadležnosti Kantona u oblasti planiranja razvoja; d) vršenje drugih stručnih poslova utvrđenim zakonom i drugim propisima, odlukama Vlade Kantona i Skupštine Kantona
- Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo vrši stručne i druge poslove iz nadležnosti Kantona koji se odnose na: 1. izradu i implementaciju strategije razvoja Kantona; 2. poslove nosioca izrade razvojnih planova; c) koordinaciju i učešće u pripremi i praćenju realizacije projekata obnove i razvoja Kantona.¹⁵⁰

d) Udruženje poslodavaca FBiH

- Dobrovoljna, neprofitna nezavisna organizacija poslodavaca u FBiH
- Cilj je razvijanje svijesti o socijalnom dijalogu, te uspostavljanje poslovne saradnje sa međunarodnim organizacijama i institucijama

¹⁴⁹ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

¹⁵⁰ Ibid.

e) Privredna komora KS

- Nevladina i nezavisna organizacija pruža podršku svojim članicama u procesu stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji, razvoju biznisa i povećanju konkurentske sposobnosti u zemlji i inostranstvu
- Cilj: zastupati i jačati ideju EU u region; razvijati Centar za EU- integracije koja ima zadatak educiranje i informiranje o EU-integracijama; kontinuirano educirati kadrove Komore za obavljanje poslova u procesu pridruživanja Evropskoj uniji.¹⁵¹

f) Zavod za zapošljavanje FBiH

- Javna ustanova uspostavljena radi sprovodenja politike i mjera u oblasti rada i zapošljavanja, socijalne sigurnosti nezaposlenih, unapređenja zapošljavanja, profesionalne orijentacije, obuke i prekvalifikacije
- Misija: Provođenje utvrđene politike i mjere radi povećanja efikasnosti tržišta rada; kreirati i realizirati programe i mjere aktivne politike zapošljavanja i informisati sve zainteresovane o stanju u oblasti zapošljavanja
- Vizija: da pomoći svojih programima i mjerama aktivne politike zapošljavanja dostignu prihvatljivu stopu zaposlenosti i da se obezbijede odgovarajuću materijalnu i socijalnu sigurnost nezaposlenim osobama¹⁵²

g) Služba za zapošljavanje KS

- Ima javna ovlaštenja u pogledu donošenja općih akata, rješavanja o pravima radnika za vrijeme privremene nezaposlenosti, javnih evidencija i izdavanja uvjerenja u vezi sa nezaposlenošću
- Ona je nadležna u posredovanju u zapošljavanju, informiranje u mogućnosti zapošljavanja, te saradnja sa obrazovanim ustanovama radi usklađivanja obrazovnih programa sa kadrovskim potrebama poslodavaca

¹⁵¹ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

¹⁵² Ibid.

h) Ekonomski Institut Sarajevo

- U javnom vlasništvu, ali djeluje kao potpuno tržišno orijentirana institucija, bez budžetskih i drugih donacija
- Istražuje, predlaže, objašnjava i upozorava o konkretnim aktivnostima i mjerama za poboljšanje efikasnosti mjera ekonomske politike, podizanje konkurentnosti privrede i životnog standarda građana u Bosni i Hercegovini¹⁵³

i) Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine

- Spada u jedan od osnovnih aktera u procesu profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom
- Osnovni cilj je osiguranje uslova, da osobe sa invaliditetom i njihovi poslodavci potpuno konkretno nastupaju na otvorenim tržištima rada

j) Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta

- Poticaj razvoja, poduzetništva i obrta
- Povećanja udjela poduzetništva i obrta u ukupnoj privredi
- Davanje podrške za primjenu inovacija i uvođenja savremenih tehnologija u oblasti poduzetništva i obrta¹⁵⁴

2.5. Socijalno poduzetništvo u funkciji rješavanja problema siromaštva i nezaposlenosti

„Izlazak iz začaranog kruga siromaštva u najvećem broju slučajeva zahtjeva usklađen napor na mnogim poljima, a ekonomisti koji se bave problematikom razvoja preporučuju „veliki pomak“ naprijed da se prekine taj začarani krug. To i nije veliki problem kod razvijenih zemalja. One uz veće investicije, bolju edukaciju stanovništva, te „uvozom mozgova“ i druge kvalitetne radne snage, mogu relativno lako prekinuti začarani krug siromaštva o podstaknuti „dobri krug“ ekonomskog razvoja.“

¹⁵³ Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, *Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo*. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

¹⁵⁴ Ibid.

Socijalno poduzetništvo ima izuzetan značaj za male zemlje i zemlje malih tranzisionih ekonomija. One funkcionišu kao mala privredna društva u kojima su lideri vrlo bitni i imaju veći uticaj nego u velikim sistemima korporativnog tipa. Ličnost poduzetnika maksimalno dolazi do izražaja, a posebno njegova orijentacija na „socijalno“ ili „društveno“, a ne na profit kao ključni motiv i smisao privređivanja.¹⁵⁵

Iako u BiH postoji veliki broj nezaposlenih koji spadaju u kategoriju teško zapošljivih, razvoj socijalnog preduzeća nije na zavidnom nivou. Smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti velikim dijelom je zasnovano na pasivnoj podršci siromašnim i socijalno ugroženim kategorijama stanovništva. Međutim, ovakav vid podrške je neodrživ i služi za kratkoročnu kupovinu socijalnog mira. Jedno od obaveznih pitanja politike integracije u EU jeste pitanje socijalnog uključivanja i smanjenja stope siromaštva.

Kao jedan od odgovora na ovo pitanje Savjet ministara BiH je 2010. godine izradio Strategiju socijalnog uključivanja. Jedna od mjera Strategije je razvijanje sistemske podrške socijalnom poduzetništvu kao jednom od oblika zapošljavanja socijalno ugroženih kategorija koji treba razviti prvenstveno na lokalnom nivou. Međutim, još uvijek ne postoji komisija, zaseban vladin organ ili institucija u BiH zadužena za koordinaciju razvijanja sektora socijalnog poduzetništva niti postoji zasebna strategija koja se odnosi na razvoj socijalnog poduzetništva u BiH.¹⁵⁶

Koncept socijalnog poduzetništva u BiH se često pogrešno razumije i interpretira jer ne postoji dovoljno istraživanja o socijalnom poduzetništvu i javnost nije upoznata sa ovom tematikom. Također, javne politike nedovoljno tretiraju pitanje socijalnog poduzetništva.

Prema istraživanju Fondacije za socijalno uključivanje u BiH¹⁵⁷ ispitanici smatraju da je glavna prepreka za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH nepoznavanje tematike i političko stanje u zemlji. Istraživanje govori da je 63% ispitanika nedovoljno upoznato sa zakonskim mogućnostima provođenja aktivnosti socijalnog poduzetništva, a čak 75% ispitanika smatra da bi ih trebalo objediniti jednim zakonom.

¹⁵⁵ Božić, Danka 2016, *Socijalno poduzetništvo u funkciji izlaska iz nezaposlenosti i siromaštva u BiH*. Program Europske unije za Bosnu i Hercegovinu. Dostupno na: https://www.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zbornik-radova_Socijalno-preduzetnistvo.pdf

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ninković-Papić, Ranka; Sljepčević, Tatjana; Halepović, Tatjana, 2012, *Izvještaj o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, SIPU International AB- TACSO kancelarija u Bosni i Hercegovini. str. 27. Dostupno na: http://www.icvbih.org/dokumenti/doc_izvjestaj_o_procjeni.pdf.

Generalni zaključci ovog istraživanja su:

- Postoji velika potreba za razvojem socijalnog poduzetništva u BiH;
- Socijalno poduzetništvo nije dovoljno prepoznato i razvijeno;
- Najčešća barijera za implementiranje projekata socijalnog poduzetništva i pokretanje socijalnih preduzeća je nedovoljno finansijskih sredstava

Socijalno poduzetništvo se kreće između javnog, privatnog i civilnog sektora i zahtijeva njihovu sinergiju. Partnerstvo ova tri sektora podrazumijeva udruživanje resursi i znanja kako bi se na što adekvatniji način zadovoljila neka javna potreba. Državni sektor nastoji provoditi zakone, a pri tome rješavati društvene probleme, privatni sektor želi profit, dok civilni sektor teži pravednjim društvenim odnosima i zaštiti građanskih prava.¹⁵⁸

Za osnaživanje socijalnog poduzetništva bitno je da ono uspostavi prvenstveno saradnju na lokalnom nivou, sa lokalnom samoupravom i udruženjima jer socijalna preduzeća ne mogu sama odgovarati na izazove poslovnog okruženja i investicijske klime te se nužno moraju oslanjati na lokalne vlasti.

U Bosni i Hercegovini, gdje vlada ogromno siromaštvo, nezaposlenost i drugi egzistencijalni problemi, izuzetno je važno da država, koja ne može podmiriti potrebe svojih građana, podrži socijalno poduzetništvo. Država uvijek ima interes za razvoj socijalnog poduzetništva i najčešće to čini putem zakonodavstva, odnosno nastoji da pravnim putem olakša djelovanje ove djelatnosti.

Država treba da aktivno, pravnim normiranjem, ali i podsticajnim sredstvima stvara okruženje koje će podstaknuti razvoj socijalnog poduzetništva.

Privatni sektor predstavlja važan faktor u razvoju socijalnog poduzetništva prije svega u pogledu obezbjeđivanja kapitala za pokretanje i održavanje aktivnosti socijalnog poduzetništva.¹⁵⁹

U okviru civilnog sektora, najviše prostora za socijalno poduzetništvo ima u nevladinom sektoru, koji predstavlja najbrojniji segment civilnog društva. Nevladine organizacije u BiH imaju vrlo pozitivan stav prema mogućnostima socijalnog poduzetništva. Generalno su svjesne da se međunarodni donatori povlače iz BiH, za razliku od poslijeratnog perioda kada je vladala

¹⁵⁸ Božić, Danka 2016, *Socijalno poduzetništvo u funkciji izlaska iz nezaposlenosti i siromaštva u BiH.* ,Program Europske unije za Bosnu i Hercegovinu. Dostupno na: https://www.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zbornik-radova_Socijalno-preduzetnistvo.pdf

¹⁵⁹ Ibid.

ekspanzija donatora, te da moraju pronaći alternativne izvore prihoda kako bi osigurale svoju održivost. Međunarodni donatori su bili glavna podrška razvoju civilnog sektora u poslijeratnom periodu. Čak i danas oni ostaju glavni izvor finansiranja organizacija civilnog društva, ali je činjenica da se povlače iz razloga što smatraju da je država kroz svoje institucionalne mehanizme uspostavila stabilnost kako bi preuzeila brigu o ugroženim slojevima stanovništva. Trenutno je kao dominantni donator EU, odnosno Evropska komisija koja kroz svoje programe spoljne pomoći finansira rad određenog broja organizacija civilnog društva. Činjenica je da se NVO u BiH iz dana u dan suočavaju sa nesigurnošću u smislu održivosti te da gotovo nijedna od njih nema osigurano osnovno finansiranje, što ih prisiljava da se oslanjaju isključivo na nepredvidive mogućnosti projektnog finansiranja. Stoga je primjetna tendencija da se NVO okreću ka tržištu s ciljem da ostvare prihode za finansiranje svog rada. Većina projekata socijalnog poduzetništva koji se trenutno sprovode u okviru NVO-a u BiH sastoji se od prodaje proizvoda ili naplaćivanja usluga, ali neki su se okrenuli i inovativnim pristupima poput ekoturizma ili prodaje usluga državnim i lokalnim institucijama.¹⁶⁰

Generalno, socijalno poduzetništvo u nevladinim organizacijama u BiH je otpočelo svoj razvoj ali je činjenica da pati od nedostatka od kojih su ključni nedostatak kapaciteta, ljudskih resursa i stručnosti potrebnih za pokretanje socijalnog poduzetništva. Što se tiče organizacija za mlade i omladinskih centara, u okviru NVO sektora u BiH, za sada su rijetki primjeri onih koji razvijaju projekte socijalnog finansijska ulaganja i vrlo često organizacijski kapaciteti za razvijanje projekata socijalnog poduzetništva. Iako organizacije za mlade često imaju potencijale za sprovođenje svojih projekata i programa samostalno ili u partnerstvima, mali broj organizacija ima osigurana osnovna finansijska sredstva te su prisiljene oslanjati se na sve nesigurnija projektna sredstva.¹⁶¹

Neke od prilika koje mladi su bili u mogućnosti da iskoriste su npr. projekt „Daj ideju – postani preduzetnica“ koji je provlea Vanjsko-trgovinska komora, te finansijski podržala Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini i Federalni zavod za zapošljavanje. Cilj projekta je bio povećati sposobljenost novo nezaposlenih žena za aktivno traženje posla kroz razne obuke kao što su informatička obuka u međunarodno priznatoj školi računara ECDL i obuke u školi malog biznisa, kao i sufinansiranje pokretanja dva mala biznisa kroz koji su se polaznice obučile da

¹⁶⁰ Božić, Danka 2016, *Socijalno poduzetništvo u funkciji izlaska iz nezaposlenosti i siromaštva u BiH.*, Program Evropske unije za Bosnu i Hercegovinu. Dostupno na: https://www.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zbornik-radova_Socijalno-preduzetnistvo.pdf

¹⁶¹ Ibid.

naprave biznis plan“. Ovaj vid projekata je uticao na dva načina na učesnice, omogućio im je da razviju dodatne kompetencije koje su im nedostajale ali i finansirale dvije male biznis ideje, gdje su u prvi plan stavljenje njihove novostečene kompetencije ali i interesi i ideje. Ovaj projekat je omogućio poboljšanje mogućnosti zapošljavanja kod žena čime je spriječen rizik dugoročne nezaposlenosti i s njom povezanog neiskorištenih vještina i volje za radom. U prošlosti je bilo i različitih projekata koje su pokrenule neke banke, te nudile mladima sredstva za pokretanje vlastitih biznis ideja.

Jedan od projekata koji može pokazati dugoročnost u svojoj implementaciji je Omladinska banka, projekat koji provodi Fondacija „Mozaik“. Program pruža mladima od 15 do 30 godina mogućnost da učestvuju u zajedničkim aktivnostima, te da u isto vrijeme razviju vještine menadžmenta i poduzetništva. Od februara 2008. Fondacija Mozaik realizuje Program Omladinske banke čiji je cilj povećati učešće mlađih u procesima lokalnog razvoja ruralnih sredina kroz dodjelu bespovratnih novčanih sredstva projektima koje pokreću i vode mlađi. Ciljevi projekta su razvoj održivih Omladinskih banaka kao efikasnog mehanizma učešća mlađih u procesima odlučivanja o finansiranju i podršci projektima neformalnih grupa mlađih u ruralnim sredinama, povećanje kapaciteta predstavnika mlađih u opštinama da kroz mobilizaciju lokalnih resursa i podršku Omladinskih banaka realizuju projekte radi rješavanja prioritetnih problema mlađih i drugo. Godišnje se finansira preko 500 projekata u zajednici godišnje.¹⁶²

Kada je riječ o Fondaciji Mozaik naročito treba naglasiti inicijativu osnivanja d.o.o. „EkoMozaik“ koje je jedno od prvih socijalnih preduzeća u regionu. Koristeći prirodne resurse „EkoMozaik“ proizvodi kvalitetne i zdrave prehrambene proizvode. „EkoMozaik“ za cilj ima stvaranje novih radnih mesta. S druge strane, „EkoMozaik“ se trudi da radnicima isplati konkurenčnu platu, uz poštivanje svih zakonom propisanih obaveza. Sva dobit „EkoMozaika“ se investira u razvoj novih radnih mesta i druge razvojne projekte Fondacije Mozaik i ovakav koncept socijalnog preduzeća je jedinstven na teritoriji cijele bivše SFRJ.¹⁶³

Također neka socijalna preduzeća rade sa određenom marginaliziranim grupom, npr. socijalno preduzeće „Uspon“ je uz saradnju sa Fondom za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i općinom Novo Sarajevo razvio projekt „Biznis u službi društva“.

¹⁶² Više informacija dostupno na: <https://mozaik.ba/programi/>

¹⁶³ Više informacija dostupno na: <https://mozaik.ba/>

Glavni cilj projekta jeste da omogući osobama sa invaliditetom da se zaposle i sebi obezbijede egzistenciju, jer radno angažovanje je najefikasniji način uključivanja osoba sa invaliditetom u sve životne procese. Neke od drugih aktivnosti su bile: Personalna asistencija, Izrada originalnih suvenira – sposobljavanje osoba sa intelektualnim teškoćama i mnoge druge.

U saradnji sa partnerom Raiffeisen bankom „Uspon“ zapošljava osobe sa invaliditetom u Call centru i Centralnim operacijama Raiffeisen banke. Također je pokrenut i prvi internet-portal za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u cilju uključivanja osoba sa invaliditetom na tržište rada, omogućavanja lakšeg i bržeg načina pronalaženja posla kao i formiranja baze podataka nezaposlenih osoba sa invaliditetom. U cilju stvaranja novih radnih mesta, 2013. godine osnovali su poslovnu jedinicu "Pizzeria Uspon".¹⁶⁴

U zadnje vrijeme se može primjetiti nove prilike koje se pružaju mladima. Npr. Regionalni inkubator za socijalno poduzetništvo je regionalni program podrške mladima koji žele da doprinesu rješavanju nekog društvenog problema na održiv način – pokretanjem svog socijalnog preduzeća. Kroz kombinaciju edukativnih treninga, mentorskih sesija, povezivanja i promocije, timovi mlađih grade svoju ideju od nule do održivog biznis modela.¹⁶⁵

Slično Investicijska fondacija Impakt Sarajevo u okviru projekta osigurava intergralnu podršku poduzetništva. U sklopu svojih aktivnosti podržavaju mlade da pokrenu vlastiti biznis. Kriteriji za podršku se odnose na izvodljivost poslovne ideje, održivost poslovnog modela te potencijal za dalji rast i razvoj, koji se ogleda između ostalog i u potencijalu za otvaranju novih radnih mesta i stvaranja dodatne vrijednosti. Uz bespovratnu finansijsku podršku učesnicima se pruža dodatna podrška uz stručnu i mentorskiju podršku koja je prilagođena njihovim potrebama.

Iz svega navedenog se može zaključiti da je važno da postoje komponente snažnog poduzetničkog ekosistema, i kako je i Daniel Isenberg naveo u svom radu „Kako započeti poduzetničku revoluciju“, ti različiti elementi moraju djelovati zajedno, i imati potencijal „stvaranja i rasta“. Institucije trebaju efikasno vršiti promociju poduzetnišva i uklanjati strukturne barijere, dok lideri, mentori, nevladine organizacije trebaju pružiti podršku i otvoriti vrata za poduzetnike. Mladi bi trebali da se fokusiraju na razvijanju životnih vještina koje će im koristiti, biti motivisani razviti svoje poslovne ideje i pronaći donatore koji su spremni da ulože svoje sredstva u razvoj poslovnog poduhvata. Takve aktivnosti mogu doprinjeti povećavanju zapošljavanja mlađih ili rješavanja

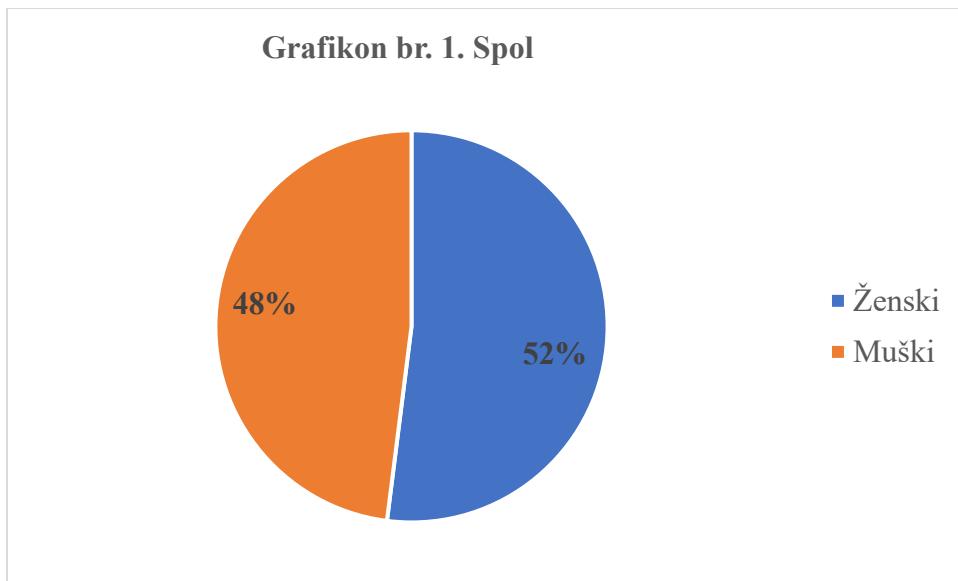
¹⁶⁴ Više informacija dostopno na: <https://uspon.ba/o-usponu>

¹⁶⁵ Više informacija dostupno na: <https://www.risewb.org/>

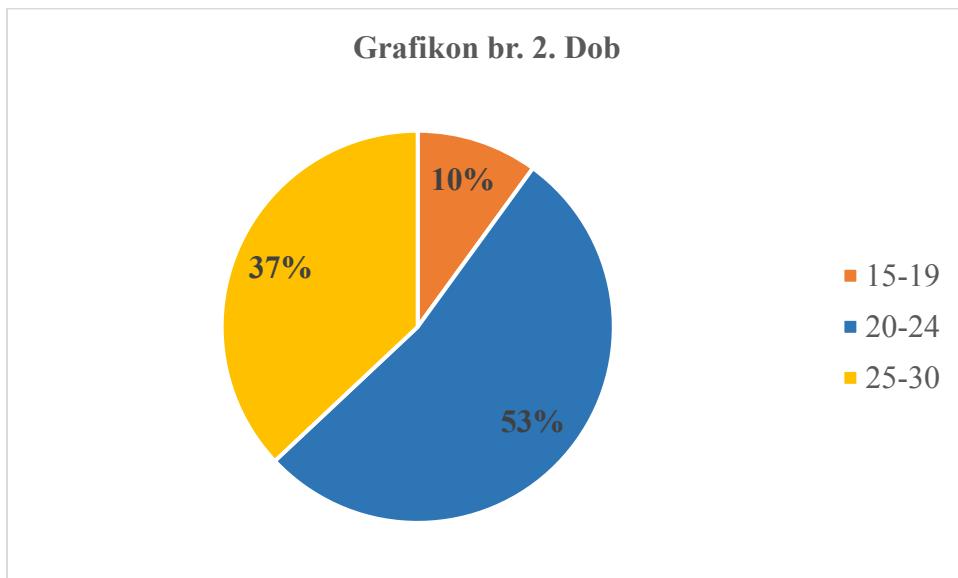
nekih socijalnih problema u zajednici sa kojima se suočavaju druge marginalizirane grupe. Prethodno su prikazani različiti načini koji mogu doprinjeti smanjenju siromaštva, socijalne isključenosti te nezaposlenosti.

III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

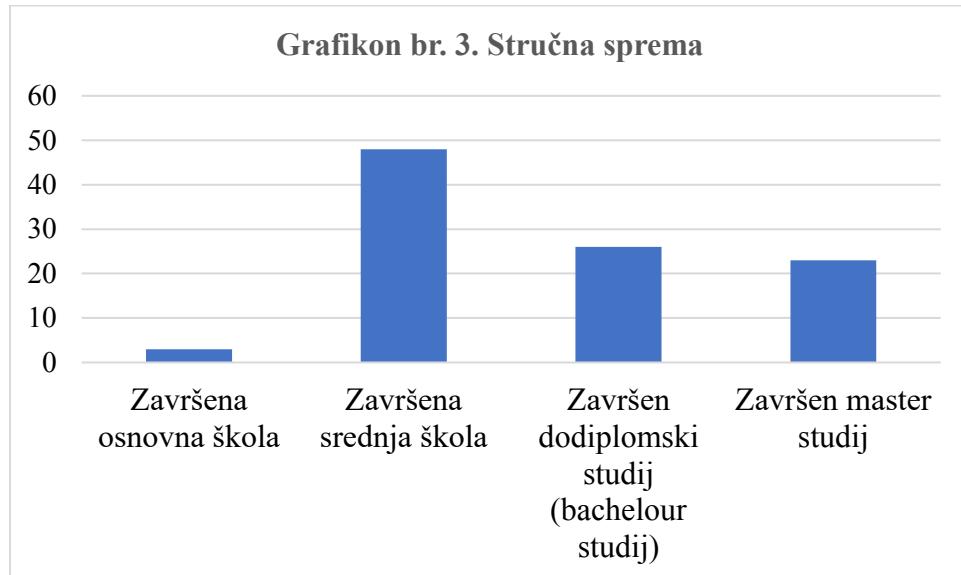
Istraživanje „Socijalno poduzetništvo u borbi protiv siromaštva kod mladih Kantona Sarajeva“ provedeno je u periodu juli-august 2021 godine za područje Kantona Sarajeva. Ciljna skupina ovog istraživanja su mladi ljudi od 18 do 30 godina. U istraživanju je učestvovalo 100 ispitanika koji pripadaju ciljnoj grupi. Anketni upitnik se sastojao od 29 pitanja.

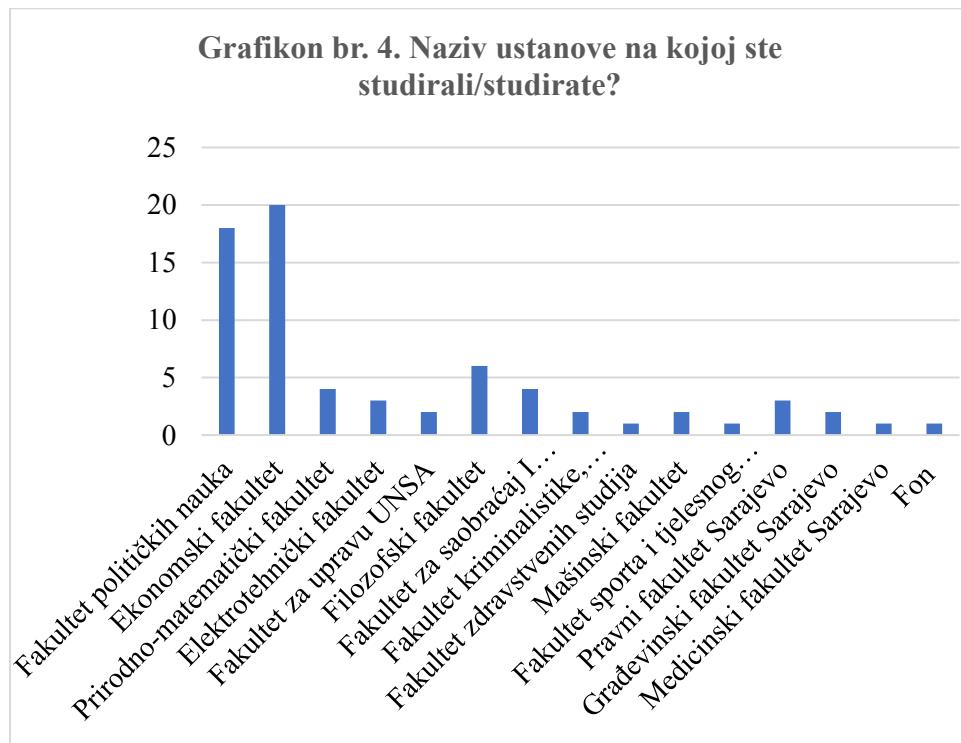
Od 100 ispitanika, 48% su muškog spola, dok je 52% ženskog spola. Tokom istraživanja sam se trudila da učesnici različitih spolova budu jednako zastupljeni.

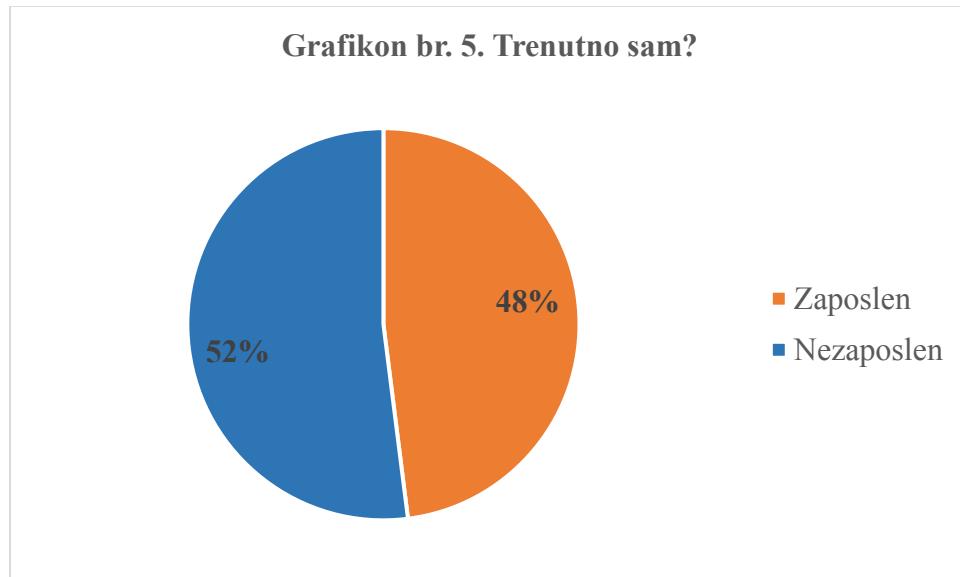
Kao što možemo da vidimo iz navedenog grafikona da najveći broj ispitanika je u dobi od 20-24 godine. Dok je najmanji broj ispitanika u dobi od 15-19 godina.

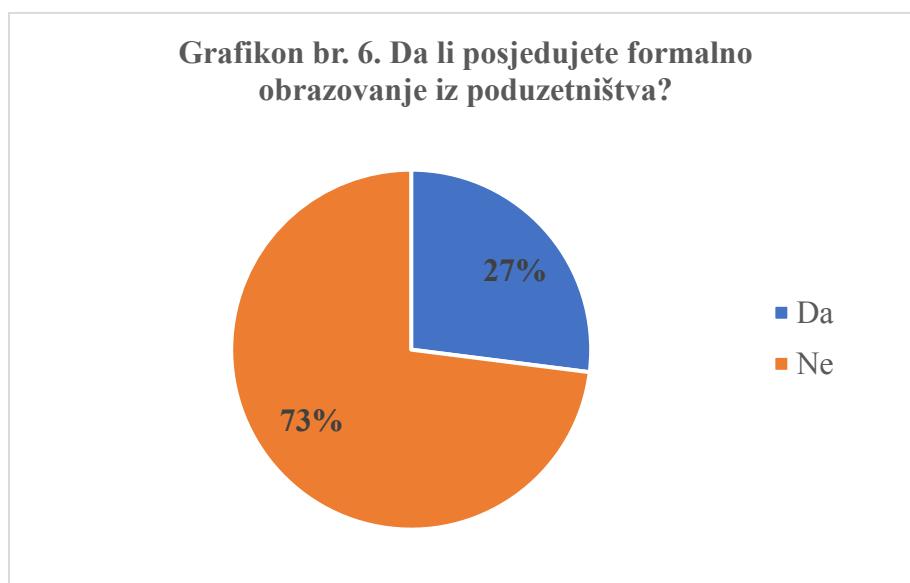
Kao što može se vidjeti iz grafikona da najveći broj ispitanika ima završenu srednju školu, dok najmanje ispitanika je završilo osnovnu školu. Može se primjetiti da je skoro jednak broj ispitanika sa završenim bachelourom i master studij. A treba i napomenuti da je jedan od ponuđenih odgovora bio i doktorski studij.

Iz navedenog grafikona može se primjetiti da najviše ispitanika studiralo je ili studira na Fakultetu političkih nauka i Ekonomskom fakultetu. Dok najmanje ispitanika je sa Mašinskog fakulteta, Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja, Fakulteta zdravstvenog studija, Građevinskog fakulteta te Medicinski fakultet.

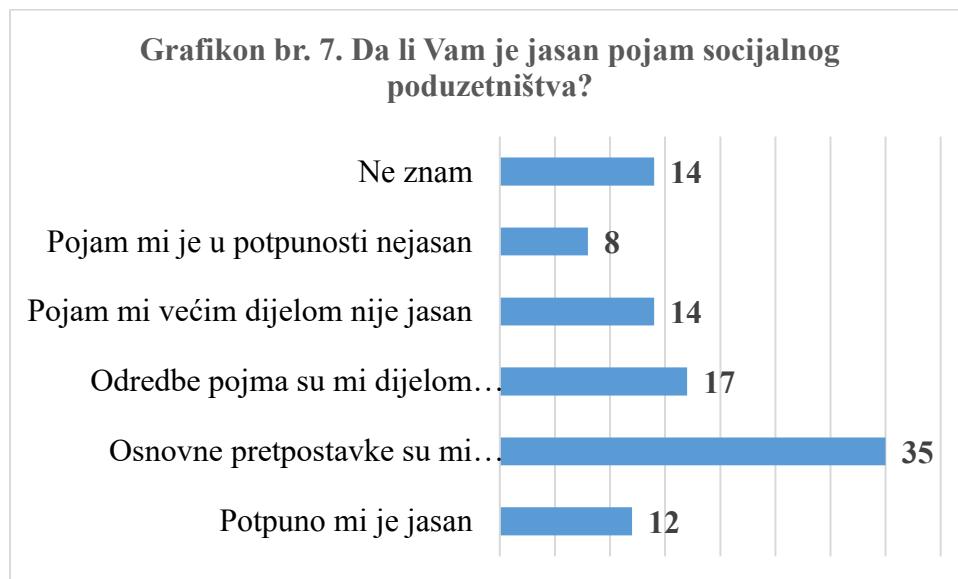

Iz navedenog grafikona možemo vidjeti da je skoro ujednačen broj ispitanika koji su zaposleni i onih koji nisu. Može se prepostaviti da su nezaposleni ispitanici još uvijek studenti.

Iz navedenog grafikona možemo primjetiti da je mnogo više ispitanika koji se nisu susreli sa poduzetništvom tokom svog formalnog obrazovanja. Postoji trend srednjih škola da su počeli sa

uvodenjem ovog predmeta. U septembru 2020 godine je uveden predmet poduzetništvo u Srednju elektrotehničku školu. Dodatnim istraživanjem sam došla do saznanja da Ekonomski fakultet ima predmet poduzetništvo u 1 godini II semestra.

Na postavljeno pitanje „Da li vam je jasan pojam socijalnog poduzetništva“ većina ispitanika je odgovorila da su im osnovne prepostavke jasne ali da postoje nejasnoće u razumijevanju pojma. Dok osam ispitanika ne razumije u potpunosti na šta se tačno odnosi pojam. Radi se o pojmu koji je na svjetskom nivou kao koncept i praksa postoji oko trideset godina, ipak u BiH je još uvijek na samom začetku.

8. Kako bi se stekao dodatan uvid koliko ispitanici razumiju pojam socijalnog poduzetništva, postavljeno je pitanje da se nabroje bar 3 socijalna preduzeća. Neki od odgovora koji su navedeni od strane ispitanika su:

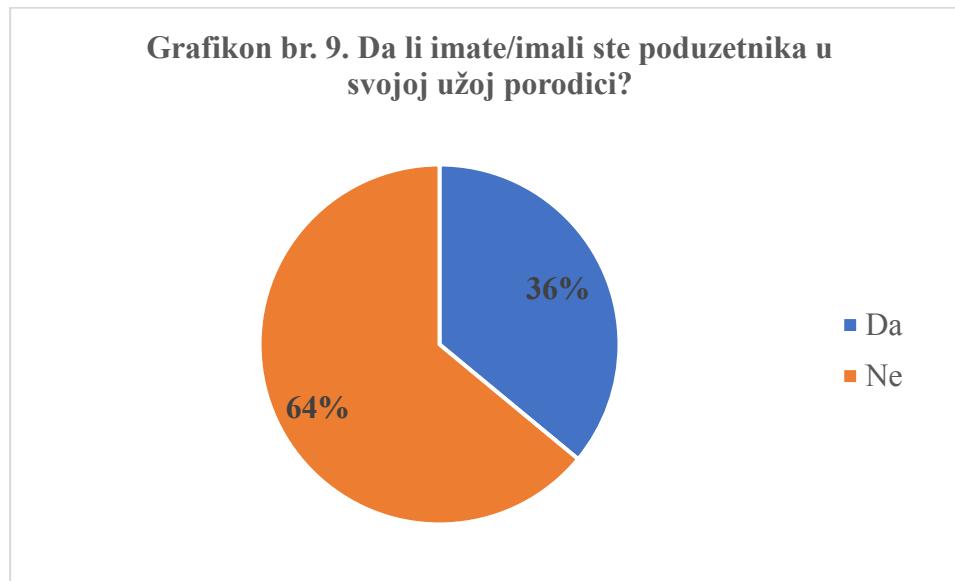
- 1) Uspon, socijalno preduzeće osnovano s ciljem pružanja profesionalne podrške osoba sa invaliditetom.
- 2) **Stitch 22**, socijalno preduzeće je dio mreže socijalnih preduzeća nastale u okviru projekta "Doprinos organizacija civilnog društva razvoju socijalnog poduzetništva". Njihova parola je „Pletenjem do ekonomskog i socijalnog osnaživanja žena“.
- 3) **EkoDizajn**, socijalno preduzeće za pružanje usluga pejzažnog uređenja i prodaju eko-korpica

- 4) Pomozi.ba**, udruženje čiji je fokus radno integriranje.
- 5) Naša kuća**, udruženje koje su osnovali roditelji u želji da pruže pomoć pri zapošljavanju osoba sa teškoćama u razvoju.
- 6) Dajte nam šansu**, udruženje porodica djece i osoba sa poteškoćama u razvoju.
- 7) Udruženje građana „Nešto više“**, nevladina organizacija osnovana 1997 godine od strane grupe mlađih ljudi iskusnih u radu sa organizacijama iz sektora civilnog društva u BiH.
- 8) Hub 385**, coworking prostor, platforma za razmjenu znanja.
- 9) Homework Hub – coworking prostor**, prvi univerzitetski HUB ove vrste u Bosni i Hercegovini, namijenjen svim srednjoškolcima i studentima kao i freelancerima.
- 10) "VedriMo"**, prvo socijalno preduzeće koje je osnovano u Mostaru. Ovo preduzeće je u prvoj fazi zaposlilo tri osobe sa invaliditetom.
- 11) Špajz**, rezultat rada njemačke nevladine organizacije HelpHilfe Sarajevo i njene saradnje sa lokalnim udruženjem za razvoj i afirmaciju društva NODAS, kako bi se osigurao plasman proizvoda malih proizvođača.
- 12) 3DownPrint**, društveno preduzeće za podršku aktivnostima Udruženja za Život Down sindromom FBiH i profesionalno usavršavanje mlađih sa Down sindromom.
- 13) TMP d.o.o** , jedina od zaštitnih radionica u FBiH koja brine o zapošljavanje slijepih i slabovidnih i drugih osoba sa invaliditetom, te pružaju usluge praktične obuke, usavršavanja u stečenom zanimanju te prekvalifikacija za nova zanimanja
- 14) Mozaik**, organizacija koja je osnovana sa ciljem podsticanja razvoja ruralnih zajednica, te ima fokus na mobilizaciji lokalnih resursa i održivost društvenog i ekonomskog razvoja

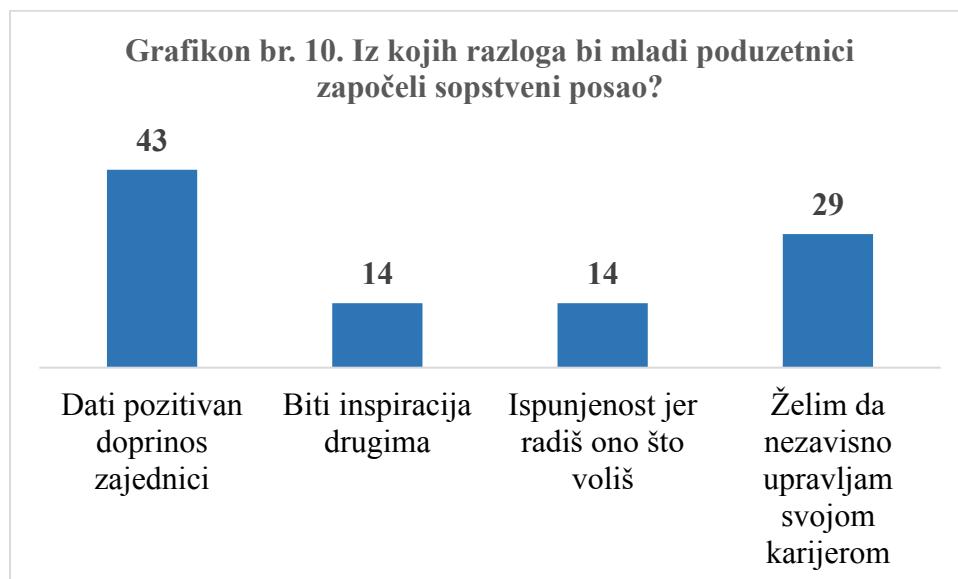
U anketnom upitniku veći broj ispitanika je naveo „Kult Ilijda“ kao socijalno preduzeće. Ali istraživanjem sam došla do saznanja da Profectus d.o.o. je socijalno preduzeće Instituta za razvoj mlađih KULT, koje nudi profesionalne usluge obrazovanja, savjetovanja i istraživanja. Pored toga neki od ispitanika su napisali da je jedno od socijalnih preduzeća i Centar za socijalni rad, iz čega možemo vidjeti da ispitanici ne razumiju tačno na šta se odnosi pojам socijalnog preduzeća i kako se definiše kroz literaturu.

Pored toga može se zaključiti da su navedena i neka preduzeća koja nisu socijalna.

Neki ispitanici su naveli „Nova generacija“ kao socijalno preduzeće. Ali u pročitanoj literaturi može se vidjeti da se radi o udruženje koje je pokrenulo socijalno preduzeće „NG FIRMA“ koja ima za cilj razvoj socijalnog poduzetništva.

Kao što se može primjetiti na navedenom grafikonu manji broj ispitanika je imalo/imaju poduzetnika u svojoj užoj porodici.

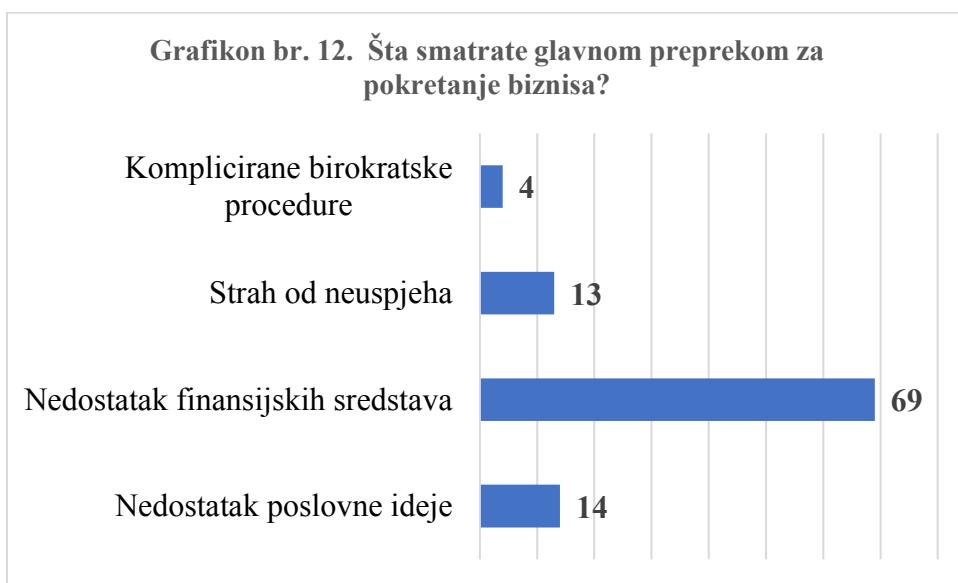
Može se vidjeti iz navedenog grafikona da najčešći razlozi zašto bi mladi poduzetnici započeli sopstveni posao je da daju pozitivan doprinos zajednici, te da žele da nezavisno upravljaju svojom

karijerom. Dok preostala dva odgovora (biti inspiracija drugima, ispunjenost jer radiš ono što voliš) jednak broj ispitanika se odlučio na ovaj razlog.

Grafikon br. 11. Osobine presudne za uspjeh preduzetnika?

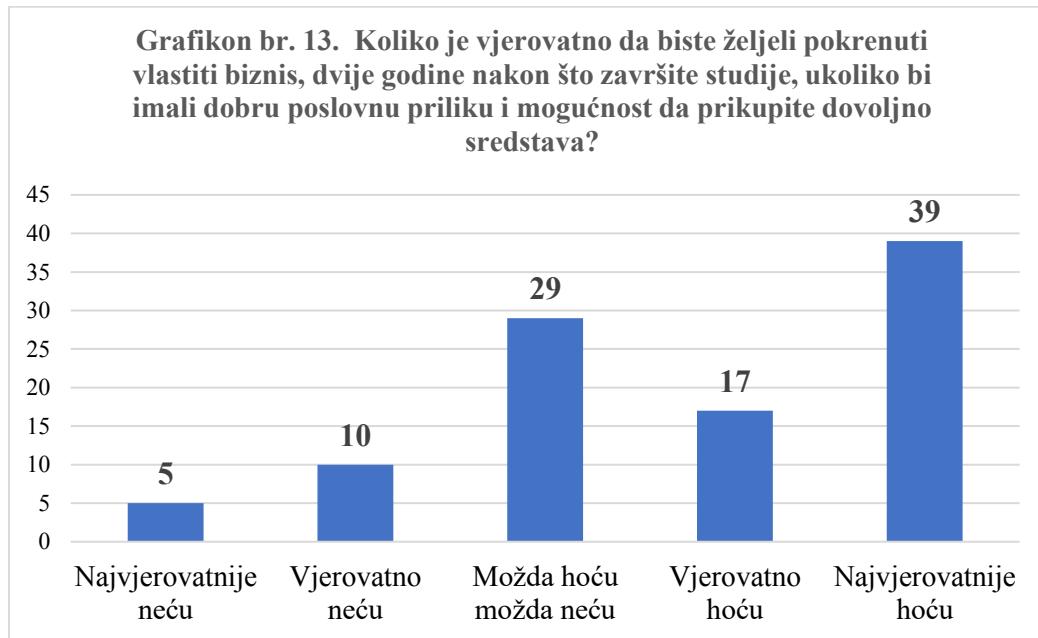

Ispitanici smatraju da su spremnost na rizik, upornost i istrajnost te povezanost sa drugima/kontakti osobine koje su presudne za uspjeh poduzetnika. Neki od još navedenih osobina koje su navedene su: visoko obrazovanje, kreativnost i inovativnost te hrabrost i posvećenost.

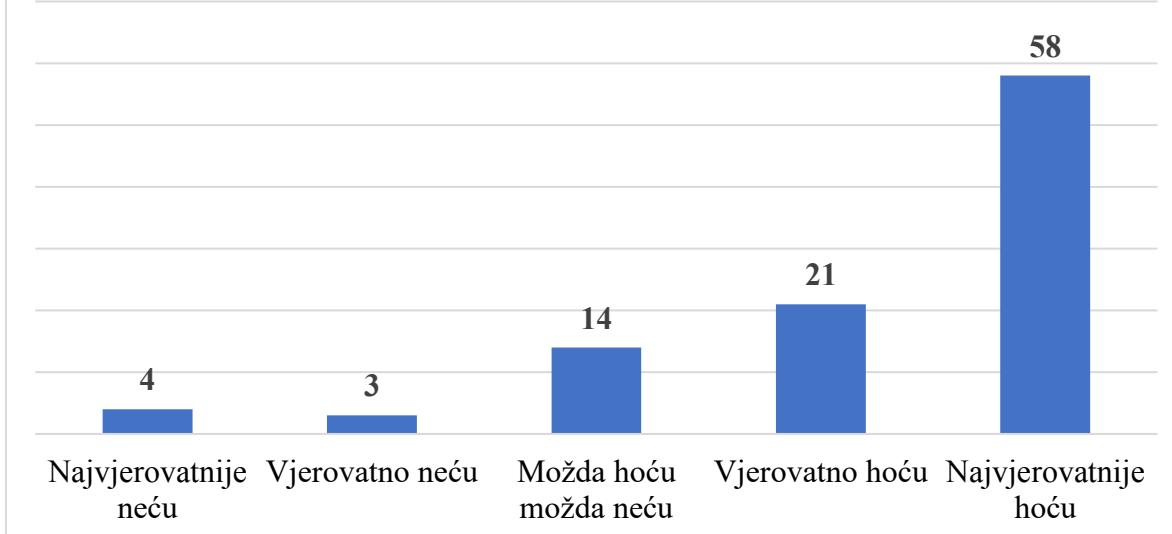
Iz navedenog grafikona može se vidjeti da glavna prepreka za pokretanje biznisa kod mladih ljudi (ispitanika) je nedostatak finansijskih sredstava. Dok najmanje ispitanika smatra da su to komplikirane birokratske procedure. Veliki broj osoba koje žele da se bave ovakvim

poduzetništvom nisu upoznate sa mogućnostima koje one nudi i da mu orijentacija nije profitna. Ipak najveći broj ispitanika je naveo da je nedostatak finansijskih sredstava glavna prepreka za pokretanje biznisa, dok najmanje ispitanika smatra da su to komplikirane birokratske procedure.

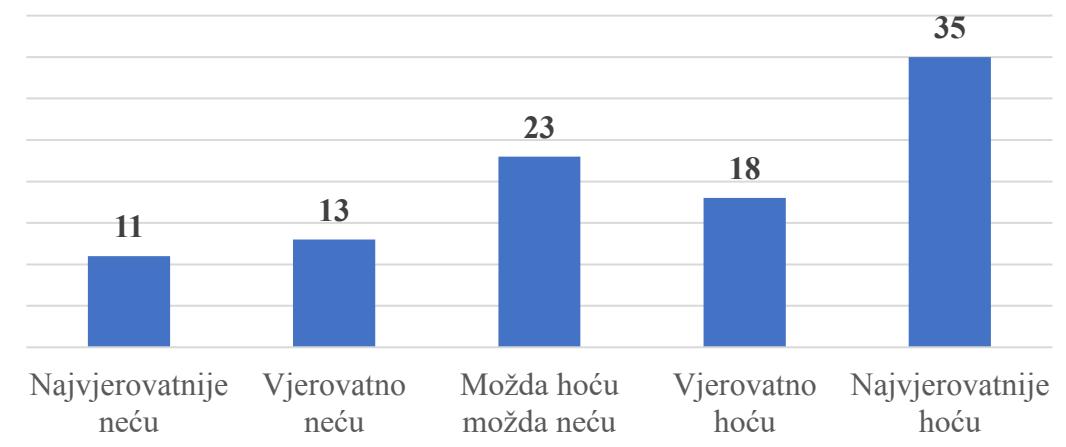
Pomoću grafikona može se zaključiti da najviše ispitanika najvjerojatnije bi pokrenuli vlastiti biznis dvije godine nakon što završe studije ako bi imali dobru poslovnu priliku i mogućnost da prikupe dovoljno sredstava. Dok najmanje ispitanika je odgovorilo da najvjerojatnije ne bi pokrenuli vlastiti biznis i u slučaju da imaju dobru priliku i mogućnost da prikupe dovoljno sredstava.

Grafikon br. 14. Koliko je vjerovatno da biste željeli pokrenuti vlastiti biznis nekada u budućnosti, ukoliko bi imali potrebna sredstva i dobru poslovnu priliku?

Iz grafikona može se zaključiti da najveći broj ispitanika bi pokrenuli vlastiti biznis u budućnosti ukoliko bi imali potrebna sredstva i dobru poslovnu priliku. Dok tri ispitanika vjerovatno neće pokrenuti vlastiti biznis u budućnosti bez obzira što bi imali dovoljno sredstava i dobru poslovnu priliku.

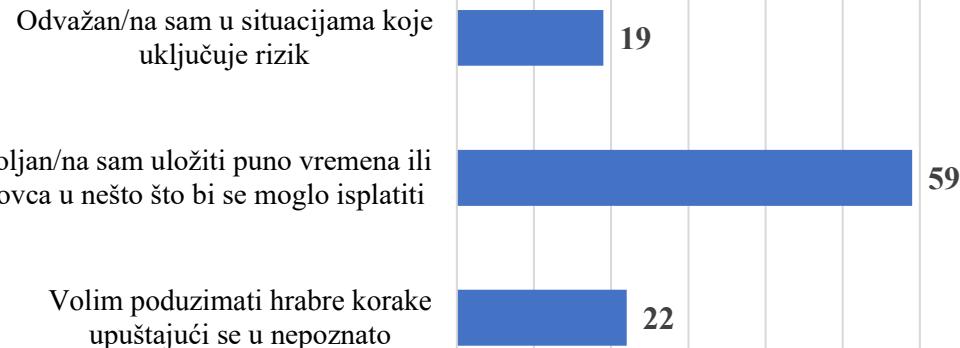
Grafikon br. 15. Koliko je vjerovatno da biste željeli pokrenuti vlastiti biznis s ciljem realizacije radikalne inovacije (to jest inovacije koja uključuje promjene iz korijena)?

Iz grafikona može se zaključiti da ispitanicima nije problem da njihovo pokretanje vlastitog biznisa ima za cilj realizaciju promjene iz korijena. 23 ispitanika su mišljenja da nisu sigurni da li bi

pokrenuli vlastiti biznis koji bi se ticao radikalne inovacije. A najmanji broj ispitanika ne bi se usudio na takav cilj prilikom pokretanja vlastitog biznisa.

Grafikon br: 16. Odaberite sa kojom izjavom vezanom za poduzimanje rizika se slažete

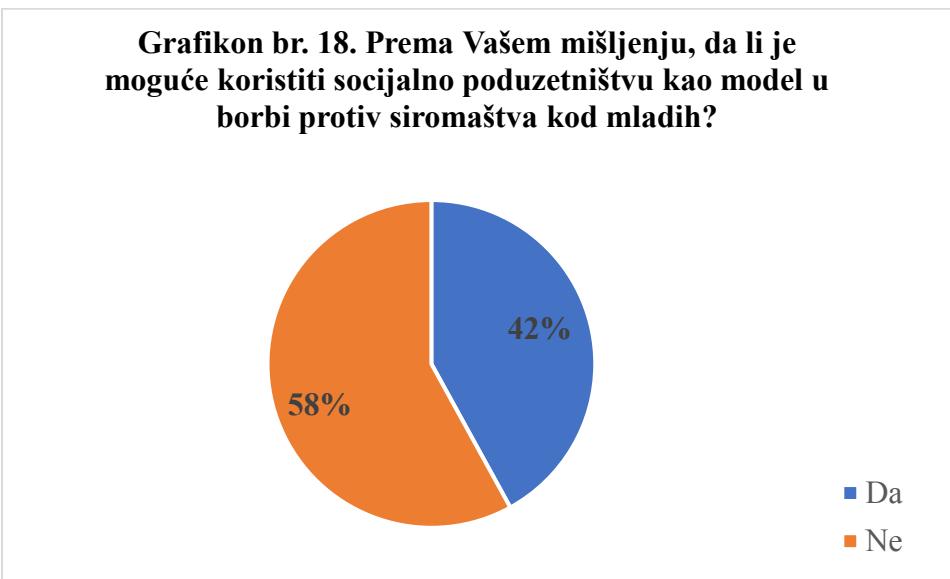

Iz ovog grafikona može se primjetiti da ispitanici se najviše slažu sa izjavom „Voljan/na sam uložiti puno vremena ili novca u nešto što bi se moglo isplatiti. Dok najmanje ispitanika se slaže sa izjavom „Odvažan/na sam u situacijama koje uključuje rizik.

Grafikon br. 17. Odaberite sa kojom izjavom vezanom za Vaš lični stavovi prema poduzetništvu se slažete:

Prema ovom grafikonu može se zaključiti da najveći broj ispitanika se slaže sa izjavom „Da imam priliku, sredstva volio/voljela bih pokrenuti vlastiti biznis“. Dok najmanje ispitanika se slaže sa izjavom da „karijera poduzetnika mi je vrlo privlačna“.

Prema ovom grafikonu može se vidjeti da veći broj ispitanika smatra da se socijalno poduzetništvo ne može koristiti kao model u borbi protiv siromaštva kod mladih. A u nastavku ovog pitanja ispitanici su imali priliku da daju svoje mišljenje na koji način je moguće da socijalno poduzetništvo utiče na smanjenje siromaštva kod mladih ljudi. Neki od odgovora ispitanika su:

- Davanje više prostora mladima da pokažu svoje kreativne ideje, bi pomoglo mladima u borbi protiv siromaštva.
- Zapošljavanjem mladih sa i bez radnog iskustva
- Smanjenje nezaposlenosti
- Ukoliko bi određene grupe stanovništva imale dovoljno podrške od vladinog sektora i vlasti u cjelini, te ukoliko bi se resursi zajednice dijelom preusmjerili na socijalno poduzetništvo, moglo bi se pomoći ljudima da razviju vlastiti posao, svoje ideje i inovacije sprovedu u dijelu, te na taj način izađu na tržište rada, što bi samim tim dosta pomoglo u borbi protiv siromaštva.
- Mladim ljudima se pruža podrška i prilika za obrazovanje, lični razvoj i na taj način imaju veću mogućnost za pronalazak posla.
- Socijalno preduzeće će od profita ulagati u zapošljavanje mladih

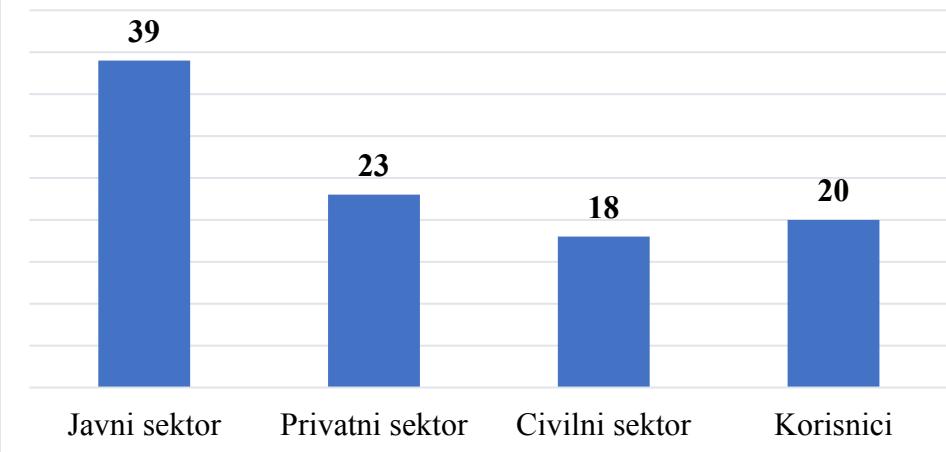
- Podrška države za kreativne ideje mladih, I što veća edukacija mladih o socijalnom poduzetništvu.
- Obezbeđenje edukacije za pisanje poslovnog prijedloga za realizaciju ideja, organizovanje takmičenja sa nagradnim fondom za najbolje ideje, sufinansiranje kvalitetnih prijedloga/projekata
- Kada bi država dala podsticaj
- Prepostavljam da bi model socijalnog poduzetništva omogućio mladima lakše i više prilika za zaposlenje
- Soc.poduzetništvo ima snažnu inkluzivnu komponentu što znači da daje mogućnost uključivanja različitih ranjivih skupina koje inače imaju manje šanse na "klasičnom" tržištu rada....
- Kroz preduzeća profesionalne rehabilitacije
- Mislim da uz pomoć socijalnog poduzetništva bilo bi manje ljudi koji se nalaze na granici siromaštva. A i uz pomoć određenih projekata mladi ljudi bi se mogli zaposliti.
- Pa treba poticati mlade na borbu i upornost za bolje sebi i na kraju krajeva i drugima jer jedino tako se može boriti protiv siromaštva...
- Putem kreativnih ideja, uz pomoć obrazovanih ljudi odnosno poduzetnika, bi se mogla podići ekonomска situacija države a samim tim i njenih građana.
- Realizacija pregršta različitih ideja koje, siguran sam, mladi ljudi imaju, uz finansijsku pomoć dovelo bi u najmanju ruku do stabilnije integracije mladih u društvu.
- Da rade siromašni
- Uključenjem mladih u zabavne im aktivnosti koje im daju višestruku korist i imaju potencijal da razviju ličnost mladih i daju motivaciju uspjeh, udaljavajući ih od mentaliteta siromaštva

Grafikon br. 19. Šta smatrate glavnom preprekom za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH?

Navedeni grafikon nam pokazuje da je najveća prepreka za razvoj socijalnog poduzetništva po mišljenju ispitanika nepoznavanje tematike. Socijalno poduzetništvo kao pojам i koncept je poprilično nov, stoga mnogi mladi ne poznaju dovoljno tematiku i smatraju da je to najveća prepreka za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH. Kao najmanju prepreku ispitanicu su naveli nedovoljno resursa, iz čega možemo zaključiti da smatraju da ista postoje i da su dostupna mladima.

Grafikon br. 20. Ko su glavni akteri ili nosioci aktivnosti za razvoj socijalnog poduzetništva?

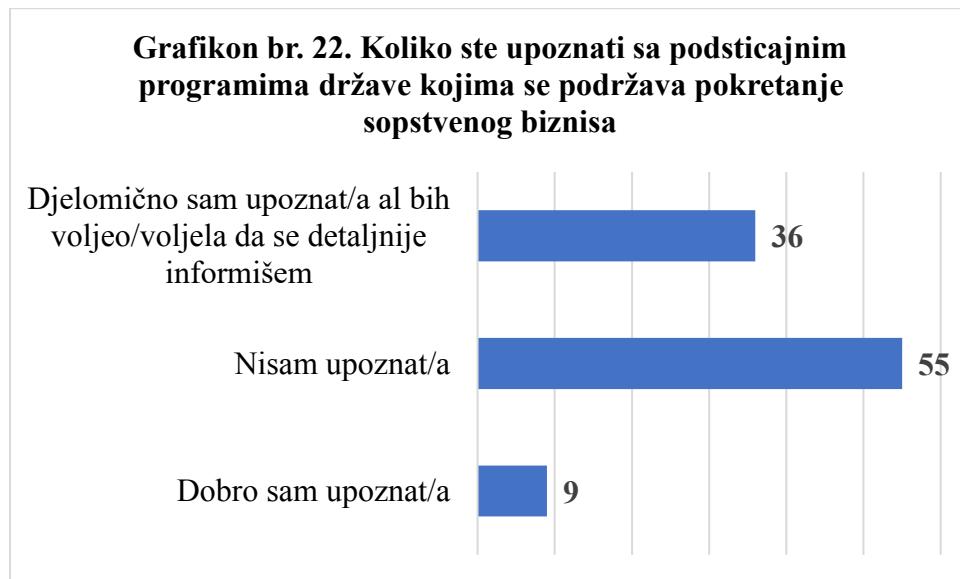

Kada je riječ o glavnim akterima ili nosiocima aktivnosti za razvoj socijalnog poduzetništva glavni akteri su javni sektor prema ispitanicima koji su učestvovali u anketi. Oni su kritična masa koja bi trebala da artikuliše aktivnosti usmjerene ka socijalnim kategorijama stanovništva. Za razvoj

socijalnog poduzetništva potrebno je stvoriti određene sistemske prepostavke i ambijent za djelovanje što je odgovornost opštinskih organa, kantona, entiteta, pa i same države.

Prema ovom grafikonu da se uočiti da 58 ispitanika nije upoznato sa zakonskim mogućnostima provođenja aktivnosti socijalnog poduzetništva. Dok je 6 ispitanika upoznato sa zakonskim mogućnostima provođenja aktivnosti poduzetništva. Ovaj grafikon nam može dati odgovor na pitanje zašto se mnogi mladi dvoume da li da pokrenu vlastiti biznis. Neadekvatno, nefleksibilno i zastarjelo zakonodavstvo su svakako jedan od problema ne iskorištenosti prilika socijalnog poduzetništva.

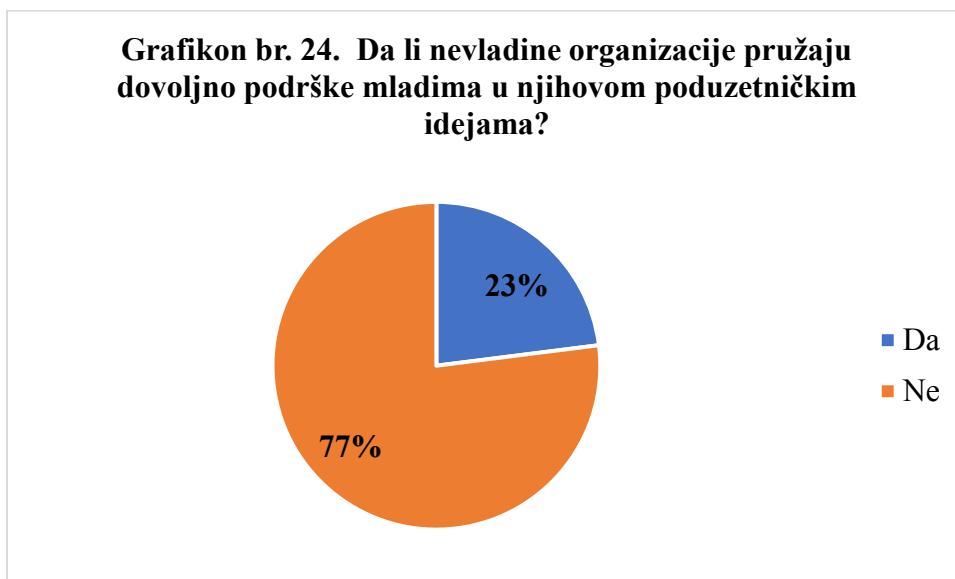

Prema navedenom grafikonu može se zaključiti da ispitanici nisu upoznati sa podsticajnim programima države koja podržava pokretanje sopstvenog biznisa. Dok 9 ispitanika je upoznato sa ovim podsticajnim programima.

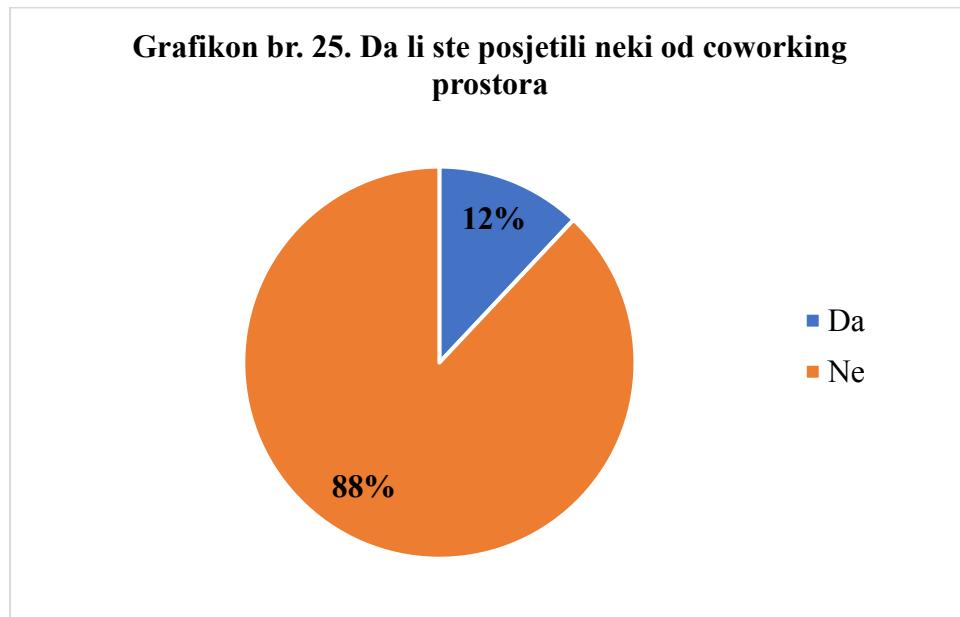

Iz navedenog grafikona može se primjetiti da ispitanici nisu upoznati sa različitim programima koji su dostupni za socijalne poduzetnike. I to omjer je 91:9.

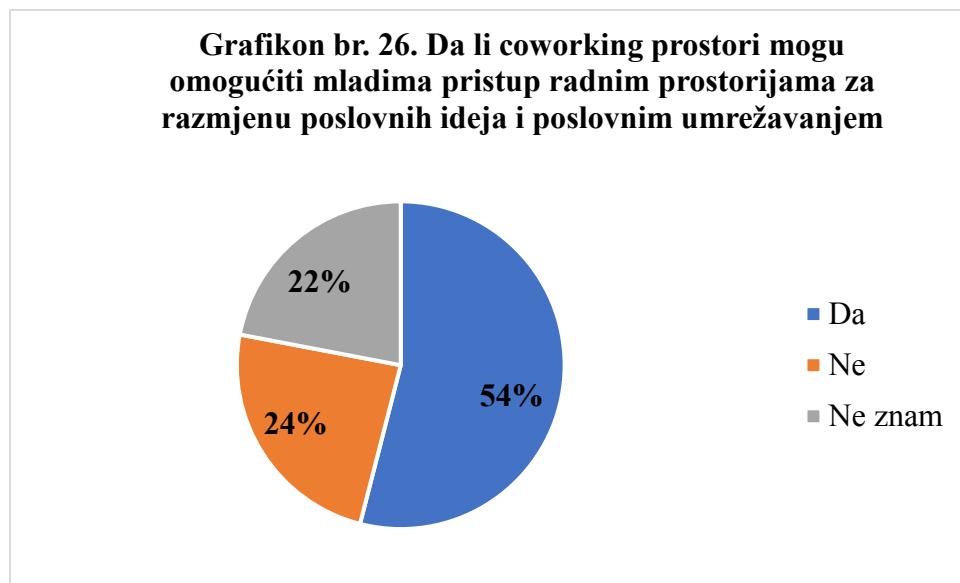
Ukoliko su ispitanici odgovorili da poznaju bilo koji program za socijalne poduzetnike trebali su iste navesti u idućem pitanju. Ispitanici su naveli da su to: Erasmus for entrepreneurs, Start program, UNDP fond za biznis, Fond opština/Vlade KS.

Prema grafikonu može se zaključiti da ispitanici smatraju da nevladine organizacije ne pružaju dovoljno podrške mladima u njihovim poduzetničkim idejama.

Na pitanje „Da li ste posjetili neki od coworking prostora, veliki broj ispitanika nikad nije posjetio nijedan coworking prostor. U nastavku ankete ispitanici su naveli neka od coworking prostora u kojima su bili, a to su: Homework Hub, Tershause, Academy 387, Hub 387, te Fablab Iasi u Rumuniji. Iz ovog pitanja sam zaključila da mnogi ispitanici ne znaju na šta se odnosi pojam tako da nisu mogli ni da odgovore na ovo pitanje.

Iz navedenog grafikona se može uvidjeti da na pitanje „Da li coworking prostori mogu omogućiti mladima pristup radnim prostorijama za razmjenu poslovnih ideja i poslovnim umrežavanjem“,

najveći broj ispitanika smatra da je moguće omogućiti mladima pristup ovim radnim prostorijama, dok najmanji broj ispitanika nije sigurno da li coworking prostori to mogu omogućiti mladima.

Na posljednje pitanje ispitanici su trebali da napišu prijedloge kako bi se poboljšao razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini. Neki od prijedloga koji su navedeni u okviru ovog pitanja su:

- Više prilika za mlade
- Jasan i precizno definisan zakonski okvir.
- Promjena zakonske regulative, efikasnije sprovođenje novih i postojećih zakonskih odredbi, sufinansiranje mlađih koji tek ulaze u svijet poduzetništva
- Finansijska podrška
- Planiranje i realizacija kvalitetnih planova i programa unapređenja poduzetništva uz kvalitetniju podršku svih nivoa vlasti.
- Vise razgovora o tome i finansijska podrška mladim poduzetnicima
- Upoznavanje mlađih sa dodatnim mogućnostima i direktna finansijska podrška
- Informisanje o poduzetništvu, širenje ideja, obezbjeđivanje resursa i reorganizacija vlasti
- Mnogo faktora zavisi od poboljšanja , cjelokupan sistem se mora izgraditi iznova
- Veća uključenost obrazovnih ustanova u promociju poduzetništva, kao i veća pomoć i podsticaji države.
- Postepeno informirati mlađe i preuzeti korake koji su potrebni u sprječavanju odlaska mlađih iz BIH.(kroz medije, društvene mreže, obrazovanje). Socijalno poduzetništvo bi bila odlična opcija za upoznavanje mlađih u nove poslovne pohode
- Veća angažovanost mlađih, edukacija, veci državni podsticaji
- Ulaganje u inovativnost, nove ideje
- Nova vlada
- Potrebno je odabrati prave ljude koji imaju ambicije i spremni su za rad.
- Veća dostupnost finansijskih sredstava mlađima od strane države i poslovnih subjekata.
- Više prakse, i finansijska pomoć mlađima
- Promocija pokretanja sopstvenog biznisa, organizacija edukacija, dana otvorenih vrata za informisanje stanovništva, radionica, obezbjeđenje domaćih i inostranih fondova isl.
- Da država obrati pažnju na mlade !
- Privatni posao

- Koordinacija javnih politika i sinhronizovan pristup različitim akterima iz različitih sektora.
- Podrska od države
- Manje birokracije
- Zakonske izmjene u vezi sa socijalnim poduzetništvom i više informacija o istom
- Potrebno je da se obezbijede veći poticaji države za osobu koja postaje poduzetnik.
- Treba više praviti udruženja za pomoć siromašnima, humanost iznad svega, treba vladu malo pritisnuti da se trzne da i oni malo pomognu, da otvore nekoliko firmi da oslobode radna mjesta onima koji hoće i koji žele pomoći u borbi protiv krize...
- Uključiti više obrazovanih ljudi i poštenim načinom sticati sve
- Bolja i opširnija teorijska i praktičnija edukacija o socijalnom poduzetništvu, dobar i kvalitetan marketing, javno dostupni rezultati rada
- Više finansijske podrške, obrazovanja mladih i upoznavanja sa cijelim procesom, a manje zakonskih smetnji
- Bolje upoznavanje ljudi sa mogućnostima podsticaja, smatram da ljudi nisu dovoljno upoznati sa tim pa samim tim se ni ne odlučuju na korak poduzetnišva, treba dati ljudima do znanja da nisu sami u tome
- Više informisati o čemu je riječ, i o konkretnim koracima. Više edukacija, više projekata i razvoj održivih projekata. Otvorenost i dostupnost svima. Ulaganja države i drugih faktora u poduzetništvo. Razvoj poduzetničkih mreža...
- Dok je mita i korupcije mi kao građani možemo samo davati prijedloge koji na kraju završe u kantu za smeće
- Učiti, učiti i samo učiti
- Više fondova za mlade
- Prihvati rizik
- Više raditi na informiranju mladih poduzetnika
- Nemam konkretne prijedloge
- Samo privatne firme
- Edukacija i finansiranje
- Nema nama pomoći
- Glas naroda

IV. ZAKLJUČAK

Mladi u Bosni i Hercegovini su danas suočeni sa mnogim problemima, prvenstveno sa ekonomskim, jako visokom nezaposlenošću kod mladih u Bosni i Hercegovini, posebno u Kantonu Sarajevu. Veliki broj mladih odlazi iz naše države svake godine, iako je isto možda zaustavljeno zbog korone i nemogućnosti odlaska, možemo samo očekivati još veći broj odlazaka kada budu u mogućnosti. Mnogi mladi su ostali bez posla tokom zadnjeg perioda, tako da postoji velika potreba da država i ostali nivoi vlasti podržae mlade, ali i druge marginalizirane skupine koje svakodnevno vode borbu za preživljavanje.

Socijalno poduzetništvo je prisutno u svim dijelovima svijeta i smatra se oblikom poslovne aktivnosti čiji je cilj stvaranje pozitivnog utjecaja na društvo i okoliš, kao vid borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti. Sam rad je trebao ukazati na razloge koji utiču na mlade da se više ne iskorištavaju mogućnosti socijalnog poduzetništva.

Prva posebna hipoteza glasi: *Nepostoji poseban zakon o socijalnom preduzetništvu niti strategija razvoja socijalnog preduzetništva u Kantonu Sarajevu.* U Bosni i Hercegovini ne postoji platforma za razvoj socijalnih preduzeća. To se može objasniti činjenicom da nema dovoljno informacijama o evropskim iskustvima, modelima, te bosanskohercegovačkim mogućnostima i potrebama vezanim za socijalno poduzetništvo. Istraživanje pokazuje kako su mladi ljudi nedovoljno informisani o mogućnostima povremenog i privremenog zapošljavanja koje omogućava koncept socijalnog poduzetništva.

Druga posebna hipoteza odnosi se na: *Na nivou Kantona Sarajevo ne postoji dovoljan broj i vrste socijalnih preduzeća, posebno onih koja su namjenjena mladima.* Kroz odgovore u upitniku moglo se primjetiti da mnogi ispitanici nisu znali ni navesti bar jedno socijalno preduzeće općenito, a pogotovo ona koja su namijenjena mladim ljudima. Ipak moramo reći da ipak postoje neka preduzeća koja nekim svojim projektima u fokus stavlju mlade, ali se mora napomenuti da te aktivnosti su nekad dostupne u određenom vremenskom periodu i takvi projekti često ne uspijevaju biti dugoročno održivi.

Treća posebna hipoteza koja glasi: *Nevladine organizacije u svojim preduzetničkim aktivnostima imaju važnu, ali nedovoljnu ulogu da pružaju podršku mladima kako bi inicirali nove preduzetničke ideje.* Mladi smatraju da nevladine organizacije ne pružaju dovoljno podrške njima, tako da je

potrebno mladim ljudima ukazati na sve mogućnosti koje nude i nevladine organizacije, kao i programe koji su dostupni njima. Dok sa druge strane, nevladine organizacije su jako često one koje su koristile prednosti socijalnog poduzetništva, tako da bi trebali biti u mogućnosti pružiti potpunu, adekvatnu i pravovremenu informaciju ali i edukaciju za prednosti i troškove socijalnog poduzetništva mladima i drugim marginaliziranim grupama.

Četvrta posebna hipoteza glasi: *Mladima nisu dostupne informacije o mogućnostima i prilikama u okviru socijalnog preduzetništva*. Sprovedeno istraživanje je pokazalo da najveći problem sa kojima se susreću mlati prilikom pokretanja socijalnih preduzeća jeste nedostatak finansijskih sredstava i činjenica da mlati ne znaju na koji način doći do finansijskih sredstava. Stoga je nužno raditi na daljem razvijanju programa finansiranja, investiranja i otvaranje kreditnih linija za socijalno poduzetništvo. Potrebno je razmotriti i otvaranje novih ili objedinjavanje postojećih fondova za poticanje socijalno poduzetničkih incijativa te omogućiti jednostavnijim pristup izvorima finansiranja mlatima i obezbijediti osnovni pokretački kapital za razvoj socijalnih preduzeća.

Peta posebna hipoteza se odnosi na: *Usvajanje prilika i mogućnosti (npr. kroz programe coworking, podrške za start-up, Erasmus za preduzetnike i sl.) koje pruža socijalno preduzetništvu nisu iskorišteni od strane mladih u Kantonu Sarajevo*. Iz istraživanja koje je provedeno, može se zaključiti da ispitanici nisu upoznati sa različitim programima koji su dostupni za socijalne preduzetnike, Prema rezultatima čak 91% ispitanika nije dovoljno upoznato sa programima, što možemo povezati kao razlog kako su danas nedovoljno iskorišteni programi (coworking, podrške za start-up, Erasmus za poduzetnike) od strane mladih ljudi. Možemo reći da postojećem poduzetničkom okruženju potrebna nadogradnja kroz razvoj socijalno-poduzetničkih inkubatora, kao što su coworking model. Jako je bitno da svi nosioci koji pružaju podršku osnažuju nezaposlene putem ovog modela razumiju značaj socijalnih efekata ovog modela. Prvenstveno se misli na potrebu koju ima sve veći broja nezaposlenih i freelancer, kako bi imali prostor gdje bi mogli surađivati, razmjenjivati ideje i poslovno umrežavanja i razvoj vlastitih ideja i proizvoda.

Šesta posebna hipoteza glasi: *Aktivnosti socijalnog preduzetništva u Kantonu Sarajevo nisu dovoljno promovisane*. Rezultati istraživanja su pokazali da učesnici nisu dovoljno upoznati sa aktivnostima koje pruža socijalno preduzetništvo. Prije svega je neophodno raditi na aktivnostima promocije socijalnog poduzetništva u javnosti kako bi se ovaj pojam i koncept bolje razumio i dobio odgovarajuću definiciju u kontekstu Bosne i Hercegovine. Prvenstveno je potrebno pojačati

ulogu medija u promociji socijalnog poduzetništva. Mediji su jedan od ključnih faktora i spona između svih ostalih aktera i nosilaca aktivnosti socijalnog poduzetništva i upravo bi oni trebali promovisati dobre prakse i primjere socijalnog poduzetništva koji se mogu replicirati i dalje razvijati.

Generalna hipoteza glasi: *Uspostavljanje zakonodavnog i institucionalnog okvira za razvoj socijalnog preduzetništva u KS doprinijelo bi, kroz bolji pristup tržištu rada, smanjenju siromaštva kod mlađih u Kantonu Sarajevu*. Mladi ljudi smatraju da je glavna prepreka za razvoj socijalnog poduzetništva upravo nepoznavanje tematike, te mentalitet naroda. Ali su i neki ljudi naveli i političko stanje u zemlji kao prepreka koja se može pojaviti. Većina ispitanika nije bila upoznata sa zakonskim mogućnostima provođenja aktivnosti socijalnog poduzetništva. Mnogi mlađi se dvoume da li da pokrenu vlastiti biznis. Neadekvatno, nefleksibilno i zastarjelo zakonodavstvo su svakako jedan od problema ne iskorištenosti prilika socijalnog poduzetništva. Prema Strategiji razvoja Kantona Sarajeva koja je donesena 2015, predstavljen je i Nacrta Studije „Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo“, koji više nije moguće pronaći, što pokazuje kako socijalno preduzetništvo nije više u fokusu institucija koje bi trebale raditi na njegovoj promociji.

Također, mlađi ne posjeduju dovoljno znanja koja su potrebna za pokretanje poslovanja, upravljanje poslovnim procesima za opstanak na tržištu pa im je neophodna podrška javnog sektora. Neophodno je razviti obrazovne sadržaje vezane za socijalno poduzetništvo, kako na visoko školskim ustanovama tako i u srednjim školama, kako bi se već u ranijim fazama doprinijelo razvoju svijesti o socijalnom poduzetništvu, te se približio sam pojam i koncept mlađima. Svakako treba uzeti u obzir i tržište rada, jer socijalno poduzetništvo za cilj ima smanjenje nezaposlenosti, tako da se u obzir trebaju uzeti i Zavodi za zapošljavanje i klubove za traženje posla, kako bi informacije došle i kako bi se povećao broj zaposlenih ali i doprinijeli do njih sa idejama i entuzijazmom.

Iako su kroz strategiju razvoja Kantona Sarajevo bile planirane različite aktivnosti koje bi povećale zaposlenost i kreirale nova i bolje vrednovanja radna mjesta: uspostaviti zakonski okvir za socijalno poduzetništvo u skladu sa EU praksom, te predviđena podrška pilot projektima socijalnog poduzetništva uz primjenu različitih poslovnih modela (zadrugarstvo, radno-integracijska preduzeća, fondacije, itd) te podrška uključivanju socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada (mladih, žena, osobe sa invaliditetom, boračke populacije), iste nisu sprovedene.

Strategijom Kantona Sarajevo je predviđeno uspostavljanje Centra za razvoj socijalnog poduzetništva KS do 2020 godine koji do sada nije uspostavljen, što je velika šteta jer je na neki način neophodno podržati socijalno poduzetništvo. Takav Centar može poprimiti i različite oblike, može biti Fond ili platforma za razvoj socijalnog poduzetništva, ali najvažnije da aktivnosti koji isti provodi bude informisanje, educiranje, senzibiliziranje i trening o socijalnom poduzetništvu svima koji su zainteresirani. Bilo bi pozitivno kada bi se mladi bili podržani da učestvuju na međunarodnim događajima, omogućili im se mentorstvo od iskusnih socijalnih poduzetnika, kako bi se ojačala individualni kapaciteti nezaposlenih.

Za kraj smatram da je važno istaći da socijalno preduzetništvo pruža mogućnosti sticanja važnih životnih vještina, ali isto tako, u širem smislu ohrabruje ljude da vide sebe kao osobe koje mogu napraviti promjenu i dodatno ih motiviše da rade na svoj idejama koje mogu unaprijediti njihove lokalne zajednice. Iz tog razloga smatram da bi ulaganje u promociju socijalnog preduzetništva postojale mnoge koristi za sve aktere koji su uključeni, te u krajnjoj mjeri kroz bolji pristup tržištu i dovelo do smanjenja siromaštva kod mladih.

V. REFERENCE

- Bašić, Sanela 2013, *Izazovi društvenog razvoja i profesija socijalnog rada u postkonfliktnom i tranzicijskom društvu: iskustva BiH*, Ljetopis socijalnog rada, str. 113-138.
- Bejaković, Predrag 2005, *Finansijska teorija i praksa*, 29(1), str. 135-138
- Bornstein, David 2004, *How to change the world: Social entrepreneurs and the power of new ideas*.
- Božić, Danka 2016, Socijalno poduzetništvo u funkciji izlaska iz nezaposlenosti i siromaštva u BiH, Zbornik Radova: Socijalno Preduzetništvo – Teorija i praksa. Udruženje građana „Svjjetionik“ Prijedor, Agencija za saradnju, edukaciju i razvoj – ACED, GOPA mbH, Predstavništvo u BiH i Banja Luka College – BLC Dostupno na: https://www.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zbornik-radova_Socijalno-preduzetnistvo.pdf
- Counts, Alex 2020, *Reflections on the latest studies on microcredit*. Dostupno na: www.grameenfoundation.org.
- Dees, Gregory, *Social Entrepreneurship: Mobilizing Resources for Success*
- Delnet Thematic Brief no 1, Public-Private Partnerships: A Key Tool for Consolidating Social Dialogue at the Local Level, DELNET, maj 2005.
- Domazet, Anto 2016, *Lokalni ekonomski razvoj*. Forum Lijeve Inicijative. str. 46. Dostupno na: <http://radnici.ba/wp-content/uploads/2018/02/Analiza-5.pdf>, pristupljeno 1.9.2021.
- Đermanović, Sanja 2019, *Studija o nacionalnom okviru za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, EkoDizajn doo Dostupno na: https://ruralnamreza.ba/wp-content/uploads/2019/11/Studija_Socijalno-poduzetnistvo-u-BiH.pdf
- European Stability Initiative, *Pregled siromaštva u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/PRSP_PregledSiromastva.pdf
- Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini. 2015. Nivo razvijenosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini – glavni akteri i zakonski okvir. Dostupno na: https://koma.ba/wp-content/uploads/2016/06/Analiza_Nivo-razvijenosti-socijalnog-poduzetni%C5%A1tva-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf
- Fondacija za socijalno uključivanje u BiH 2020, *Strategija socijalnog uključivanja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021-2027*, Sarajevo dostupno na: https://sif.ba/Documents/Publikacije/2021/SSU_FBiH_2021_2027_bhs.pdf
- Gavrilović, Ana 2005, *Socijalna politika*, Filozofski fakultet, Banja Luka, str. 254
- Gregorić Marina; Hegeduš Ivan i Kolenko Katarina 2018, *Važnost inovacija i poduzetništva za ekonomski razvoj republike Hrvatske*, Hrvatska, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/196926>
- Golubović Dragan, Pravni i instucionalni aspekti socijalnog preduzetništva: komparativni pregled i stanje u BiH. TACSO. Dostupno na: http://www.icvbih.org/dokumenti/doc_pravni_aspekti.pdf

- Halilbašić, Muamer; Osmanković, Jasmina i Talić, Armin 2015, *Modeli socijalnog poduzetništva u BiH*, YEP. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>
- Kovačević, B, Petrović, J (2008) Siromaštvo i migracije (bosanskohercegovačka perspektiva), Banja Luka
- Kronauer Consulting (2009) , Analiza stanja civilnog sektora u BiH, Sarajevo
- Lupšić, Diana; Bajok, Igor; Medić, Milan; Glavina Petričević i Sunčana; Petričević Teodor; i Jim Fruchterman *Poduzetništvo u službi zajednice*, Zbornik tekstova o društvenom poduzetništvu. Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva. Dostupno na: https://zaklada.civilnodrustvo.hr/upload/File/hr/izdavastvo/digitalna_zbirka/poduzetnistvo_u_sluzbi_zajednice.pdf
- Macura Ranka, Pojam karakteristike socijalnog preduzetništva, Zbornik Radova: Socijalno Preduzetništvo – Teorija i praksa. Udruženje građana „Svjetionik“ Prijedor, Agencija za saradnju, edukaciju i razvoj – ACED, GOPA mbH, Predstavništvo u BiH i Banja Luka College – BLC Dostupno na: https://www.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2016/12/Zbornik-radova_Socijalno-preduzetnistvo.pdf
- Ninković-Papić, Ranka, 2012, Istraživanje „*Poduzetništvo u službi zajednice, Zbornik tekstova o društvenom poduzetništvu*“, SIPU International AB- TACSO kancelarija u Bosni i Hercegovini
- Ninković-Papić, Ranka; Sljepčević, Tatjana; Halepović, Tatjana, 2012, *Izvještaj o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini*, SIPU International AB- TACSO kancelarija u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: http://www.icvbih.org/dokumenti/doc_izvjestaj_o_procjeni.pdf.
- Novaković Ferk, Martina i Bogdanović Miloš 2011, *Razvoj poduzetničke kompetencije kroz korištenje poslovnih simulacija*, Zagreb, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130097>
- Odjel za međunarodni razvoj, Nezavisni biro za humanitarna pitanja i Birks Sinclair & Associates Ltd. (2005,), Kvalitativna studija 3 – Zapošljavanje, pružanje socijalnih usluga i nevladin sektor: Status i perspektive za BiH, Analiza i implikacije za politike, Sarajevo: BiH
- Ožegović, Lazar 2012, Poslovni (biznis) inkubator-model bržeg razvoja socijalnog poduzetništva, Fakultet za inženjerski menadžment i ekonomiju, Republika Srbija, dostupno na: <http://www.nesst.org>
- Papić, Žarko i Fetahagić, Maida 2019, *Prema Evropskoj Uniji - Ključni problemi socijalnog uključivanja u BiH*, Fondacije za socijalno uključivanje u BiH, Sarajevo, Dostupno na: https://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2019/Prvi_policy_papir_finalna_verzija.pdf
- Papić, Žarko; Kovač Zdenka-Marija; Kovač, Kurtović, Emir; Ninković-Papić, Ranka i Halepović, Dubravka 2015, Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo. Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo. str. 63 Dostupno na: https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/studija_socijalno_poduzetnistvo_u_ks_juli2015.pdf

- Petrović, Jagoda, 2013, *Nemam dakle ne postojim*, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, str. 35
- Roberson, Mary-Russel 2012, A sociologist with a long view. Dostupno na: <https://today.duke.edu/2012/12/ruef>
- Stilin, Anita 2016, *Suvremeni trendovi u poduzetništvu*, Veleučilište u Rijeci. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/171161>
- Škrtić, Marica i Mikić Mihaela 2007, *O socijalnom poduzetništvu u svijetu i u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, Hrvatska. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/26128>
- Šoljić, Kemal; Pavličević, Jerko, i Milas, Zdenko 2005, *Zadrugarstvo u Bosni i Hercegovini korak prema Europi*. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/2265>
- Šućur, Zoran 2001, *Siromaštvo: teorije, koncepti i pokazatelji*, Pravni fakultet, Zagreb, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/28792>
- Tkalec, Zdravko; Quien, Maja i Posavec Zvjezdana 2013, *Mogućnosti integracije učeničkih zadruga i socijalnog poduzetništva u obrazovnom procesu*, Zagreb, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130393>
- Ujedinjene Nacije, *Zaustaviti siromaštva u svim svojim oblicima svugdje u svijetu*. Više dostupno na: <https://sdgs.un.org/goals/goal1>
- UNDP, 2014. Iseljeništvo i razvoj Bosne i Hercegovine - Uspješni primjeri. Dostupno na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/library/razvoj/iseljeni_tvo-i-razvoj-bosne-i-hercegovine---uspjeni-primjeri.html
- Vidović Davorka 2012, *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 23. Dostupno na: https://www.bib.irb.hr/611357/download/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf
- Vladimir R. 2018, *Šta je coworking i koje su njegove prednosti*. Dostupno na: <https://irevolucija.net/sta-je-coworking-i-koje-su-njegove-prednosti/>
- Zrilić, Nataša i Širola, Davor 2014, „*Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj*“, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, str 59-76, dostupno na <https://hrcak.srce.hr/128879>
- Žuvić, Emilija i Ostroški Sanja 2012, *Socijalno poduzetništvo ili društveno poduzetništvo?*, dostupno na www.quantum21.net

VI. ANNEX I

Anketni upitnik

Profil ispitanika

1. Spol?

- Muško
- Žensko

2. Dob?

- 15-19
- 20-24
- 25-30

3. Kanton kojem pripadate?

4. Stručna sprema:

- Završena osnovna škola
- Završena srednja škola
- Završen dodiplomski studij (bachelour studij)
- Završen postdiplomski studij (master studij)
- Završen doktorski studij

5. Trenutno sam:

- Zaposlen
- Nezaposlen

6. Oblast uže specijalizacije (molim vas upišite puni naziv ustanove na kojoj ste studirali/studirate, kao i smjer studija)?

7. Da li posjedujete formalno obrazovanje iz poduzetništva (završen predmet poduzetništva u toku školovanja)?

Socijalno poduzetništvo

8. Da li vam je jasan pojam socijalno poduzetništva?

- a) Potpuno mi je jasan
- b) Osnovne pretpostavke su mi jasne, ali ima i nejasnoća
- c) Odredbe pojma su dijelom jasne, dijelom nejasne
- d) Pojam mi većim dijelom nije jasan
- e) Pojam mi je u potpunosti nejasan
- f) Ne znam
- g) Bez odgovora

9. Nabrojite bar tri socijalna preduzeća?

10. Da li imate/imali ste poduzetnika u Vašoj užoj porodici?

11. Iz kojih razloga bi mladi poduzetnici započeli sopstveni posao?

- Dati pozitivan doprinos zajednici
- Biti inspiracija drugima
- Ispunjenošć jer radiš ono što voliš
- Želim da nezavisno upravljam svojom karijerom

12. Prema Vašem mišljenju, koje su osobine presudne za uspjeh poduzetnika? (mogućnost zaokruživanja do 3 odgovara)

- Kreativnost i inovativnost
- Spremnost na rizik

- Visoko obrazovanje
- Povezanost sa drugima/kontakti
- Hrabrost i posvećenost
- Upornost i istrajnost

Poduzetničke mjere:

13. Kakve prepreke imate za pokretanje biznisa?

- Nedostatak poslovne ideje
- Nedostatak finansijskih sredstava
- Strah od neuspjeha
- Komplicirane birokratske procedure

14. Koliko je vjerovatno da biste željeli pokrenuti vlastiti biznis, dvije godine nakon što završite studije, ukoliko bi imali dobru poslovnu priliku i mogućnost da prikupite dovoljno sredstava?

1	2	3	4	5
Nikako nije vjerovatno	Vjerovatno ne	Možda	Vjerovatno da	Svakako

15. Koliko je vjerovatno da biste željeli pokrenuti vlastiti biznis nekada u budućnosti, ukoliko bi imali potrebna sredstva i dobru poslovnu priliku?

1	2	3	4	5
Nikako nije vjerovatno	Vjerovatno ne	Možda	Vjerovatno da	Svakako

16. Koliko je vjerovatno da biste željeli pokrenuti vlastiti biznis s ciljem realizacije radikalne inovacije (to jest inovacije koja uključuje promjene iz korijena)?

1	2	3	4	5
Nikako nije vjerovatno	Vjerovatno ne	Možda	Vjerovatno da	Svakako

Preduzetničke orijentacije:

17. Odaberite sa kojom izjavom vezanom za poduzimanje rizika se slažete:

- Volim poduzimati hrabre korake upuštajući se u nepoznato
- Voljan/na sam uložiti puno vremena ili novca u nešto što bi se moglo isplatiti
- Odvažna/an u situacijama koje uključuju rizik

18. Odaberite sa kojom izjavom vezanom za Vaš lični stavovi prema poduzetništvu se slažete:

- Biti poduzetnik za mene bi predstavljalo veliko zadovoljstvo
- Karijera poduzetnika mi je vrlo privlačna
- Da imam priliku, sredstva volio/voljela bih pokrenuti vlastiti biznis
- Biti poduzetnik za mene ima više prednosti nego nedostataka

19. Prema Vašem mišljenju, da li je moguće koristiti socijalno poduzetništvo kao model u borbi protiv siromaštva kod mladih?

20. Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje "DA". Napišite na koji način mislite da je to moguće

Poduzetništvo u BiH

21. Šta smatrate glavnom preprekom za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH?

- Nepoznavanje tematike
- Opća društvena apatija
- Mentalitet naroda

- Političko stanje u zemlji
- Nedostatak finansijskih sredstava
- Nedovoljno resursa

22. Ko su glavni akteri ili nosioci aktivnosti za razvoj socijalnog poduzetništva?

- Javni sektor
- Privatni sektor
- Civilni sektor
- Korisnici

23. Da li ste upoznati sa zakonskim mogućnostima provođenja aktivnosti socijalnog poduzetništva?

- Da
- Ne
- Nedovoljno

24. Koliko ste upoznati sa podsticajnim programima države kojima se podržava pokretanje sopstvenog biznisa?

- Dobro sam upoznat/a
- Nisam upoznat/a
- Djelimično sam upoznat/a al bih volio/voljela da se detaljnije informišem

25. Da li ste upoznati sa različitim programima koji su dostupni za socijalne poduzetnike? Ako da, navedite barem jedan

26. Da li nevladine organizacije pružaju dovoljno podrške mladima u njihovim preduzetničkim idejama?

27. Da li ste posjetili neki od coworking prostora? Ako da, koji?

28. Da li coworking prostori mogu omogućiti mladima pristup radnim prostorima za razmjenu poslovnih ideja i poslovnim umrežavanjem?

29. Vaši prijedlozi za poboljšanje poduzetništva u Bosni i Hercegovini?

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

Stranica 103 od
104

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Socijalni rad

Predmet:

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Vildana Hasanagić

Naslov rada: Socijalno poduzetništvo u borbi protiv siromaštva kod mladih Kantona
Sarajevo

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 103

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis